EAMONN BUTLER

HAYEK

LiBeRtE

Eamonn Butler

HAYEK

Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı

Çeviren Yusuf Ziya Çelikkaya

Liberte Yayınları: 55 ISBN: 975-6877-43-X

Hayek Eamonn Butler

Yayına Hazırlayan H. Kürşat Kopuzlu

Kapak Tasarım Nilüfer Korkmaz

Baskı PANO OFSET Tel: (312) 341 11 01

Bu kitap, Friedrich Naumann Vakfi'nın katkılarıyla yayınlanmıştır.

Liberte Yayınlan GMK Bulvarı No: 108/17

06570 Maltepe-Ankara

e-mail: liberal@ada.net.tr -www. liberal-dt.org.tr

Eamonn BUTLER. Hayek, His Contribution to The Political And Economic Thought Of Our Time, New York: Universe Books, l985'ten tercüme edilmiştir.

Takdim

Liberte Yayınları, mükemmel bir kitabı daha fikir hayatımıza kazandırıyor: Hayek, Çağımız lktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı. Eamonn Butler tarafından yazılan bu kitap, Hayek'in fikirlerine giriş mahiyetinde. Hayek gibi çok yönlü, teori sahibi ve yirminci yüzyılın en büyük filozofu olarak adlandırılmayı tereddütsüz hak-eden bir fikir adamının görüşlerini hem yeterince kapsayıcı şekilde hem de kolay anlaşılır bir üslupla özetleme açısından, Butler'ın çalışması, bütün dünyada en başta gelen eserler arasında yer almaktadır.

Hayek hakkında artık herhangi bir şey söylemeye gerek var mı bilmiyorum? Son yıllarda, daha ziyade Liberal Düşünce Topluluğu mensuplarının gayretleriyle Türkçe'de bir Hayek edebiyatı oluşmuştur. Elinizdeki kitap, bu edebiyat zincirine eklenen son halkadır, ancak kesinlikle sonuncu halka değildir. Yenileri de zamanla gelecektir.

Hayek'in eserlerinin ve Hayek ile ilgili kitapların peşpeşe Türkçe'ye kazandırılmasının bazı çevreleri rahatsız ettiğinin farkındayım. Bu, rahatsızlık duyulması değil, sevinilmesi gereken bir gelişmedir. Hayek'in fikirlerine karşı olanlara, kendilerini Hayek ile test etme imkânının sunulmasından daha güzel ve anlamlı ne olabilir ki? Aslında memleketimizde, yıllarca bu büyük yazarın adının duyulmamış, görüşlerinin işitilmemiş olması bir ayıptır. Saçma sapan görüşlerin moda olduğu, en tutarsız filozofların adeta kutsallaştı-rıldığı bir ülkede, Hayek gibi bir fikir devinin ancak yeni yeni tanınmaya başlaması, Hayek adına değil, ülkemiz ve entellektüel-lerimiz adına bir kayıptır.

Bu kitap sadece Hayek ile ilgili önemli bir çalışmanın Türkçe'ye aktarılması bakımından önemli değildir. O, aynı zamanda yeni bir çevirmenin kültür hayatımıza adım atışının da vesilesi ve habercisi olmaktadır. Arkadaşımız Yusuf Ziya Çelikkaya, eserin Türkçe nüshasının baş kahramanıdır. Kendisine ne kadar teşekkür etsek azdır. Eminim ki kendisi bundan sonra da bu tür çevirilere ve telif çalışmalara devam edecek ve fikir hayatımızda saygın bir yer kazanacaktır.

Kitabın Türkçe'ye çevrilmesine izin veren arkadaşım ve fikir-daşım Eamonn Butler'a özellikle şükranlarımı sunuyorum. Kitaptan yeterince

yararlanmanızı ve başkalarının da yararlanmasına aracı olmanızı temenni ediyorum.

Atilla Yayla

Önsöz

Cari Menger Topluluğu'nun (Avusturya Okulu anlayışına bağlı bir grup) son zamanlardaki bir toplantısında, F. A. Hayek'in çalışmaları tartışılıyordu. Adet olduğu üzere, Alternatif Kitabevi (The Altemative Bookshop) Hayek ve okulun diğer üyelerinin çalışmalarından seçmeler getirmişti. Ancak toplantıda, politika bilimi veya ekonomi konusunda hiçbir geçmişi ve birikimi olmayanlar kitaplara göz gezdirirken, bazıları kitapların bir çoğunun teknik muhtevasından ürkmüş; diğerleri de konu ile uzmanlık ölçüleri dışında ilgilenen genel okuyucunun nereden başlayacağını sormak zorunda kalmıştı. Bu hadise bana, Hayek'in felsefesinin ana argümanlarını ihtiva eden, ama sosyal bilimler temeli ve geçmişine sahip olmayan genel okuyucu ve öğrenciler tarafından da anlaşılabilecek bir giriş kitabına, âcilen ihtiyaç olduğunu gösterdi.

Yirmibeşin üzerinde kitabın oldukça kompleks argümanlarını bir cilt içinde özetlemek, kaçınılmaz olarak basitleştirmeyi gerektirecektir. Ve şüphesiz akademik çevredeki arkadaşlarım, benim bunu yaparken Hayek'in fikirlerini değişikliğe uğrattığımı iddia edeceklerdir. Ne var ki, daha geniş bir çevrenin Hayek'in sadece adını bilme yerine onun çalışmalarını anlayabilmesi için, -ürkütücü bir teknik dile hiç başvurmadan- onun felsefesinin esaslarını sunmak, benim için entellektüel bir görevin ifasıdır.

Burada, çalışmanın müsveddeleri üzerindeki tavsiye ve yardımları için, Adam Smith Enstitüsü'ndeki arkadaşlarım Dr. Madsen Prie ve Mr. Russel Walters'e teşekkür etmek isterim.

Eamonn Butler

Adam Smith Enstitüsü, Londra

Giriş : Hayek'in Hayatı ve Çalışmaları

'insanlığın geleceğini' bilinçli bir şekilde 'yaratabileceğimiz' hülyasını bırakmalıyız... Kendimi bu sorunlara adadığım kırk yılın nihai neticesi budur.[1]

Bir kuşağın, liberal[2] toplumun mahiyeti ve kollektivizmin yanlışlıklarını anlamasına yardımcı olma hususunda Friedrich Hayek'in etkisi, döneminin bütün yazarlarının etkisinden çok daha fazla olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında, zihnî temâyül sürekli sosyalizmden yana seyrediyordu. Dönemin konsensüsü, iktisâdî planlama, iktisâdî büyüme için hedefler koyma, tam istihdam politikası, devletin kapsamlı refah hizmetleri ve gelirin yeniden dağıtımından yanaydı. Bu, Hayek'in hiçbir zaman katılmadığı bir konsensüs idi.[3] Gerçekten, bu fikirlerle en mütevazı flörtün bile, süreklilik arzederse felakete yol açacağını The Road to Serfdom adlı kitabında ortaya koyan Hayek olmuştur. Hayek'in bu duru kitabı ve onun milyonlara ulaşan özet versiyonu,[4] bir çok fikir ve eylem adamının görüşlerinde önemli ve gözle görülür değişiklikler meydana getirmiştir.

Belirtilen siyasal konsensüsün tahripkâr etkileri kendini gösterirken, Hayek, özgür toplumun ilkelerini açıkladığı The Constitution of Liberty ile özgür toplumdan yana olanlara güçlü bir silah sunmuş; ardından Law, Legislation and Liberty'de, liberal sosyal düzenin hassas yapısını güçlendirmek için elzem, hukuki ve anayasal çerçeveyi ortaya koymuştur.

Bu bakımdan Hayek'in katkısı, bütün büyük sosyal hareketlere politikacılar tarafından değil, düşünce adamlarınca önderlik edildiği şeklindeki anlayış doğrultusundadır. Nitekim dünya politikasının önde gelen birçok simasının onun çalışmalarını yalnız okumakla kalmayıp, onlardan etkilenmeleri münasebetiyle Hayek'in pratik tesiri artmıştır.

Hayek'in Hayatı

Hayek, tabii bilimler sahasında köklü geleneği olan bir aileye mensuptu. Büyükbabalarından biri zoolog, diğeri' de istatistikçi (sonra anayasa hukuku profesörü) olup Avusturya İstatistik Komisyonu Başkanı idi. Tıp doktoru olan babası, Viyana Üniversitesinde botanik profesörü olarak araştırmacı ve öğretim üyeliği, görevlerinde bulundu. Kardeşlerinden biri Viyana'da anatomi profesörü, diğeri Innsbruck'da kimya profesörü idi. Genç Hayek'e

iktisâdî konular cazip gelmekle beraber, iktisatçı mı yoksa psikolog mu olacağı konusunda kararsızdı. Neticede kendisinin doğal bilimler sahasından ayrı kalmasına rağmen, aile geleneği devam etti: Kızı biyolog, oğlu bakteriyolog oldu.

8 Mayıs 1899'da Viyana'da doğan Hayek, şüphesiz entellektüel çevresinin büyük yararını gördü. Daha 'ekonomi' kelimesinin anlamını öğrenmeden, babasının arkadaşı Eugen von Böhm-Bawerk gibi büyük iktisatçıları tanımıştı. Bu sıfatla Viyana Üniversitesine girmesi, yine hukuk (1921) ve siyasal bilim (1923) alanlarında iki doktora pâyesi alması gayet normaldi.

Hayek, Birinci Dünya Savaşı'nın mahvettiği Avusturya'nın imparatorluk medeniyetini görecek, hatta (her ne kadar daha sonra, savaştan kalan tek hatırası olarak askerlerin kahvaltısı olan, ancak kara çamura düşürdüğü bir kova yılan balığını tekrar yakalamaya çalıştığını söylese de...) askerlik yapacak yaşta idi ki, savaş döneminin kargaşası onu doğal bilimlerden kopardı; üzerinde şöhretinin yükseleceği sosyal ve iktisâdî konularla ilgilenmeye yöneltti.

Her ne kadar ABD'nin serbest teşebbüs ekonomisi, o zamanlar sahip olduğu ılımlı, Fabiancı sosyalist görüşleri üzerinde pek tesir bırakmış görünmese de, Hayek araştırma öğrencisi sıfatıyla bu ülkeyi ziyaret etmişti. Hayek bu mutedil sosyalizmin uzun dönemde kendisi için yararlı olduğunu, çünkü enine boyuna her konuyu düşünerek özgür bir toplumun prensiplerini tahlil etmek durumunda kaldığını ifade etmektedir. Bunda, Avust^a İktisat Okulu'nun önde gelen iktisatçısı Ludwig von Mises'in yardımını gördü.[5]

Muvakkaten kurulmuş bir kamu dairesinin yöneticilerinden biri olan Mises, genç hukukçu ve iktisatçılar arıyordu. Hayek'le mülakatında Mises, onu iktisat derslerinde hiç görmediğini (bu aşağı yukarı doğru: Hayek bir defasında şöyle bir uğramış, ancak Mises'in dersini mutedil sosyalist düşünceleri açısından açıkça antipatik bulmuştu) söylemekle beraber onu işe aldı. Sonraki beş yıl bu kurumda Mises, Hayek'in şefi idi. Mises, daha sonra Hayek'in direktörü olduğu ve birlikte kurdukları iktisâdî dalgalanmalar ve iktisâdî politika üzerinde çalışan Avusturya İktisâdî Araştırma Enstitüsü'nün başkan yardımcısı oldu. Hayek buradaki işin yanında, 1929-1931 arasındaki yıllan Viyana Üniversitesi'nde iktisat dersleri vererek geçirdi.

Mises'in, Hayek'i Fabiancı düşüncelerinden vazgeçirdiği bu yıllar, şüphesiz önemli bir entellektilel gelişme dönemiydi. Mises'in dairesinde toplanan özel seminer grubunda, Hayek sosyalizmin sorunlarım kavramaya başladı. Mises'in 1922'de Almanca yayınlanan Socialism adlı sert eleştirel kitabıyla da tamamen iknâ oldu.[6]

Hayek, çağın birçok büyük iktisatçısıyla yine bu dönemde tanışmaya başladı. Örneğin, paranın gelecek yirmi yıldaki yeri ve önemi konusunda özel ve umuma açık tartışmalar yaptığı John Maynard Keynes ile ilk defa -S28'de Londra'da tanıştı. Paranın yeri ve önemi hususu, Hayek'in, üzerinde kesin görüşlere sahip olduğu bir konuydu. Ne de olsa, Hayek, günde ikiye katlanan fiyatlara yetişmek için ücretinin sekiz ay içinde ikiyüz kat artırıldığı bir işte çalışıyordu.[7] Hayek, Monetary Theory and the Trade Cycle'ın 1929'da Almanca yayımıyla da, konu üzerinde saygın bir uzman olmuştu.

Londra: Lionel Robbins (daha sonra Lord Unvanı verilmiştir) de Hayek'ten etkilenenlerdendir. Robbins, 1931'de onun London School of Economics (LSE)'de bir seri ders vermesini ayarladı. Bu dersler, hemen akabinde Prices and Production adıyla kitap olarak yayınlanmıştır. Daha sonra o yıl, 1950'ye kadar kaldığı Londra Üniversitesine istatistik ve iktisat bilimi profesörü olarak atandı. İngiltere'de gördüğü itibar onu o kadar etkiledi ki, Alman kuvvetlerinin doğduğu ülke olan Avusturya'yı işgalinden hemen birkaç hafta önce, 1938'de Britanya tabiiyetine geçti.

Hayek 1931 ve 1932'de Keynes'in Treaties on Money adlı kitabının eleştirel bir incelemesi için epey gayret ve uzaman sarfetti. Ne var ki bu arada, Keynes konu hakkındaki düşüncelerini tamamen değiştirdiğini ifade edecekti. Hayek, büyük ölçüde Keynes'in yine fikirlerinden vazgeçeceğini düşündüğünden, onun daha sonraki ve en etkili çalışması olan General Theory'ye[8] karşı sistematik bir reddiyeye girişmedi. Bu, Hayek'in daha sonraki yıllarda kendini çok suçladığı bir hata idi.

Bununla beraber, Hayek'in Keynes ile arkadaşlığı savaş yılları boyunca sürdü. 1940'da LSE güvenlik nedeniyle Cambridge'e nakledildiğinde, Keynes, ona okulunda kalacak yer temin etti. Bu suretle, meslekî alanda olduğu kadar şahsî olarak da birbirlerini daha iyi tanımaya başladılar.

Hayek'in pür iktisat teorisi üzerine incelemeleri 1941 'deki The Pure Theory of Capital gibi çalışmalarla devam etti. Ancak, siyasal ve sosyal meseleler

aklını gittikçe daha çok meşgul ediyordu. Sosyal bilimlerde 'bilimsel' yöntemin göklere çıkarılarak kullanılmasına yönelik sert bir eleştiri olan 'Scientism and the Study of Society' ile The Counter-Revolution of Science adlı kitabını oluşturan diğer makalelerini, Londra üzerine düşen bombaları durdurmadaki çaresizliğinin bir sonucu olarak kaleme aldığını söyler. Hayek, toplumun yanlış anlaşılmasına dayanan ve tatbik kabiliyeti olmayan sosyalist ütopyacı ideallerin, o zamanki Britanya'da güç kazanmakta oluşundan endişelendiği için, 1942'de The Road to Serjdom'u yayınladı. Kitabın hem İngiltere hem de ABD'de bir anda büyük bir başarı kazanması Hayek için şaşırtıcı olmuştu. Saygın iktisatçı Hayek, bu kitapla birdenbire tartışılır bir sosyal teorisyen haline gelmişti.

Ancak burada zamanlama belki de bir isabetti. Hayek, ılımlı sosyalizme olan o zamanki, yaygın kendinden emin inancı sarsan kitabın yayınlanmasından sadece bir kaç ay önce, British Academy üyesi seçilmişti. Hayek'e arkadaşı Sir John Clamham, yayının eylülde değil de temmuzda çıkmış olması durumunda, kendisinin asla üye seçilemeyeceğini; zamanın entellektüel temâyülünün böyle olduğunu söylemişti.

Mont Pelerin Topluluğu (Mont Pelerin Society): 1944 yılında Cambridge Üniversitesi King's College'de Sir John başkanlığındaki bir toplantıda Hayek, etkisi uzun yıllar devam edecek bir fikir ortaya attı. Problem, savaş dönemince unutulmuş bulunan özgür toplumun zihnî temellerinin yeniden nasıl inşa edileceğr ve özellikle de, savaşan bütün ülkelerden akademisyenlerin çabalarının bu görev için nasıl'bir araya getirileceği idi.

Hayek'in çözümü, uluslararası bir topluluk idi ve esas itibariyle onun çabası sayesinde 39 akademisyen ve diğer çevrelerden oluşan bir grup, 1947 yılında İsviçre, Mont Pelerin'de liberal düzenin ilkeleri ve onların nasıl korunabileceğini tartışmak için biraraya geldi.[9]

Mont Pelerin Topluluğu (böyle anılmaya başladı), o zamandan beri hemen hemen her yıl bir düzineden fazla ülkede uluslararası ve bölgesel toplantılar yapmaktadır. Grubun 1982 Bertin toplantısında Hayek, biri hastalık nedeniyle, diğeri de toplantıda hazır bulunmasının devam eden tartışmaları bölebileceği düşüncesiyle, sadece iki toplantıyı kaçırdığını belirtmektedir. Topluluk daha önce 1954'de Berlin'de bir kez daha toplanmıştı. O zaman, dönemin büyük liberal düşünürlerinin bir çoğu -Hayek, Ludwing Erhard, Mises, Alfred Müller Armack ve diğerleri- Doğu kesimine bir otobüs

seyahati yapmışlardı. Hayek bu seyahatten salimen dönünce, 1982'de tekrar böyle bir seyahate teşebbüs etmedi!

Mont Pelerin Topluluğunun tartışmaları, her zaman tartışmalarda üye yahut misafir olarak yer alanların ötesinde geniş bir tesire sahip olmuştur. Örneğin, 1951 yılında Fransa'daki toplantıya sunulan yazılardan, Hayek'in derlediği ve erken dönem kapitalizmin ezilen işçilere yalnızca yoksulluk ve sefalet getirdiği şeklindeki yaygın mite mükemmel bir reddiye olan Capitalism and the Historians adlı çalışma ortaya çıkmıştır. Mont Pelerin Topluluğunun toplantılarında sunulan diğer bir çok bildiri, sonraki yıllarda kitap ve ilmi dergilerde yayınlanmıştır. Yine, grubun en önemli işlevinin, özgürlük fikrini tartışıp geliştirmeyi sürdürmek, birçok farklı uluslara ve disiplinlere mensup, yaşlı ve genç bu gelişmede yeri olmasını arzu edenler için bir toplanma ve tanışma platformu sağlamak olduğunu söylemek abartma olmayacaktır.

Hayek Chicago'da: 1950'de Hayek, kısmen boşanma ve iki haneyi geçindirmenin sıkıntısı; fakat esasen sunduğu yeni ufuklar nedeniyle Chicago Üniversitesi'nde görev aldı. Özellikle Avrupalı okuyuculara yönelik kaleme alınması bakımından, The Road to Serfdom'un ABD'de bu tür bir çalışma için tahmin edilemeyecek düzeyde satış yapması Hayek'i şaşırtmıştı.[10] Kitabın Amerika baskısının, o zaman ünlü Chicago İktisat Okulu 'nun gelişmeye başladığı Chicago Üniversitesi tarafından üstlenilmiş olması anlamlıdır. Yine, Hayek'in üniversiteye iktisat profesörü olarak değil, Sosyal Düşünce Komitesi üyesi ve sosyal ve moral bilimler profesörü olarak katılması, adeta onun fikirlerinin böyle bir yerde bile yerleşik düşüncelere aykırılığını vurgulamakta ve belki de, onun fikir sahasının genişliğini göstermekteydi.

Chicago'da, Hayek, genel kanaat olarak böyle bir makamın gerektirdiği ilgi sahasına çok iyi sahipti. Hayek burada, özgürlük prensipleri üzerine umuma açık tartışmaları canlandırma konusuna önem vermeyi sürdürdü. Örneğin, onun tertip ettiği haftalık seminerlerde ortaya attığı konulan tartışmak için yaş, statü ve akademik disiplin sınırı olmaksızın, üniversitenin seçkin düşünürleri bir araya gelebiliyordu.[11]

Bu tartışmalann sahası, Hayek'in bir sonraki kitabı The Constitution of Liberty'de genişçe işlenen konuların sahasıyla paralellik göstermektedir. Bu kitap, 1960'da Chicago Üniversitesi tarafından yayınlandı. Kitap bireysel

özgürlüğün lehindeki argümanların ve özgürlüğün temel ilkelerinin sistematik bir açıklamasıdır. Sağlık, eğitim, refah, planlama ve diğer konulara ilişkin pratik öneriler ve akademik tahlillerinin terkibi, kitaba çok geniş bir okuyucu çevresiyle bugüne kadar süren bir tesir sağladı.

Almanya ve Avusturya: En verimli çağının otuzbir yılını İngilizce konuşulan bir dünyada geçiren Hayek, 1962'de Freiburg Üniversitesinde iktisâdî politika profesörü olarak görev aldı. Walter Eucken ve liberal meslektaşlarının entellektüel mekânı olmuş bulunan üniversite, tam Hayek'e göre bir yerdi. 1967'de emekli olunca kendisine, anavatanı Avusturya'da Salzburg Üniversitesinin fahrî profesörlüğü ve o güne kadar felsefe, ekonomi ve siyasal bilim alanlarında yaptığı çalışmalardan dolayı dünyanın her yanından gelen diğer Unvanlar tevdî edildi. Kazandığı şöhret ona 1964'de Tokyo Rikkyo Üniversitesi'nden fahri doktora pâyesi getirdi. Arkasından 1971 'de Viyana Üniversitesi onu fahrî senatör yaptı. Yine 1971 'de Salzburg Üniversitesinden fahrî doktor pâyesi aldı ve aynı yıl İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal ile ortaklaşa Nobel İktisat Ödülünü kazandı.

Bu dönemde sağlık durumunun kötüleşmesi, Hayek'i ve arkadaşlarını çok endişelendirmişti. Buna rağmen, 1974'de Law Legislation and Liberty'nin ilk cildini yayınlamayı başardı. Bazen bu üç ciltlik kitabını yayınlayacak kadar yaşayacağını pek ümit etmediğini söylerdi.

Sosyalizmden yana olan zihnî temâyül karşısındaki muhalefetinin hiç hoş karşılanmayacağını; bunun, kendisine bu tür pâyeler, hele İsveç Bilimler Akademisinden bir pâye verilmesine mâni olacağını düşünen biri için, Nobel Ödülü müstesna bir başarı idi.[12] Bu, Hayek'e yeniden bir sağlık ve enerji vermişti. Hayek artık eskisinden daha çok yazmaya ve ders vermeye başlamıştı. Orada hazır bulunamayan Hayek'in, Mont Pelerin Topluluğu'nun 1975'te Michigan, Hillsdale'deki toplantısında okunan telgrafının sonunda kopan alkış, sevinç ve ferahlamayla doluydu. Salonda tüm duyula-bilen '... nın ikinci cildini tamamlamış bulunuyorum' ifadesiydi. Hayek gerçekten, 1979'a kadar sadece Law, Legislation and Liberty'nin üç cildini tamamlamakla kalmadı, ayrıca sosyalizmin diğer önemli bir eleştirisi olan The Fatal Conceit üzerinde çalışmaya başlayacak ve birçok konuda diğer risale ve makaleler yayınlayacak enerjiye de kavuştu. Hastalık dönemlerini hatırlayıp sık sık 'yıllar önce yaşlılığı denedim, fakat onu sevmediğimi anladım' derdi. 1973'te Hayek talihsiz bir şekilde İskoçya'daki St. Andrew Üniversitesinin onursal başkanlık makamına teklif edildi. Fakat seçmenler

onun bu iş için fazla yaşlı ve bedenen zayıf olduğuna karar vermişlerdi. Dokuz yıl sonra hayatta olan tek adayın kendisi olduğu söylenince, Hayek buna kahkahayla gülmüştü.

Hayek'in Çalışmaları

Hayek'in eserleri büyük bir yekûn teşkil etmektedir. Nobel Ödülü aldığı zaman, iktisat teorisi, siyaset ve hukuk felsefesi, düşünce tarihi ve hatta psikoloji alanlarında 25 kitap yazmış veya edite etmiş bulunuyordu. 10 kitapçık ve 130'dan fazla da makale sahibiydi. Nobel Ödülünden sonra da, dünyanın dört bir yanında verdiği çok sayıda derslerin basılmış versiyonları dahil, daha birçok yayını çıktı.[13]

Gördüğümüz gibi, Hayek'in ilk yazıları pür iktisat teorisi konusundadır. Bu yazılarla, özgün bir düşünür olarak iyi bir şöhret tesis etti. 1929'da Almanca ve 1933'de de İngilizce yayınlanan Mone-tary Theory and Trade Cycles, ekonomik dalgaların ortaya çıkışında para ve bankaların rolünü incelemektedir. Kitap, o zamanki cari goruş olan, para ve kredi imkânlarının üretim yapısını etkilemediği şeklindeki görüşü reddediyor; ekonomiye âni para enjeksiyonunun mallar arasındaki nisbî fiyatlarda nasıl değişikliklere sebep olabileceğini ve sürdürülemeyecek bir aşın yatırıma yol açabileceğini gösteriyordu. Prices and Production adıyla yayınlanan LSE'deki dersleri ve Profits, Interests andlnvestment adlı eseri bu noktayı daha da vurgulamakta, teoriye yeni boyutlar eklemektedir. Enflasyon ve iktisâdî konjonktürü kavramamızda temel nokta çok önemlidir: Para ve kredide değişiklikler olduğunda, bu durum, kaynakları normal olarak gitmeyecek yerlere çeken olaylar zincirini başlatır. Özellikle, kredi artışı yatırımları uyarıp harekete geçirir. Ancak Hayek, bu yatırımın sürdürülemeyeceğini ileri sürer. Zira bu yatırım, talepteki gerçek değişmelere değil, yaratılan yeni kredinin 'yanlış sinyaline' bir tepkidir.

Tabiî ki Hayek bunları, hükümetler için yeni para yaratmanın daha zor olduğu altın standardı zamanında yazıyordu. Savaş sonu dönemde ise, Hayek'in yazıları yeni konular içermektedir. Para arzından doğan enflasyonun sadece genel fiyat düzeyini yükselttiği şeklindeki basit tarzdaki monaterist görüşe karşı Hayek ve takipçileri, böyle bir enflasyonun, kaynakları olmaması gereken yerlere teksif ederek ekonomiyi gerçekten alt üst ettiğini ortaya koymuşlardır. Binaenaleyh, enflasyon sona erdiğinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan korkunç işsizliği açıklamak mümkündür.

Hayek'in 1941'deki çalışması, The Pure Theory of Capital, ekonomistlerin hakkında konuşmayı sevdikleri toplamlar (aggre-gates) ve ortalamaların (averages) derinlemesine incelenmesi konusu üzerinde durur. Kitap, sermayenin çok karmaşık mahiyetini, ekonomik genişleme ve durgunluklardaki önemini ortaya koymaktadır ve sahasında bir klasiktir. Ne yazık ki bir süre sonra Hayek'in teorileri, politikacılara görünürde onun önerebileceklerinden daha yumuşak opsiyonlar sunan Keynes'in entellektüel ve siyasal dünyada kazandığı şöhretle gölgelendi. Ama yıllar sonra gerçeğin zuhur etmesi mukadderdi.

Editör olarak Collectivist Economic Planning (1935)'e katkısından da anlaşılacağı gibi, Hayek'in, saf iktisat teorisi kadar iktisat politikası da ilgisini celbetmiştir. Bu kitap Mises'in, her sosyalist planlamacının karşı karşıya olduğu, kaynakların en iyi şekilde nasıl kullanılacağını bilme sorununun aşılamayacağı şeklindeki sağlam tesbitini ele alıyordu. Bu, Hayek'in dokuz yıl sonra The Road to Serfdom'da daha etkili şekilde işleyeceği bir husustu.

Hayek, kollektivist ekonomideki bu planlama sorunu üzerinde tartışmayı sürdürdü. Individualism and Economic Order (1948) adlı eseri, sosyalist devletlerin, kaynakların verimli tahsisindeki zorlukları çözmek için (rekabet ve fiyatların kullanımı dahil) sahip oldukları veya kullanabilecekleri değişik yollan inceleyen, sosyalist planlamanın sorunlarına ilişkin bir çok makaleyi ihtiva etmektedir. Bu kitap, bireyci felsefenin mahiyeti ve sosyal bilimin stratejisi konularında başka makaleleri de ihtiva etmektedir.

Sosyal bilimin stratejisi, The Counter-Revolution of Science (1952)'da yine ele alınmıştır. Burada, fizikî bilimlerin yöntemlerini sosyal çalışmalarda kullanmaya teşebbüs ettiğimizde, ortaya çıkacak yanlışlıklar ve sorunlar ayrıntılarıyla anlatılmakta ve oldukça isabetli bir şekilde açıklanmaktadır. Hayek, zira demektedir, sadece toplum kompleks bir fenomen ve bu yüzden fizikî bilimlerde incelenen basit modellerden oldukça farklı olmakla kalmayıp, ayrıca bu kompleks yapıyı oluşturan her bir bireyin bizatihi kendisi de kompleks ve herhangi bir doğruluk ölçüsünde tahmini imkânsız mahiyettedir. Bütün planlamacılar için problem, uğraşmak durumunda oldukları 'vâkıaların' somut şeyler olmayıp, kimsenin önceden tahmin edemeyeceği, bireylerin kendi davranış ve ilişkileri olmasıdır. Bu durum herhangi bir sosyal 'bilim' için biçare zayıf bir temeldir: Toplumun bazı

temel kalıpları konusunda konuşabiliriz, ama onu bütünüyle tahmin edebileceğimizi tasavvur edemeyiz.

The Road to Serfdom (1944), Hayek'in kendi ifadesiyle siyasî bir kitaptır. Bununla beraber, sosyalist düşüncenin tazammun ve neticelerinin itinalı bir şekilde detaylı olarak açıklandığı, dikkate değer ilmî bir çalışmadır. Kitap, birçok 'demokratik' sosyalistin ütopik bir ideale -ulaşılabilinseydi muhteşem olurdu- sahip olduklarını belirtir. Ne var ki en mütevazı ölçüde bir ekonomik planlama bile, halkı, kararlaştırılmış planlara uygun olarak belli bir şekilde harekete zorlayacak, zorlayıcı bir mekanizma gerektirir. Hayek bunun, keyfi yönetimi doğuran bir çare olduğunu ifade eder: Sosyalist planlamacılar, insanlara eşit muamele yerine, onlara ekonomik planı başarmak için sadece bir araç olarak muamele etmek durumundadırlar. Çok geçmeden, planlama makamının bireylerin emelleri ve hayatları üzerindeki nüfuzu gittikçe mükemmelleşecek ve planlama merciinde toplanan güç, sosyalist idealistlerden daha az hassasiyete sahip siyasal liderleri cezbedecektir. Böylece ılımlı sosyalistler kendilerini, hiçbirinin istemediği bir yola çekilmiş bulurlar. Ve ancak ideallerini terketmeleri totalitarizme sürüklenmeyi önleyebilecektir.

The Constitution of Liberty (1960), modern manada liberalizmin ilke ve uygulamalarının sağlam bir şekilde yeniden ifadesidir. Kitap, toplumun nasıl bir tek akim idrâk kabiliyetini aşan ve bu nedenle planlanması imkânsız kompleks bir şey olduğunu ortaya koyar. Eğer toplum geliştirilip güçlendirilecekse, bireysel özgürlüğe ihtiyaç vardır. Özgürlüğü sınırlamaya kalkışma, bireysel özgürlüğün yeni müşkülat ve sorunların üstesinden gelme ve kaynakları en randımanlı şekilde tahsis etme gibi emsalsiz kabiliyetinden sosyal düzeni mahrum bırakacaktır. Yine kitap, Hayek'in hukuk hâkimiyeti ilkesini, yani insanlara iktisâdî bir satranç oyunundaki taşlar gibi muamele yerine eşit davranılması düşüncesini ortaya koyarak, liberal düzeni yaşatmak için gerekli hukukî çerçeveyi ele almaktadır. Ayrıca, zorlamanın minimum olduğu beşeri, insanî bir toplum inşası için elzem bazı iktisâdî müesseseleri açıklar. Bu sıfatla, siyasal felsefeden ziyade pratik alanda tecrübeye sahip birçok kimse, bu kitabın Hayek'in düşüncelerine giriş bakımından çok yararlı bir kitap olduğu kanaatindedir. Bu yüzden kitabın etkisinin bu kadar geniş olması şaşırtıcı değildir.

Üç ciltlik Law, Legislation and Liberty (1973, 1976 ve 1979), özgür bir toplumda elzem olan hukukî düzenlemeleri ortaya koymak için daha önceki

çalışmayı geliştirir. Kitap toplumsal hayatın temellerinin nasıl (bilinçli planlamadan ziyade) beşerî tekamülde bulunabileceğini göstermekte; 'sosyal' veya yeniden-dağıtımcı adaletin mükemmellikten yoksun olduğunu ortaya koymakta ve hükümet otoritesinin keyfi yetkilerini aşağıda tutacak anayasal bir düzenleme için öneriler serdetmektedir. Bu üç cilt, onbeş yıl veya o civarda bir sürede meydana getirilmiş ve hastalık nedeniyle kesintiye uğramış olması münasebetiyle belli bir sistemden yoksun olsa da, The Constitution of Liberty' de ana- hatlarıyla kısaca ele alınmış bazı ilgi çekici konulan açıklamaktadır. Bu, onu daha semereli bir akademik tartışma konusu yapmaktadır.

Bu iki çalışma, Hayek'te toplumun planlanmamış mahiyeti fikrinin artan önemini gösterir. Hayek sosyal hayatın ve ekonominin kurumlarının insan dizaynı ve planlamasının mahsulü değil, aslında insan eylemlerinin mahsulü olduğunu ileri sürer. Toplumu şekillendiren kurumlar, insan dizaynı ve planlama ürünü olmanın aksine; insanlar yüzyüze gelip mübadelede bulunurken, tamamen kendiliğinden ortaya çıkar. İnsanlara bu imkânı veren -örneğin sözleşme yasaları gibi- yasalar zeki insanlar tarafından yapılmamış; esas itibariyle keşfedilmiştir: İşleyecek' ve işe yarayacak olanı keşfederiz, işe yaramayacak olanı terkederiz. Herkes için geçerli ve herkese uygulanabilir genel mahiyette olan bu yasaları bir kenara atıp, kumanda ekonomisine geçebileceğimiz varsayımı, Hayek'in bunu eleştirdiği kitabın başlığındaki ifade ile, Vahim Yanılgı'dır

(The Fatal Conceit). Mülkiyet, sözleşme, dürüstlük, işe yaradıkları için içimize yerleşmiştir; bunlar özgür bir toplumun işlemesine imkân verirler. Bu evrensel değerleri, her durumda bize nasıl hareket edeceğimizi söyleyecek, bazı sosyal ve ekonomik planları başarmak için bizleri tek tek yönetecek bir bilgeler konseyi ile değiştirebileceğimizi düşünmek bir yanılgıdır. Ortak amaçlar için çabalama ve paylaşma şeklindeki sosyalist idealler, güdülerimize çekici gelebilir. Çünkü bunlar bizim avcı ve kabileci geçmişimizde hakikaten önemliydi. Ne var ki bu idealler, bir tek aklın kontrol kapasitesinin çok ötesinde bir gelişmişlik gösteren bu günün geniş toplumlarında işlemez.

Hayek'in Kişiliği ve Tesiri

Hayek yazıları ve dersleri ile, iktisat ve siyaset bilimi alanındaki entellektüel tartışmalar üzerinde çok büyük bir tesire sahip olmuştur. Ancak

bir 'ekol' veya 'hareketin' içinde yer almaktan her za-: man kaçınmıştır. Her ne kadar Mont Pelerin Topluluğunu akıl etmiş ve 1960'a kadar onun başkanlığını (daha sonra şeref başkanlığı) yapmış olsa da, arkadaşı ve takipçisi Arthur Shenfield'e göre zaman zaman -iyice insanları fikirlerinden döndürme misyonu taşıyan bir grup haline gelme olasılığına karşı- onu tasfiye etmeyi düşünmüştür.[14]

Hayek'in görüş ve kanaatlerinin dünyanın dört bir yanında rağbet gördüğü Nobel Ödülünü kazanmasından sonra, bu sükûnet bir ölçüde kayboldu. Fakat siyaset pratiği konusundaki şüphesi ve uzun dönemde topluma gerçekten şekil verenlerin politikacılar değil fikirler olduğu inancı, asla değişmedi.

Bu görüşün açıklamasını kendisi ortaya koymaktadır. Genç bir Battle of Britain[*] pilotu olan Antony Fisher, The Road to Serfdom' u okuyunca hayli etkilenmiş ve Hayek'e, öngördüğü musibetlere karşı koymak için politikaya ginnesinin iyi olup olmayacağını sormuştu. Hayek ona politikadan uzak durmasını ve ne yapabilecekse düşünce alanında yapmasını öğütledi. Yıllar sonra 1956' da Fisher (şimdi başarılı bir işadamı) iktisat üzerine çalışan ve eğitim gören bir kuşağın düşüncelerinin değişmesinde rolü olan ve İngiltere'deki iktisâdî konsensüsü değiştirmede başarılı bir kurum olan Institute of Economic Affairs'i kurdu. Bu kurumun başarısına şimdi dünyanın dört bir yanındaki enstitüler gıpta ile bakıyor.

Hayek'i tanıyan herkes, onun esas ilgilendiği hususun siyaset ve akademik hayatın şiddetli kavgaları değil, fikirler olduğunu kabul edecektir. Hayek yeni bir görüş açısı duymaktan ve birçok genç insanı kıskandıran bir sadelik ve kıvraklıkla onun ortaya koyduklarını muhtelif düşünce yaklaşımlarıyla birlikte açıklamaktan büyük keyif almaktadır. Sol kulağındaki duyma rahatsızlığına rağmen, (Kari Marx'ın da sağından duymadığına işaret eder) karmaşık argümanlarla konunun özüne açıklık ve kolaylıkla nüfuz edebilme gibi nadir görülen bir vergiye sahip olarak, mütalaa ve münakaşaların sürekli müdavimidir.

Gerek yazıları, gerekse şahsiyeti itibariyle Hayek'in üslûbu mükemmeldir. Muhaliflerine, entellektüel hataların ötesinde hemen hemen hiçbir şey izâfe etmemiştir. Nitekim, bu yüzden bir keresinde iktisatçı J. A. Schumpeter onu, yanlışlığa karşı iltifatta bulunmakla itham etmişti.[15] Chicago'da iken, onun hiçbir zaman kendi imparatorluğunu kuracak birisi olmadığı, teşvik ve

kaynaklan araştırma öğrencilerine aktardığı, kendi araştırmalarının neticelerini ortak ürün gibi telâkki ettiği bilinmektedir.

Gerçekten Hayek, bilginin, diğer insanların bedava elde edebilmeleri münasebetiyle, üzerinde mülkiyet iddiasında bulunmanın zor olduğu bir şey olduğunu kaydetmektedir. Bu anlayış, onun kaleme aldığı fikirleriyle de uyum içindedir. Hayek yine, şahsiyetle ilgili küçük meziyetlerin nezaket ve mizah duygusu, kişisel tevâzu ve diğer insanların iyi niyetlerine saygı gibi değerler- insanlar arasındaki ilişkilerde çok mühim olduğunu ve bu bakımdan liberal toplumu mümkün kılmada ehemmiyet arzettiğini belirtmektedir.[16] Bu özelliklere dakikliği ve güvenirliği eklediğinizde, Hayek bizatihi bir timsal teşkil edecektir. Zira onu tanıyanlar, gerek yazıları ve gerekse kişiliğiyle, onun, liberal bilim adamı idealine insan zafiyetinin müsaade edebildiği ölçüde yakın olduğu hususunda hemfikirdirler.

---

1 The Political Order of a Free People, s. 152. (Hayek'in metinde geçen çalışmaları konusunda, tam bir bibliyografik bilgi için kitabımızın sonundaki bibliyografyaya bakınız.)

2 Burada 'liberal' kelimesi modern Amerikan anlayışındaki değil, Hayek'in kullandığı gibi klasik İngiliz anlayışındaki manasıyla kullanılmıştır.

3 Hayek'in bu açıdan arzettiği önem hakkında yararlı özet bir değerlendirme için, Norman P. B'nin Hayek 's Social and Economic Philosophy (London: Macmillan, 1979), adlı eserinin başlangıç sayfalarına bakılabilir.

4 Reader's Digest'de çıkan hulasa edilmiş versiyonu, metnin ustalıkla sadeleştirilmiş olması münasebetiyle, Hayek'in övgüsünü kazanmıştır: 'Karmaşık bir tartışmayı orjinal hacminin bir bölümüne sığdırma işi elbette bazı sadeleştirmeleri beraberinde getirecektir. Fakat bunun, anlamını değiştirmeden ve bizzat benim yapabileceğimden daha iyi yapılmış olması, kayda değer bir başarıdır.' Bkz. 'The Road to Serfdom after twelve Years', Studies in Philosophy Politics and Economics, not 3, s. 218.

5 Hayek, Imprimis, Vol. 7, No. 7, (Hillside, Michigan: Hillsdale College, July, 1978) de basılmış 'Coping with Ignorance' adlı bir dersinde Mises ile olan yakınlığından bahsetmektedir.

Mises'in çalışmasının müstesna bir değerlendirmesi şu eserde bulunabilir:

Israel M. Kirmer (ed.), Method, Process and Austrian Economics (Lexington, Massachusetts: Lexington Books I D. C. Heath and Company, 1982). Mises hakkındaki çalışmaların bir listesi için bu eserde bkz. s. 5. 'Avusturya İktisat Okulu'na bir giriş olararak bkz. The Fundamentals of Austrian Economics, (London: Addam Smith Institute 1982).

6 İngilizce basımı: Socialism (London: Jonathan Cape, 1936).

7 Bu dönemde Almanyadaki enflasyonun etkilerinin gözden geçirilişi ve ilâve kaynak rnalzeme için bkz. Robert Schuettinger ve Eamonn Butler, Forty Centuries of Wage and Price Controls, (Washington, D. C: Heritage Foundation, 1979), s. 67-69.

8 John Maynard Keynes, The General. Theory of Employment, Interest and Money. (London: Macmillan, 1936).

9 Hayek'in düşüncelerinin orjinal özeti ve Mont Pelerin'de ilk toplantıdaki açılış konuşması için bkz. 'Historians and the Future of Europe' ve 'Opening Address to a Conference at Mont Pelerin', Studies in Philosophy, Politics and Economics, s. 135-59.

10 Hayek'in bu konuyu belirttiği 1956 baskısının önsözü 'The Road to Serfdom after Twelve Years' adıyla Studies in Philosophy, Po/itics and Economics, s. 216-228'de yeniden basılmıştır.

11 Hayek'in Chicago'daki faaliyetlerinin bir biyografisi için bkz. Fritz Machlup (ed.) Essays on Hayek, (New York: New York University Press, 1976), s. 147-49.

12 Hayek, Nobel Konuşması vesilesiyle iktisatçıların bilgilerinin sınırlarına işaret etme fırsatı buldu! Bu konuşması 'The Pretence of Knowledge' adıyla yeniden basıldı; New Studies, s. 23-34.

13 Hayek'in başlıca İngilizce eserleri ve metinde müracaat edilen diğer çalışmalarının bir listesi için bu kitabın sonundaki bibliyografyaya bakılabilir.

14 Arthur Shenfıeld, 'Friedrich A. von Hayek: Nobel Prizewinner', Frite Machlup (ed.), Essays on Hayek, (New York: New York University Press, 1976). s. 171-6.

* İkinci Dünya Savaşı içinde Almanya'nın İngiltere'yi işgal planından vazgeçmek zorunda kaldığı hava muharebesi (Çev.notu).

15 Schumpeter'in ifadesi, Hayek tarafından 'The New Confusion about ''Planning''', New Studies, s. 235'de dile getirilir. The Road to Sefdom'dan otuz yılı aşkın bir zaman sonra aynı şekilde tavsif edildiğini müşahede eden Hayek, 'aynı sabır ve tahammülü göstermemeliydim ...' diye özür diler.

16 Hayek, bilhassa '... küçük şeyler olmakla birlikte özgür bir toplumda insanlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi kolaylaştıran nezaket ve mizah duygusu, kişisel tevâzu ve özel hayata saygı ve çevrenin iyi niyetine inanç gibi niteliklere' işaret eder. (The Road to Serfdom, s. 148. Burada zikredilen tüm sayfa numaraları, Londra baskısına aittir).

Birinci Bölüm : Toplumun İşleyişine İlişkin Anlayış

Toplumun nasıl işlediğini anlayacaksak, ona ilişkin bilgisizliğimizin genel mahiyeti ve sahasını tesbite çalışmak durumundayız.[1]

Hayek yazılarında, toplumsal kurumların işleyiş tarzı konusunda yaygın, ama yanlış olan bir görüşe işaret etmektedir. Basitçe ifade edilecek olursa, bu, toplum ve uygarlık müesseselerini (yasalar, ahlâki kurallar ve toplumsal kurumlar gibi) insanoğlu kendisi yarattığına göre, bunları arzu ve isteklerini karşılayacak surette, dilediği gibi değiştirebilmesi gerektiği fikridir.[2]

İlk bakışta, çok mâkul ve oldukça umut verici mahiyetteki bu görüş, daha iyi bir toplum inşâ etmek istiyorsak, mevcut yasa, değer ve kuramlarımızı pekâlâ bir kenara bırakıp, onları daha şâyânı arzu şart ve ahvâl meydana getirecek olanlarla değiştirebileceğimizi ileri sürmektedir. Nihayet kuramlarımızı biz yarattık, öyleyse onları değiştirebiliriz. Fakat Hayek, bu görüşün, toplumsal hayatın ve kurumların gerçek temellerinin son derece yanlış anlaşılmasına dayandığını ve bu düşüncenin kâbili imkan gördüğü toplumun yeniden inşâsının, bu bakımdan çok büyük hata olacağını savunur. Hayek'e göre bu, bataklığa bina yapmaya benzeyecektir.

Kumandasız Düzen

Kuramlarımızın sınırsız olarak değiştirilebilir ve üzerinde oynanabilir mahiyette olduğu görüşü, eşyanın 'doğal' ve 'yapay' şeklinde yanıltıcı bir ayrıma tâbi tutulmasına dayanır. Bu, kadîm Yunandan beri yapılmış bir ayrımdır.[3] Hayek'e göre bu yanlış ayrım, gündelik hayatta dili yanlış kullanmamızdan kaynaklanmaktadır. Şüphesiz tam olarak ne 'doğal' ne de 'yapay' olan, eşyanın üçüncü bir grubu mevcuttur ki, işte sosyal kurumlara da bu grupta yer verilmelidir.

Bir şeyden 'doğal' diye sözettiğimizde, genellikle ona önceden planlanmamış, kuralsız ve iptidâî olma anlamlarını atfederiz. Zıddı 'yapay' veya 'îcâd edilmiş (invented)' kavramları ise, bir maksada mâtuf olarak inşâ edilmiş, teşkil edilmiş, düzenli ve plan mahsulü bir şeyi akla getirir. Yasalar, yönetimler, ahlâk kuralları ve diğer toplumsal kurumlar, işleyişlerinde açıkça bir kâideye uygun ve düzenli bir yapıya sahip oldukları; keza bariz

bir şekilde insan faaliyetlerinin mahsulü oldukları için, insanlar bunların münhasıran ikinci gruba dahil olduklarını, yani îcâd edilmiş ve bu nedenle de yeniden îcâd edilebilir olduklarını düşünme temâyülündedir.

Hayek, bu hususta şunun doğru olduğunu savunur: sosyal ku-rumları açıklayabilmek için üçüncü bir kategoriye daha ihtiyacımız vardır. Çünkü, toplumsal kurumlar inşâ edilmiş bir görünüme sahip olmakla birlikte, önceden planlanmış veya îcâd edilmiş değildirler. Kristalin fizikî yapısının oluşumu ya da bir ağacın büyümesi gibi, sosyal hayatın yapısı da gelişip tekâmül etmiştir. Biz bu kurumları, getirecekleri faydaların farkında olduğumuzdan dolayı bilinçli bir şekilde seçmiş değilizdir. Buna mukâbil bu kurumlar, onları kabul eden insan topluluklarına fayda sağladığı için tekâmül etmiş ve hayatiyetini sürdürmüşlerdir. Bu yapılar hiç şüphesiz beşerî davranış kalıpları olmakla birlikte, insan tasarımı veya planlamasının mahsulü değildir.[4]

'Doğal' ve 'yapay' kelimelerinin yaygın kullanımıyla uzun süre yanıltılmış olduğumuzdan bu (yapıların beşerî davranış kalıpları olmakla birlikte insan tasarımı olmadığı fikri), kavranması güç bir düşüncedir. Ama bu, toplumun işleyişi hakkında ne kadar az şey bildiğimizi ve bilgimizin, uygarlığın mûcidlerinin ya da efendilerinin değil, uygarlığın kendisinin ürünü olduğunu anlayabilmemiz için önemlidir. İlkel insanlar sadece bir sosyal kurallar manzumesi îcâd ve akıl etmek için biraraya gelmediler. Aksine, insanoğlunu rasyonel, kural-rehberliğinde (rule-guided) varlıklar olarak evrim-leştiren, graplar halinde yaşamanın yararları olmuştur. İnsanlar aklımızı sosyal kurumları yeniden yapılandırmak için kullanmamız gerektiğini savunurken, aklımızın ve toplumun yapısının birlikte tekamül ettiğini görememektedirler.[5]

Planlanma ve tasarım ürünü olmayan düzen örnekleri: Hayek, düzenli, ama planlama mahsulü olmayan fenomenlere bazı örnekler verir. İnsan dili bunlardan birisidir. Dil, karmaşık bir gramer yapı-sına sahiptir: Kelimeler muntazaman ardarda kullanılır ve dili konuşan değişik kişiler, kelime ve deyimlerin anlamları konusunda genel bir mutabakat içindedir. Nitekim, düzenliliğine ve onu kullananlara sağladığı açık yararlara bakarak kimse dilin rasyonel bir varlık tarafından 'îcâd edildiğini' iddia etmez. Duram şundan ibarettir: Dil gelişmiş ve hayatiyetini sürdürmüştür; çünkü faydalıdır.

Hayvan toplulukları düzenli davranışlara yeterince örnek teşkil etmektedir.[6] Aralarındaki işbölümüyle arı ve karıncaların karmaşık toplumları, insanı şaşırtan bir genel düzen öluşturur. Ama bununla biz, belirli bir an veya karıncanın, davranışının genel kalıba nasıl katkida bulunduğunu bildiğini veya bu genel kalıbın herhangi bir şekilde 'planlanmış' olduğunu kastetmeyiz.

Bir arazi boyunca bir patikanın oluşması, bireysel fiilin nasıl faydalı, ama önceden düşünülüp planlanmamış neticeler doğurabileceğinin diğer bir örneğidir. Burada başka birinin izinden yürümenin amacı, yürümeyi daha da kolaylaştırmaktır ve tamamen bencil mahiyettedir. Ama birkaç kişi bunu yaptıktan sonra, insanlar gelecekte herkesin gidişini kolaylaştıran sert- bir yol meydana getirmiş olurlar. Bu patikanın oluşması, kimsenin böyle bir maksada mâtuf niyeti değildir; ama, en kolay yolu bulmak için insanların özel maksat ve emellerinin hoş ve isabetli bir neticesidir.[7]

Bireysel Davranış ve Sosyal Düzen

Verilen örnekler, bize sadece karmaşık yapıların bilinçli bir şekilde dizayn edilmeksizin vücuda geldiklerini göstermekle kalmaz. Bu örnekler, Hayek'in toplum görüşünü anlamada çok mühim olan, bireysel hareketin düzenlilikleri ile toplumun genel düzenlilikleri arasında temel ve belirgin bir farklılığın mevcudiyeti hususunu açıklamaktadır. Örneğin işçi arı, hayatının değişik safhalarında yiyecek toplama, petek temizleme gibi değişik faaliyetleri yerine getirir. Bu sıfatla, onun davranışının düzenli olduğunu veya kurallarla çizildiğini söyleyebiliriz. Burada bir arı, davranışlarının düzenli olduğunun farkında olmasa da, kendisinin ve beraberindeki diğer arıların davranışları kompleks bir böcek topluluğunun kurulmasına yardım etmektedir. Fakat, tek tek arıların davranışlarındaki bir değişikliğin (yem toplamaya daha fazla, petek temizlemeğe daha az zaman harcama gibi), topluluğunun genel şeklini nasıl etkileyeceğini tahmin etmek güçtür. Çünkü bireylerin davranış değişikliği ile topluluğun genel şekli iki farklı şeydir ve oldukça kompleks bir mahiyette birbiriyle ilişkilidir.

Tekrar patika örneğini ele alalım. Bireylerin güdüleri tamamen bencil olmakla beraber, bu güdüler yine de kooperatif görünümde zuhûr eden bir durumun hâsıl olmasına hizmet etmektedir. Bireysel davranış ve unun meydana getirdiği sosyal kalıp arasındaki ilişki, bu nedenle hiç de basit ve yalın bir ilişki değildir.

Hayek'in, sosyal kurumlan dilediğimiz gibi yeniden inşâ edebileceğimiz görüşüne karşı bizi uyarması bu yüzdendir. Yasa, âdet ve ahlâk kaideleriyle bireysel davranıştaki düzenliliklerin (regularity), sosyal nizamın düzenliliğiyle nasıl bağlantılı olduğu husundaki fikir ve kavrayışımız, -olsa olsa- zayıf bir fikir ve kavrayıştır. Bu nedenle, insanlardan davranışlarını değiştirmelerini isteyerek, geliştirip ileri götürmeyi düşündüğümüz genel düzeni bilmeden ve istemeden tahrip edebiliriz:

...topluma rasyonel şekilde yeniden biçim vermeye kalkışmadan önce, onun işleyişini kavramalıyız. Toplumun işleyişini anlayıp kavradığımız kanaatinde olsak bile, yanılabileceğimizin farkında olmak zorundayız. Toplumun işleyişini kavramak için şunu bilmek durumundayız: beşeri uygarlığın bizâtihi kendisinin bir hayatı vardır; hadiseleri geliştirmeye mâtuf tüm çabalarımız, tamamıyla kontrol edemeyeceğimiz işleyen bir bütün içinde yürümek durumundadır ve bu işleyişe, unsurlarını anlayabildiğimiz ölçüde sadece yardımcı olma ve onu kolaylaştırmayı bekleyebiliriz.[8]

Kurallar ve düzen: Şu halde sosyal ve siyasal bilimlerin görevi, bireysel düzeyde ne tür eylemlerin gerçekten pürüzsüz şekilde işleyen bir sosyal düzen ortaya çıkaracağını tesbit etmektir. Hayek, planlanmamış bir düzen veya kalıbın mevcudiyeti için, bireylerin kendi davranışlarında bir ölçüde düzenlilik bulunması gerektiğini; zira, bireylerin rast gele davranışlarının istikrarlı bir düzen ortaya çıkarmayacağını ifade eder. Hayek bu düzenlilikleri kurallar (rules) diye adlandırır. Ama Hayek, bununla ne bireylerin va'zedilmiş herhangi bir emre tâbi olduğunu ne de onların belli bir biçimde hareket ettiklerinin bilincinde olduklarını kasteder. Sadece, bireylerin davranışlarının, keşfi kâbil bazı ilkelere uyduklarına işaret etmek için bu ifadeyi kullanır.

Ortaya çıkacak ve tekâmül yoluyla hayatiyetimi sürdürecek genel bir sosyal kalıp illa ki, bireylerin hepsinin aynı şekilde hareket etmelerini veya ortak bir amaca sahip olmalarımı icabettirmez. Fiil ve davranışların gayet sınırlı bir benzerliği de yetterli olabilir. Örneğin diğerlerine zarar vermeye, birinin mülkiyetimdeki mal-mülkün çalınmasına veya ahde uymamaya karşı kurallaır, her ferde geniş bir serbest hareket sahası bırakmaktan maada, peekâlâ işbirliğini ve sosyal hayatı mümkün kılabilir. Ve tabiî ki çoğu sosyal kurallar, ahlak kodları, gelenekler ve yasalar aynen bu şekdlde, çok geniş bir mâkul davranışlar kümesine dokunmadan, belli fiilleri yasaklayarak

işler. Ortak maksatlar konusuna gelince, pattika örneği göstermektedir ki, faydalı bir neticenin ortaya çıkm^ı için ortak maksatların varlığına gerek yoktur. Mun^^m sosyaıl düzenlerin nasıl ortaya çıktığını açıklamak için, şahsî menfaatlerim mûcizevî bir doğal harmonisinin mevcut olduğunu varsaymak zorunda değiliz.[10] Tamamen bencil bir davranış, bazen bu neticeyi lhâsıl edebilir.

Fakat, toplumu irademize göre yeniden in^â edebileceğimizi düşünenler, bireysel davranışın her düzenliliğiniin bir genel düzen ortaya çıkarmayacağına dikkat etmelidir. Hayek'iin ifade ettiği gibi, bir kimsenin, anlaşamadığı diğer bir kimseyi ölcdürmeye çalışması veya onu görür görmez kaçması gerektiği şeklimde bir kural, herhangi bir sosyal düzeni kesinlikle imkansız kılacaktır. Bu aşırı bir örnek olarak görülse bile, işleyen bir toplumaı zâhiren yardımcı oluyor gibi görünen, ama pratikte onun tahribiine yol açan daha anlamlı, pek çok kural mevcuttur. Problem, biireysel kurallar ve ortaya çıkan genel düzen arasındaki ilişkinin, -hangi kurallar dizisinin işleyip hangilerinin işlemeyeceğini önceden söyleyemeyeceğimiz ölçüde- karmaşık ve içinden çıkılamaz mahiyette olmasıdır.

Tek kılavuzumuz geçmişte başarılı olmuş olandır. Bir düzen hu-sûle getiren bireysel davranış kuralı manzumeleri, halka işbirliğinin' yararlarını getirecek ve bunları takip eden toplulukların gelişmesine imkân verecektir. Bu kurallardan herhangi birini bilinçli olarak değiştirme, aralarındaki hassas bağlantıyı bozup kaosa yol açabilir; keza biz bu değişikliğin ne getirip götüreceğinden de asla emin olamayız. Hayek katı bir muhafazakar olmadığı gibi, moral ve hukukî değerlerimizi bütünüyle oldukları gibi bırakmamız gerektiğini de iddia etmez. Aksine, hadiseler değişirken, uygulamalarımızın da değişmek ve onlara intibak etmek zorunda olduğunu belirtir. Ama Hayek şuna da işaret eder: yaşayan, tevarüs etmiş kurumlarımız toplumu mümkün kılmada -genellikle zor tahmin' edeceğimiz bir tarzda- kendi işlevlerini ifa ederler. Daha doğrusu bu kurumlar, belli bir hikmet, nasıl davramılacağıma ilişkin bilgi (knowledge of how to act) ihtiva ederler. Mevcut tüm kurallarımızı iptal etmek ve yerine diğerlerini ikâme etmek isteyenler bunun farkında olmadıkları için yanlışa düşmektedirler. Fakat, bu kuralların bilgi muhteviyatı konusu, Hayek'in toplumun yapısı üzerine açıklamalarında bir sonraki esas safhanın temelini oluşturur.

Kuralların Bilgi İhtiva Etmesi

Hayek, 'bilgi' kelimesinin anlamını çok geniş bir açıdan ele alır. Bilginin, sadece bilinen 'olgulara (facts)' münhasır olmadığını; şeyleri 'nasıl (how to)' yapacağımıza ilişkin bilginin de aynı ölçüde önemli olduğunu ifade eder. Örneğin becerilerimiz, sahip olduğumuz önemli bilgilerdir, ama kitaplarda yazıya dökülemeyen türden bilgilerdir. Alışkanlıklarımız, hatta duygusal tavır, düşünce ve hareketlerimiz, şüphesiz sosyal hayatı mümkün kılmada önemli bir rol oynar. Ancak biz, onları anlamak ve sosyal hayatla alâkalannı bir bütün olarak açıklamak zorunda değilizdir. Bizim yaptığımız, onları (alışkanlıklarımızı vs.) takip etmekten ibarettir ve onların ihtiva ettikleri bilgi, -hakkında düşünmek zorunda kalmaksızın- birlikte yaşamamızı ve işbirliği yapmamızı kolaylaştırmaktadır. Yine, çevremize hakim olacaksak kullandığımız araçlar asli bir öneme sahiptir. Fakat, genel olarak, araçlarımızın neden falan şekilde değil de bir başka şekilde biçimlendiğini bilmeyiz. Zira bu araçlar elden ele aktarılan, birbirini takip eden nesillerin tecrübelerinin neticeleridir. Her zaman bir ilerleme keşfeder; bu ilerlemeyi derleyip toplar, gelecek nesillere aktarırız. Bu bakımdan tevarüs eden aletler, tecrübelerimizi ve bizden önceki kuşakların 'bilgisini' içermektedir. Sosyal kurumlar, gelenekler, adetler, değerler ve diğer düzenli davranış türleri tıpkı aletler gibidir. Bunlar, nasıl hareket edeceğimize dair bilgiyi içerirler.[11]

Sosyal kurumlar böylece, içinde faaliyette bulunan bireyler tarafından hiçbir zaman kavranılmayan bu bilgi muhteviyatıyla, önemli enformasyon içermektedirler. Bir sosyal düzen husûlünde enstrümantal olan kurallara uygun muayyen gelenek ve adetleri takip etmek veya neden belli bir tarzda davrandığımızı 'bilmek' zorunda değilizdir. Bu kurallar spesifik hedeflere ulaşmaya çabalarken bizim bilinçli tercihimizin sonucu değil; ekseriya, kuralların üstünlüğünün sebebini bilmeksizin daha etkin bir düzene ulaşan toplulukların, diğerlerini ortadan kaldırdığı evrimci bir ayıklama sürecinin neticesidir. Randımanlı ve iyi işleyen bir genel düzen hu-sûle getirmek için birbirine muntazaman uyan muhtelif kuralların benimsendiği topluluklar, gelişip diğerlerini ortadan kaldıracaktır. Burada bireyler, mekanizmanın karmaşıklığını anlamak zorunda değildir.

Kuralların aktarımı (transmission): Sosyal davranışı yöneten kurallar hem genetik hem kültürel yoldan aktarılır. Hissi yapı, belli bazı yüz ifadeleri vb.,

genetik yolla aktarılan -yani bizde yaratılıştan olan- davranış kurallarıdır. Diğer grup kurallar ise kültürel orijine sahiptir ve Hayek, bunları üç önemli kategoriye ayırmaktadır.

Birinci grup, bilinçli şekilde seçilmiş kurallardır. Toplumun üzerinde iradi olarak bilinçli bir şekilde değişiklikler yapılabileceğine inananlar (Hayek'in ifadesiyle kurucular / constructivists), bunların en önemli kurallar olduğunu iddia ederler. Bu kurallar bilinçli ve maksada mâtuf olarak yazılı hale getirildiği için, kelime ve cümle şeklinde tecessüm ederler ve kolaylıkla tartışılıp nakledilebilirler.

İkinci grup, kendisine uymakla birlikte, kelimeler ile ifade edemediğimiz kurallardır. Örneğin, ne zaman ihlal edildiğini söyleyebilmekle beraber, bir kural kitabına kaydedilmesi zor olan kabul edilmiş 'hakkâniyet / makuliyet / fair play' gelenekleri vardır. Yine, iyi dilbilgisini ve iyi üslûbu neyin oluşturduğunu kelimelerle ifade edemesek bile, birinin 'dil şuuruna' sahip olup olmadığını ve sadece gramer kurallarına uymakla kalmayıp güzel üslûp yakalayıp yakalayamadığını söyleyebiliriz. Daha da önemlisi, bu prensiplerin tam olarak ne olduğunu açıklayamasak bile, bize birinin ne zaman âdil prensiplere göre davrandığını söyleyen bir 'adalet duygusuna' sahibizdir.

Hayek'in, sosyal teorisyenlerin açıkça en önemli kurallar grubu olarak tanımaları gerektiğini düşündüğü bu ikinci grup, gerçekten çok kompleks kuralları ihtiva eder. Örneğin, insanların 'hakkâni-yet' ilkesinin teşmil ettiği her şeyi kelimelere dökmeyi başarabilecekleri şüphelidir. Fakat öğrenilmeleri için bunların yazılı veya açıklanmış olmaları gerekmez. Onların günlük hayatta işlediğini görür ve anne-babamız, öğretmenlerimiz ve çalışma arkadaşlarımızın, birçok özel durumda nasıl davrandıklarını izleyebiliriz. Aklımız, böyle binlerce muayyen durumda nasıl davranacağımız hususundaki sayısız örneklerden, bunları hayret verici bir karmaşıklığa sahip dünyayı görüş / anlama tarzı ve davranış kalıplarına ilişkilendirerek bize kılavuzluk edecek kurallar geliştirir.[12] Gerçekten bu kurallar genellikle o kadar karmaşıktır ki, onları takip eden aynı akıllar / zihinler, onları kelimelerle açıklayamaz.

Üçüncü grup kurallar ise, evvela, fil ve hareketteki aynı takip süreciyle öğrendiğimiz; fakat ayrıca kelimelerle de ifadeye çalıştığımız kurallardır. Örneğin common law, yüzyıllar içinde meydana gelmiş olup, aslında, daha

sonraki uyuşmazlıklarda emsal olarak kullanılabilecek tek tek yargılar ve davaların bir mecmuudur. Ama bu muhtelif yargıları biraraya getiren prensipleri kelimelere dökersek, bunun yararlı olduğunu görürüz. Davalardan çıkmış böyle bir çok hukuki prensibi yazıya dökebiliriz. Fakat kayda dökülmüş sözlerimiz sadece, öteden beri fiiliyatta genel olarak gözlenmekte olanı yaklaşık olarak ifade teşebbüsüdür. Hayek, çoğu yargı kararlarının aslında, daha önceden kayda dökülmemiş ama pratikte takip edilen adalet kurallarım ifade ve vuzuha kavuşturma (articulation) çabası olduğunu belirtir.[13]

Şu halde bize ulaşmış bulunan kural ve değerler, bize muhtelif yollarla ulaşmış bulunmaktadır. Bu nedenle, sadece ifadeye kavuşturulmuş, bir maksada matuf olarak seçilmiş kuralların önemli olduğu şeklinde bilinçsizce bir varsayımda bulunmamalıyız.[14] Biyolojik olarak tekâmül etmiş herhangi bir yapının mevcut durumuna nasıl geldiğini tam olarak açıklamak, zor veya imkansız bir iş olmalı. Örneğin, organizma türlerinin neden bugünkü vücut yapılarına sahip olduklarını açıklamak için, sözkonusu türlerin genetik tarihi konusunda ve bu türlerin evrimci bir mahiyette (tekâmüli) oluşumunda önemli, yeryüzünün oluşmasından beri geçen birçok muayyen hadisât hakkında her şeyi bilmek zorunda kalırdık. Toplum yapısını açıklamak ise daha zor bir iştir. Bireysel davranış kalıplarının genel sosyal düzene nasıl uyduğunu göstermek için bunları sadece 'cem' edemeyiz. Toplumun genel düzeni, milyonlarca insanın, -dış dünyanın geçmiş tarihi, hızlı iniş çıkışlar gösteren hâlihazır durumlar ve birbiriyle sıkı bir bağ içindeki birçok kompleks davranış kurallarıyla-faaliyetlerini' diğerlerinin faaliyetlerine ayarlamaları sonucu ortaya çıkar.

Kural-Rehberli (Rule-Guided) Toplumların Avantajları

Birbirini tanıyan bireylerden oluşan küçük bir grupta, bireylerin, arkadaşlarının kendi eylemlerine nasıl değişik şekilde tepki vereceklerini tahmin etmek ve böylece grup üzerinde nasıl toplam (genel) etki vücuda geleceğini değerlendirmek kolaydır. Bireyin fiilleri ile genel sonuç arasındaki ilişki, açık ve yalındır. Fakat bugünün büyük, geniş toplumlarında.her şey farklıdır: Birey, toplumu kapsayan binler veya milyonların içinden sadece bir avuç insanı tanımaktadır. İnsanların çoğunun genel fiil ve hareket kurallarına uymalarından, keza belli bir düzenlilik

arzeden ve tahmin edilebilir bir tarzda davranmalarından emin olunamadığı sürece, bir kişinin fil ve hareketinin etkilerini değerlendirmek imkansız olacaktır. Bu nedenle modern sosyal hayat, kural-rehberliğindeki (rule-guided) davranışımıza dayanır. Bu kurallar Hayek'in ifadesiyle, soyut bir mahiyete sahiptir. Belli bir amaca ulaşmak için uyulan şeyler değil, sosyal hayatı -ve onun yararlarını-emrimize âmade kılan bir çerçevedir.

Sürekli olarak diğerlerinin nasıl reaksiyon gösterecekleri ve bunun diğerlerini nasıl etkileyeceğini bilmeye çalışarak tüm eylemlerimizin geniş tesir ve sonuçlarını durup hesaplamak zorunda kalsaydık, çekilmez bir duram ortaya çıkardı. Bereket versin, ku-ral-rehberliğindeki davranış bizi bundan kurtarır. Bir şeyi yaparken, bize düşünmek zorunda kalmadan onu yapma imkanı veren bir becerinin kesbinde olduğu gibi; adet, gelenek, hukuk vb. sosyal kurumlar, nasıl davranacağımızı düşünmek zorunda kalmaksızın diğer insanlarla işbirliği yapmamızı mümkün kılar. Bu sosyal kurumlar, beceriler gibi, bize nasıl davranacağımız konusunda hazır ve otomatik bir genel hat ve hulasa verir.[15]

Kuralların rehberlik ettiği bireylerden oluşan geniş toplum, kullanabileceği bilgi, beceri ve enformasyon bakımından diğer avantajlara da sahiptir. Bir komutan, bir bilgeler meclisi veya bir bilgisayar sistemi gibi merkezî bir otorite tarafından organize edilip yönetilen bir toplum, açıktır ki otoritenin sahip olduğu bilgi miktarıyla sınırlıdır. Burada, toplumun çevredeki yeni değişikliklere reaksiyon gösterip gösterememesi, toplumun merkezî aklında yeterli bilgiye sahip olup olmadığına bağlı olacaktır. Aynı öneme hâiz olmak üzere, toplumun yapısı kompekslik bakımından merkezî otoritenin tasarlayıp kontrol edebildiği orta derecede komplikelikle sınırlı olacaktır. Çünkü hiçbir akıl kendisinden daha kompleks bir şeyi açıklayıp kontrol edemeyeceği için, merkezi olarak yönetilen bir toplum, kompekslik itibariyle belli bir üst sınırın tahdidi altındadır. Fakat merkezî olarak sahip olunabilecek bilginin pratik sınırlan daha da aşağılarda olacaktır. Merkezi özellikli bir toplumun karmaşıklığı ve büyüklüğü bu nedenle sınırlı olurken; herhangi bir aklın tahkik ve kontrol edebileceğinden daha fazla hadiseyi tasarrufunda bulunduran çok kompleks sosyal düzenler, bilinçli tasarımın değil, ancak kural manzumelerinin tekâmülünün mahsulü olması durumunda mümkündür..

Hayek, nasıl davranacağımıza ilişkin bilginin (knowledge of how to act) bir merkezî otoriteden ziyade milyonlarca birey tarafından elde tutulduğu

durumda, daha fazla enformasyon işlenebileceğini ifade eder. Çünkü, bireyler lokal durumlara ilişkin kendi bilgilerini kullanabildikleri için, yönetilmek ve yönlendirilmek zorunda kalmaksızın, kendilerini bu durumlara çabucak ayarlayabilirler ve bu ayarlama, bir merkezi makamın sahip olduğu bilginin tahdidinde de değildir. Bu bakımdan, genel davranış kurallarının kabulü ve benimsenmesiyle teşekkül etmiş toplum, yeni şart ve ahvâle kendini ayarlamada tasarım ve planlama mahsulü toplumdan muhtemelen çok daha etkin olacaktır.

Hayek böylece şu sonuca ulaşır: Kendi tercihimiz . olan kurallara göre işleyen toplumsal organizasyonları inşâ etmemiz tabii ki mümkündür; ama bunlar, alan ve ölçek bakımından zaruri olarak sınırlı olmak durumundadırlar. Mevcut yasalarımızı ve -sosyal kurumları kolayca bir kenara atıp kendi seçtiğimiz yenilerini koymak, milyonlarca bireyin mevcudiyetini borçlu olduğu çok karmaşık toplumumuzun, kesinlikle tahribi riskini getirir.[16] Bazı kurumlan değiştirebiliriz; ama bu, son derece ihtimam isteyen bir iştir.

Bireysel Özgürlüğün Önemi

Karmaşık toplumların nasıl tekâmül ettiklerine ilişkin esasları görmüş bulunuyoruz. Şimdi bireysel serbestilik veya özgürlüğün, Hayek'in sosyal ve siyasal düşüncesinde işgal ettiği esas konumu anlayabiliriz. Hayek özgürlük kavramıyla, kişinin, başkasının keyfi iradesinin icbarına maruz kalmadığı durumu kasteder. Hayek'in amaçladığı liberal veya serbest toplum, içinde, bireyleri diğerlerinin iradesine tâbi kılma ve zor kullanmanın en aza indirildiği bir toplumdur.

Tabii birçok yazar, özgürlüğün bizâtihi bir değer olduğunu ve özgürlüğün, sırf özgürlük olmasından dolayı sahip olmaya değer bir şey olduğunu savunmaktadır. Hayek bu görüşe itiraz etmez. Fakat, özgürlüğün faydalarının, ayrıca değer verdiğimiz ve ancak bir miktar özgürlük feda ederek ulaşabileceğimiz diğer şeylerle mübadele edilebileceğine inananlarla aynı görüşte değildir. Aksine, Hayek sosyal hayatın daha engin ve uzun dönem yararlan mümkün olacaksa, bunun özgürlüğü gerektirdiğini savunur ve böyle bir liberal anlayışı savunmak için birçok argümanlar ortaya koyar.

Bilgisizlik: Özgürlüğün esas savunusu, hedeflerimize ve refaha vasıl olmamızın arkasındaki muhtelif bir çok faktörler konusundaki biçare

bilgisizliğimize dayanır. Açıkçası, eylemlerimiz ve kurumla-rımızın toplumun genel düzenine nasıl katkıda bulunduklarına da. bunlardaki bir değişikliğin ne anlama geldiğine de tam olarak vakıf değilizdir. Bu bakımdan insanları belli bir tarzda davranmaya zorlamak, bize bir çok faydalar sağlayan kompleks mekanizmayı tahrip edebilir. Kişi özgürlüğünün ortadan kaldırılması ve toplumun bir merkezî plana göre düzenlenmesi bazı yararlar vaadedebilir; ama bunların felaket getirmesi daha muhtemeldir.

İlerleme ve bilginin kullanımı: Öngörülemeyen ve önceden kestirilemeyene yer açmak (gerçekleşmesi yönünde fırsat vermek) için özgürlük şarttır. Ortaya tesadüfler -bazen iyi tesadüfler- çıkmakta ve çok kez bir şeyi yapmanın, eskisinden daha iyi olan yeni yollarını buluşumuz tesadüfen olmaktadır. Mevcut bilgiyi öğrenme ve ondan en iyi şekilde yararlanmamız bu yolla olmaktadır. Madem ilerlemeye mâtuf planlama yapılamıyor; yapabileceğimiz en iyi şey, yeni keşiflerin yapılabilmesini daha çok ihtimal dahiİine alan şartları meydana getirmektir. Her şeyin planlanması gerektiğine inananlar, olayların önceden kestirilebilirliğini ve kontrolünü düşünür. Ama bu mevcut gelişmeye tamamen ters düşmektedir.

Ancak özgür bir uygarlığın sahip olabileceği yaratıcı unsurların farkında olmak zorundayız. Bu yaratıcı unsurlar, sosyal hayatı mümkün kılan kurallar içinde faaliyette özgür oldukları için, bireyler bir şeyi yapmanın yeni yollarını keşfetme ve deneme konusunda özgürdürler. Yeni düşünceler geliştirilebilir, yeni araçlar ortaya çıkarılabilir ve çevrenin belirli özelliklerinde değişiklikler ayarlanabilir. Bunun ortaya çıkardığı beşeri ilerlemeye mâtuf imkanların zenginliği, beşerî toplumu merkezî planlama ve kontrole çekme teşebbüsüne karşı en güçlü delillerden ve özgürlük lehinde en güçlü argümanlardan biridir. Hayek'in, planlamacıların sınırlayıcı rolleri, konusunda öne sürdüğü gibi:

"Eğer insan zekasına, topluma önceden tasarlanmış bir kalıp empoze etme ve yine akıl yürütme gücümüze, yaratıcı kudret tekeli iddiasında bulunma izni verilirse ... bu takdirde toplumun yaratıcı güç olarak işlev görmesinin sona ermesine hattızatında şaşmamak gerek."

Esas nokta, özgürlüğün, insanların bizzat kendi deneyimlerini ortaya koymalarına, neyin kendileri için değerli veya işe yarar olacağı konusunda tahmin yapmalarına ve yeni düşünceler bulup çıkarmalarına izin vermesidir.

Hangi yeni düşünceler ve düzenlemelerin gelecekte yürüyeceğini önceden bilecek kadar zeki değilizdir. Ve bu nedenledir ki, yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına yardım edecek birçok insanın bağımsız ve rekabetçi çabalarına güveniriz. Yarar getirecek yeni fikirler ortaya koyma hususunda tartışma götürmez bir niükemmelikte mücehhez (merkezi planlamacı veya diğer) kimse yoktur. Herkesin kendi tecrübelerini yürütmesi ve kendi risklerini üstlenmelerine müsaade edelim; yararlı olduğu ortaya çıkan fikirler kabul edilecektir. Burada, ilerlemeyi emredip dayatmayız; onun gelişmesini teşvik ederiz.[17]

Karmaşıklık özgürlüğü gerektirir: Toplumun günümüzde çok karmaşık olması, toplumun planlanmasını gerektirir ve bu yüzden de özgürlüğü bir kenara bırakmak durumundayızdır. İşte bunu ileri süren argümanı, Hayek ustalıkla tersine çevirir. Gördüğümüz gibi toplumun karmaşıklığı nedeniyle planlanması gerektiği ve bu yüzden özgürlükten vazgeçilmesi gerektiği fikri, tamamen yanlış bir açıklamadır. Zira tasarım mahsulü olmayan toplumlar, herhangi bir tasarlanmış organizasyondan daha çok karmaşıklık potansiyeli taşır. Bu husus, Hayek'in planlama konusundaki argümanlarına bakarken daha derinlemesine ele alınacaktır.[18]

Hayek'in şümullü özgürlük görüşü: Hayek özgürlüğü, tasarım mahsulü olmayan yenilik ve gelişmeler ortaya çıkardığı için haklı bir temele kavuşturarak / meşrulaştırarak, özgürlüğü, neticelerinin faydalar getireceğini önceden peşinen bildiğimiz durumlara münhasır kılsaydık yürümezdi, demektedir. Özgürlüğün amacı öngörülebilir, tahmin edilebilir gelişmeler değil, yeni ve beklenmeyen gelişmelerdir.

Özgürlük, değişik yollarda kullanılabilir ve tabiî ki, çoğu kimsenin onaylamayabileceği şeyler husûle getirmek için, kullanıldığı veya çoğunluğu sarsacak eylemlere imkan verdiği vâki olabilir. Fakat, biz özgürlüğü herhangi bir özel sonuç doğuracağı için destekliyor veya reddediyor değilizdir. Özgürlüğü destekleriz; çünkü uzun dönemde bariz ve açık avantajları vardır. Hayek'in ifadesiyle:

Bizim özgürlüğe olan inancımız muayen durumlarda ortaya çıkacak önceden görülebilir neticelere değil; buna mukabil, öz-gürlüğrn iyiye kötüden daha fazla katacağı inancına dayanır.

Hayek'in sözleri ayrıca, özgürlüğün çoğu insanın kullanacağı düşünülen ölçüyle mahdut olmaması gerektiği şeklinde devam etmektedir. Gerçek şu

ki, belirli bir şey yapmak için milyonda sadece bir kişinin özgürlük istiyor olması,' onu engellemek için gerekçe olamaz. Çünkü, onun bu belirli şeyi yapma özgürlüğü, hepimiz için, uzun süre devam eden, geleceğe uzanan faydalar getirebilir ve çok değerli olabilir.

Hayek'in özgürlük görüşü, bu bakımdan mutlak ve tam, hatta dogmatik bir görüştür. Zira Hayek, özgürlüğün herhangi bir şekilde eksik savunulmasının, özgürlüğün asıl temellerini saldırıya maruz bırakacağına inanır. Tabiî bu, hiçbir zaman zor tehdidinden yakamızı kurtarabileceğimizi ifade etmez. Zoru önlemenin tek yolu, ona kalkışana karşı zor tehdidi olduğu için, zor -yani bireyi daha büyük fenalıklarla tehdit ederek, bir başkasının maksadına hizmet etmesi için zorlanması- bütünüyle önlenemez. Bu bakımdan, özgür toplumda gerçekten zorlama minimumda tutulacak ise, bazı zorlayıcı vasıtalara gerek duyulur. Özgür toplumlar, devlete bir zorlama monopolü tevcih ederek ve onun kullanımını genel kuralların izin verdiği ölçülerle sınırlandırarak, genellikle bu problemin üstesinden gelmişlerdir.

Devletin zorlayıcı vasıtaları olmayınca, bireylerin şiddet ve şantaj tehdidi ile diğerlerini zorlamaları ve soygun, dolandırıcılık ve sahtekarlık gibi açıkça hepsi toplum üzerinde tahripkâr etkilere sahip fiillere girişmeleri muhtemeldir. Bu bakımdan, özgür bir toplum için gerekli olan zorlayıcı güç, halkı belli bir şekilde davrandırma gücü değil; vatandaşların kuralları ihlal etmelerini önleme ve bu türlü fiillere teşebbüsten men etme gücüdür. İnsanlar kural-rehberliğindeki davranış sınırları içinde serbest olup, sadece kuralları ihlal edenler zorlamaya maruz kalır.

Gerçi halktan sadece tahripkâr eylemlerden kaçınmalarını istemekle kalmayıp; onlardan, örneğin vergi verme yahut askere gitmelerini istemek gibi spesifik yararlı şeyleri yapmalarını istediğimiz durumlar da olabilir. Bu sıfatla, hükümeti halkı belli görevleri yerine getirmeye zorlayabilen 'özgür toplumla'; hükümeti, kendi amaçlarının ve keyfi irade ve arzusunun gerçekleşmesinde halkın her hareketini kontrol eden 'özgür olmayan toplum' arasındaki sınırın nerede olduğunu sormak durumundayız.

Hayek, bu iki tür toplumu birbirinden ayıran çizginin, özgür toplumda hükümetin kendisinin kurallarla yönetilmesi durumu olduğunu söyler. Zorlama, önlenemediği yerlerde bile, sınırlı ve önceden tayin edilen uygulamalara inhisar ettirilerek, kötü sonuçlan azaltılıp yumuşatılabilir.

Yapmamız ve yapmamamız gereken şeyler açısından bizden hangi fiillerin beklendiğini ve güç kullanımında hükümeti bağlayan kuralların neler olduğunu bildiğimiz takdirde, hiç olmazsa hükümetlerin keyfiliğinden kurtuluruz. Şu halde, Hayek'e göre özgür toplum kuralsız, yasasız veya hükümet iktidarının olmadığı bir toplum değil; yönetimin kendisinin, insanların daha önceden malumu olan kurallarla tahdit edildiği bir toplumdur.[19] Özgür bir toplumda yasalar ve iktidarın ne olması gerektiğini araştırıp ortaya koymak, Hayek'in son zamanlardaki yazılarının çoğunun temel amacı olmuştur.

Özgür Bir Toplumun Hukukî Çerçevesi

Hukukun mahiyeti ve bir hukuk sisteminin hizmet etmesi gereken amaçlar hususunda bugünkü düşünüş çok karışıktır. Hayek, modern yasalar ve adalet prensiplerinin, topluma uzun süre rehberlik etmiş- ve sosyal hayatı mümkün kılmış olan kurallar manzumesinin neticesinde geliştiği fikrindedir. Bu kurallar manzumesinin mahiyetini ve tekâmüle ilişkin fonksiyonunu anlarsak, hukukun gerçekten ne olduğu ve ne yapmaya çalışması gerektiğini, daha iyi kavrayıp değerlendirebiliriz.

Bugün bu karışıklığın nedenlerinden biri, seçilmiş bir meclis tarafından yapılan her tedbiri 'yasa (law)' olarak düşünme temâyülü içinde olmamızdır. Fakat Hayek, aynı kelime kullanılarak karıştırılan, çok farklı iki kanun vazetme türünü tefrik konusunda bizi uyarır.[20] Birinci tür yasalar, belki, bugün seçilmiş makamlarca çıkarılan tedbir ve düzenlemeler yığınına tekabül eder. Bunlar idari yahut organizasyona ilişkin düzenlemelerdir. Bu yasalar hükümet mekanizmasını çalıştırmak, memurlara nasıl davranacaklarını belirtmek, kamu parasının hangi maksatlarla harcanacağını ve benzeri şeyleri belirtmek için tasarlanmıştır. Bunları, hükümet bürokrasisine, kamu kesimini nasıl işleteceklerini söyleyen emirler olarak düşünebiliriz.

Kollektivist bir ekonomide, bütün yasalar bu türdendir. Kollektivist hükümet, sosyal ve iktisâdi faaliyetlerin belirli bir neticesini, belli planların gerçekleştirilmesini hedefler. Bu hedeflere ulaşmak için vatandaşlarına nasıl davranacaklarını emreder; onların davranışlarını bu amaçlar doğrultusunda yönlendirir. Böyle bir toplum, genel kurallara değil; tamamen keyfi mahiyette olabilen ve bireylere, bazen bir türlü bazen bir başka türlü muamele edebilen otoritelerin diktelerine dayanır.

Özgür bir toplumun yasaları: Öte yandan özgür bir toplum, iktidardakiler tarafından komuta edilmeyip, üyelerinin genel davranış kurallarını kabul etmelerine ve onların hangi fiillerin âdil veya gayri âdil olduğu hususundaki hakim kanaatlerine dayanır. Hayek gerçek anlamıyla yasanın, bu genel kurallar manzumesinden doğduğunu ifade eder. Zira bu anlamda yasa, hükümet idaresine matuf emirler değil, âdil- davranış kurallarının belirlenmesi ve keşfine dairdir.

Tarih öncesi dönemden beri yasaların nasıl gelişmiş olabileceğini tahayyül edebiliriz. İnsan, gelişmesinin binlerce yıllık dönemi boyunca, muhtemelen küçük kabile grupları içinde yaşadı. Böyle bir topluluğun şefi iki önemli fonksiyona sahip olacaktır. Birincisi, grubun hangi spesifik faaliyetlerle meşgul olacağı ve bu amaçlara nasıl varılacağı hususlarında emirler çıkarmaktır. İkincisi de, grubun üyeleri arasındaki uyuşmazlık hallerinde, yargıda bulunmak olacaktır. İşte, adalet ilkelerinin tedrici olarak anlaşılmasına ve sonunda gerçek manada yasa olarak kayda dökülmesine yol açan, bu faaliyettir.

Şef veya reis geniş ölçüde davranış kurallarının riayetine dayanan bir toplumla karşı karşıya olacaktır. Burada bazı fiil türlerine karşı tabular ve gruptaki diğer insanlara muamele etmenin -ya da muamele etmemenin- teessüs etmiş usûlleri vardır. Bunlar, şefin değiştirmek için herhangi bir güce sahip olduğu kurallar değildir.

Aksine, yerleşmiş, basitçe 'veri' ve malum telâkki edilecek kurallardır. Şefin görevi, genel kuralların bu kabul edilmiş çerçevesini öğretmek ve yürütmek olacaktır.

Toplumlar gelişip emirlere daha az, genel kurallara daha çok istinad ederken, şefin veya esas otoritenin bu yargısal işlevi artacaktır. İhtilaf konuları zuhûr edecek ve gittikçe daha çok yargı kararı tesisi gerekecektir. Bu tür yargı kararlarını meşrulaştırma / haklı bir temele kavuşturma teşebbüsü, kuralları kelimelerle ifade teşebbüsüne yol açacaktır. Böylece eskiden' kurallar bariz ve bilinir olmaktan ibaretken; şimdi, insanlar kuralların tam olarak gerçekten ne olduklarını ifade etmeye çalışmaktadır. Kuralları ifade ve vuzuha kavuşturmanın (articulation) amacı, yeni kurallar tesbit etmek değil; ihdas edilmiş kuralların, zor davalarda fiilen nasıl tatbik. edileceği hususunda açık ve net olmaktır.

Uzun bir süre içinde tesis edilmiş olan uygulamaları tedrici olarak kelimelerle ifade etme süreci, uzun ve zor bir süreç olmalı. Bu süreç, mevcut sözlü formülasyonlar yeni sınama ve test duramları ile karşılaşırken, kuralların mütemadiyen yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Nitekim bugün sahip olduğumuz kompleks hukuk ilkelerinin orijini de bu süreç olmuştur. Bu süreç, neyin âdil neyin gayri âdil olduğu hususundaki sezgisel ve sözle ifade edilmeyen duygumuzu, daha doğru ifadeler şekline ve şemaline sokmaya matuf, sürekli bir teşebbüs olmuştur (ve olmaya devam edecektir). Geçmişteki şefin veya günümüzdeki yargıcın fonksiyonu bu bakımdan, yeni yasalar yaratmak değil; adalet kurallarının gerçekten ne olduğunu keşfetmektir.

Bu sıfatla yargıcın keşfine çalıştığı kurallar, şefler, yönetimler veya yargıçlardan kelimenin tam anlamıyla bağımsızdır. Bu kurallar, farklı kurallar manzumesine sahip farklı insan topluluklarının tekamüli seçiminin bir ürünüdür. Yine bu kurallar, herhangi bir kimse tarafından ferman buyrulduğu için değil; belirli toplulukların hayatlarını sürdürmelerine ve onların, diğer topluluklardan daha rahat etmelerine yardımcı olduğu için varlıklarını sürdürürler. Yargıç, kuralların ne olduğunu ortaya koymaya ve bu, kurallar kifayetsiz olduğunda, onlara ilişkin düşüncelerimizi tâdile (ıslah ve iyileştirme yönünde) çalışmak durumundadır. Kuralların çatıştığı görüldüğünde, yargıç, ilgili konuda hangisinin cari olacağına karar vermek durumundadır. Fakat yargıç bunda tamamen serbest değildir. Çünkü karşı karşıya olduğu kuralların hepsi, genel sosyal düzenin işleyişi üzerinde bir etkiye sahiptir. Hayek'in belirtiği gibi:

Âdil davranış kuralları bu nedenle, onlara hiç kimsenin bahşetmediği bir 'anlam'ya da 'işleve' sahiptirler...

Bu bakımdan yargıç, önemli sosyal fonksiyonlara sahip olan kabul edilmiş kuralların arkaplanına göre hüküQ:t vermek zorundadır. Yargıç tutup yeni kurallar sunamaz; çünkü, bunların genel düzen için tahripkâr olup olmayacağını, hiçbir şekilde söyleme imkâ-nınasahip değildir. Yine yargıç, mevcut bir kuralın ıslah ve iyileştirilmesini önerdiği zaman, halen yürürlükteki diğer kuralları ve ıslahın getirebileceği toplam etkiyi dikkate almak zorundadır.

Hukukun egemenliği: Keşif süreciyle ortaya çıkmış olan gerçek yasayı, hükümet yetkilileri tarafından keyfi şekilde kararlaştırılmış emirlerden

ayırdıktan sonra; şimdi, Hayek'in zor kullanımı ve baskıyı en azda tutmaya yönelik önerilerine geçebiliriz. Cebir kullanma tekeli hükümetin elinde olacağı için (başkalarınca kullanılmasını önlemek için), bu vâsi yetkinin kötüye kullanılmaması çok önemlidir. Bu nedenle, hükümetin bizâtihi kendisi genel kurallarla sınırlanmalıdır. Hayek bunu, hukukun üstünlüğü /hukukun egemenliği (rule oflaw) diye ifade eder.

Hayek'in hukuk hakimiyeti doktrini, bize hangi özel yasaların olması gerektiğini veya hangi özel tür davranışların legal sınırlamaya tâbi olması gerektiğini söylemez. Hayek, kabul etmemiz gereken bir hukuk manzumesi. de önermemektedir. Bize, yasaların, hukuk hakimiyeti ilkesinin bir parçası ve gerçek yasalar olarak na-zar-ı dikkate alınabilir yasalar mı; yoksa, onların sadece keyfi emirler mi olduğunu anlamak için,_-özel içeriğine bakmaksızın yasaları kendisine vuracağımız- bir standartlar dizisi, bir 'meta-legal' doktrin vermektedir. Bunlar aşağıda özetlenmiştir.

Özgür tulumu özgür olmayandan ayıran; birincisinde, her bireyin tanınmış ve geniş bir alana, hükümet otoritesinin müdahale etmediği korunmuş bir sahaya (protected domain) sahip olmasıdır. Özgür bir toplumda bireye talimat verilemez. Buna mukabil bireyin, herkes için geçerli ve genellikle belli fiilleri talepten ziyade belli fiilleri yasaklayan, kabul edilmiş kurallara uyması beklenir. Fakat yasaların, -kabul edilmiş davranış usûllerinde yansımasını bulan- neyin âdil olduğu hususunda umum efkardaki temellerini kaybetme ihtimalinin olmaması gerekir. -

Bu surette şimdi, Hayek'in herhangi bir yasayı değerlendirdiği diğer ölçüye geçebiliriz. Yasa, belirli herhangi bir birey, grup veya şahıslara dayatmada bulunmaya, herhangi bir muayyen kişi veya grubun lehine veya başka bir kişi veya grubun da aleyhine ayrım yapmaya çalışmamalı. Bu şekilde tüm yasalar herkese, hatta gelecekte mevcut olacak gayri muayyen insanlara da uygulanacaktır.[21]

Yasaların bir diğer niteliği, bilinir ve kesin olması gerektiğidir. Gerçek adaleti keşfetme yolundaki sürekli çabamız esnasında, yasaların sözlü formülasyonlarını kurarız. Bu formülasyonları sürekli olarak işleyip iyileştirdiğimiz için, yasaların tam kesinliği elbette hiçbir zaman ulaşamayacağımız bir idealdir. Bununla beraber, bu formülasyonlar kabul edilmiş 'adalet hissi' düşüncesiyle her zaman uyumlu olmalıdır. Böylece bu formülasyon, herhangi bir davanın -ki her dava bu formülasyonların bir

teste tâbi tutulmasıdır- neticesini, bir ölçüde doğrulukla tahmin etmeyi mümkün kılar.

Yasaların bilinir ve kesin olması için, etkileri itibariyle asla ve kat'a geriye yürümemesi pek tabii önemlidir. Çünkü, aksi takdirde kimse ne yasaların kendisini nasıl etkileyeceğini, ne de gelecekteki mâkable şamil yasaların içinde kalmak için sakınması gereken davranışları tahmin vasıtasına sahip olacaktır.

Sosyalizm ve hukukun egemenliği ilkesi: Habeus corpus[*] ve jüri tarafından muhakeme hakkı gibi birçok mftessese, bireysel özgürlüğün usûle dair önemli teminatları olabilir. Fakat Hayek, bütün makamları bağlayan bazı soyut hukuk kurallarına.temel kabul ve inanç olmadan, bu kurumlarla bile özgürlüğün korunabilecek gibi görünmediğini ifade eder. Hukuk egemenliği altında, hükümet de dahil olmak üzere, herkes kurallarla bağlıdır.

Bu bakımdan hukukun egemenliği ilkesi, kararların, muayyen neticelerin görünürdeki arzuya şayanlığına göre değil, bilinen ve genel mahiyetli kurallara göre verilmesini temin eder. Bir hakimin rolü, genel kurallardan iyi işleyenleri üstün tutarak onların seçim sürecine yardım etmek; yasaların net ve belirginliğini ileri götürmektir. Yargıç, bir ihtilaf konusunda mevcut genel yasalar muvacehesinde karar verir. Eğer bu genel kuralları bir yana bırakıp, davaları, ulaşmaya çalıştığı belli özel amaçlara veya her bir davada görmek istediği sonuca göre karara bağlarsa, hukuka saygı kısa sürede kaybolur.

Hayek, sosyalist düzenlemelerin, bu nedenle hukuk hakimiyeti / hukukun egemenliği testinden geçemediğini ileri sürer. Bu düzenlemeler belirli bir şart ve ahvâl ortaya koymak; bir amaç veya komünal planı başarmak için dizayn edilmiştir. Bu sıfatla, bu düzenlemeler zaruri olarak bireylerin özel alanlarına müdahale anlamına gelir. Zira bunlar, herkes için geçerli genel kurallara göre değil, halkı muayyen bir sosyal organizasyona göre tanzim eden emirler olacaktır. Örneğin, hepsi farklı bireylerden oluşan bir toplumda, onları eşit kılmak için düşünülmüş her sosyalist tedbir, onlara gayri âdil bir muamelede bulunmayı gerektirecektir.

Hukukun egemenliği ilkesi sadece, sosyal oyunun kurallarını koyar. Kimlerin kazanıp kimlerin kaybedeceğini veya bu kurallar . tarafından husûle gelmiş toplumun nasıl bir görünümde olacağını belirlemeye kalkışmaz. Kurallara uyarız; çünkü kurallar genel bir düzen meydana

getirir. Fakat, parçası olduğumuz geniş, kompleks toplumun bilinçli bir dizayn olmaksızın gelişmiş olması ve yine neticeyi belirleyen spesifik olaylar ve milyonlarca bireyin bizâtihi kendilerinin çok kompleks ve tahmin edilemez (ne yapacaklarının öngörülemez) mahiyette olması münasebetiyle, kuralların bunu tam olarak nasıl yaptığını bilmeyiz. Sosyalistler ise, muayyen bir bütüncül/genel düzeni amaçlamaktadır ve bunun için, bütüncül/genel ütopyacı amaçları gerçekleştirme teşebbüsünde zaruri gördükleri için halka farklı muamele ederek,' onları kendi araçları yapmak ve onları belirli tarzda davranışla sınırlamak zorundadırlar. Sosyalistin iktidarı sınırlanmamalı; çünkü onun için sadece netice önemlidir. Kısacası sosyalist, hukuk hakimiyeti ilkesine tamamen muhaliftir.

Kuralların Değişim ve Gelişimi

Hayek bize, bütün geleneksel kural ve değerlerimizi terk edip, toplumu sıfırdan başlayarak yeniden şekillendirme girişiminin tehlikeli olduğunu; çünkü sosyal kurumların, -bizim ancak müphem şekilde idrakinde olduğumuz- 'bilgi' ya da 'hikmet' içerdiklerini hatırlatır. Hayek, kural ve değerlerimizin statik kalması gerektiği veya bunları eleştirmenin hiçbir zaman mümkün olmadığı fikrinde değildir ve bunda çok dikkatli olup; bize, içinde planlanmamış, spontane, 'büyümüş (grorown)' bir toplumun değiştiği ve değişebileceği bir mekanizma sunmaktadır.

Hayek, bireylerin kurallara genel riayetine dayanan bir sosyal sistemin tekâmülünün, doğal olarak kuralların kendisinde bazı tedricî gelişme ve değişimin mümkün olmasını gerektirdiğini ifade eder. Fakat insicam ve tutarlılık temel ölçü olmalıdır. Kuralların yeni ve beklenmedik vâkıalara ne kadar uyduğuna bakarak, hangi eylemlerin genel kurala göre mübah göründüğünü tahkik eder; kuralın bazı durumlarda kendisiyle çelişip çelişmediğine bakarız. En önemlisi de, daha ehemmiyetli olduğunu düşündüğümüz diğer kural ve değerlerle çatışma içindeyse, bazı kuralları bırakmak ve bazı moral değerleri feda etmek zorundayızdır. Bu bakımdan kuralları daima gözden geçiririz. Bunu, mevcut kuralların arka planına karşı da yaparız. Bir kural veya değer, çoğu tartışılmaz olan diğer kural ve değerlerle insicam ve tutarlılık içinde olması bakımından değerlendirilir; neticede bir uyumsuzluk olduğu görülürse, genellikle verebileceğimiz sadece bir karar vardır.

Burada, tutarsız olmaları durumunda kurallarımızı düzelttiğimiz, onları hiçbir zaman geleneksel ve yerleşik değerlerimiz bağlamı dışında değerlendiremeyeceğimiz belirtilmelidir. Hayek'in fikrine göre, insan aklının, uygarlığımızı aşmamıza ve değerlerimizi 'bilimsel' veya objektif tarzda yargılamamıza imkân verecek güçte olduğunu ve kuralları bütünüyle dizayn ederek daha mükemmel bir uygarlık meydana getirebileceğimizi düşünmek bir yanılsamadır. Tüm yapabileceğimiz, uygarlığın bazı kurallarını diğerleriyle kıyaslamak ve hangisini reddedeceğimize karar vermektir. Aklımız / zihnimiz toplumun dışında veya beşeri değerlerden bağımsız bir şey olmadığı için bu böyledir; aklımız bizzat beşerî uygarlığın cüzü olararak tekâmül etmiştir. Toplumu biz dizayn etmedik ve edemeyiz de... Bunu yapacak kadar kesinlikle zeki değiliz.

Elbette bilim ve sosyal bilim, kuralların ve değerlerin seçiminde / ayıklanmasında önemli bir yere sahiptir. Bilgimizdeki artışlar, hangi kuralları muhafaza etmemiz gerektiği ve hangi kuralları aykırı olduğundan dolayı bırakmamız gerektiği hususunda daha iyi karar vermemize imkân sağlar. Kurallarımızın evrime ait işlevinin (tekâmuli fonksiyonunun) keşfi hassaten önemlidir. Fakat, sosyal yapıya dair bilgimizin sınırlı olduğunu her zaman hatırlayıp, toplum konusunda gerçekte sahip olmadığımız bilgi temeli üzerinde 'bilimsel' değerlendirmeler yapmamalıyız.

Büyük toplumun ortaya çıkışı: Hayek, küçük bir avcı topluluğundan, yaygın ilişkiler ağının hakim olduğu bugünün modern toplumuna geçişi mümkün kılmış olan, yüzyıllar alan ve çok çalkantıya sebep olan beşeri kural ve değerlerdeki değişmenin, temel bir değişme olduğu kanaatindedir. Yine de, bu süreci yeniden kurgulamak ve kuralların gerçekten nasıl değiştiğine bakmak yol gösterici olacaktır.

Hâlâ dünyanın ücra köşelerinde yaşayan topluluklara benzer, birkaç bin yıl öncesinin küçük kabile topluluklarını gözönüne getirebiliriz. Bu gruplar, bir şef tarafından önderlik editen, avcı-toplayıcı bir hayat tarzı sürdüren ve topraklarını dışardakilere (yabancılara) karşı koruyan belki kırk kişilik gruplardı. Her grup, muhtemelen tören ve büyüde mündemiç kendi kurallarıyla düzenleniyordu. Yiyecek ve diğer kaynakların paylaşımı ve hatta bireylerin bir alt-üst düzeninin mevcudiyeti gibi bazı değerler insiyâki (güdüye dayanan bir mahiyette) iken, belki evlilik gelenekleri gibi diğer değerler tekâmül içinde zuhûr etmiş olabilir. Mamafih gruptaki bireyler, bu değerlerin orijinini veya sosyal ehemmiyetini anladıkları için değil; onlara

göre davranan grupların iyi durumda olmaları ve gelişmeleri münasebetiyle, bu değerlere bağlı kalacaklardır.

Beşeri toplumun avcı kabileyi aşıp, günümüzün vâsi toplumları haline gelmesine imkân veren bu kurallardaki muhtelif değişimlerin hepsini sayıp dökmek mümkün değildir. Fakat buna yol açanın, muhtemelen daha az aslî olarak telâkki edilen bazı kuralların yumuşatılması olduğundan emin olabiliriz. Böyle bir değişim mümkündü; çünkü bugün de olduğu gibi, bazı kurallar bizi diğerlerinden daha az sıkı şekilde bağlar ve bazı geleneksel değerlerin kaale alınmaması ve onlara uyulmaması, diğerlerinden daha az ciddî telâkki edilir. Bu bakımdan, değişim için her zaman imkan vardır. Örneğin, diğer topluluklarla takasın kabileci durumda ortaya çıktığı düşünülebilir. Takasın ortaya çıkması, özel mülkiyetin tanınmasına ve (şefin sadece keyfi mahiyetteki kararı yerine) insanlar arasındaki akdî yükümlülüklere yol açacaktır. Takas ürünlerinin birbi-riyle mübadele oranları da, bir nisbî fiyatlar anlayışına ve piyasaların oluşmasına yol açacaktır.

Esas itibariyle daha zayıf kurallara uyulmamasıyla ortaya çıkan bu tür davranış değişiklikleri, sosyal organizasyonda önemli bir değişiklik ortaya çıkarmıştır. Atalarımızdan hiçbiri, takasın, mülkiyet muhafazasının ve sözleşmenin, sonunda iş bölümüne, uzmanlaşmış mal ve hizmet mübadelesine ve geniş gayri şahsî piyasalara yol açacağını bilemezdi.

Hayek'in 'Büyük Toplum' dediği bugünün geniş ve vâsi (extended) toplumundaki sosyal organizasyon kuralları, insan nüfusunda çok büyük bir büyümeye imkan vermiş bulunmaktadır ve . bu nedenle tabiî ki geriye dönmek mümkün değildir. Bu kuralları bırakmak ve kabileci güdülere güvenmek felaket demektir. Gelgelelim, birçok ütopyacı sosyal reformcunun, bizim için tam olarak istedikleri de budur. Bu reformcular, toplumun adeta bir şef tarafından merkezî olarak kontrol edilmesi ve toplumun ürünlerinin paylaşılması veya özel mülkiyetin ilga edilmesi gerektiğini iddia ederek, şunun farkında değillerdir:

“Sosyalizm; tedricen zayıflaması Büyük Topluma doğru gidişi mümkün kılmış olan kabile etiğinin, yeniden ifadesinden ibarettir.”

Bu etik, herkesin herkesi tanıdığı küçük toplumlarda geçerli olabilir. Fakat işbirliği ve mübadelede bulunduğumuz kişileri bile tanımadığımız bu günün

geniş toplumlarında, kabileci güdülerle değil, genel kurallarla yönetilmemiz gerekir. Hayek bunu şöyle ifade etmektedir:

Küçük grupta birey, eylemlerinin diğer grupdaşları üzerindeki neticelerini bilebilir ve kurallar onu herhangi bir şekilde onlara zarar vermesinden fiilen men edebilir, hatta belli biçimlerde onlara yardım etmesini gerektirebilir. Büyük Toplumda kişinin eylemlerinin değişik kimseler üzerindeki neticelerinden çoğu, kendisinin bilgisi dışındadır. Bu nedenle bireye kılavuzluk işlevi görecek olan, muayen durumdaki spesifik neticeler değil; ancak men edilen ya da istenenfiil türlerini tanımlayan kurallar olabilir.

Modern Toplumun Evrimi

Küçük avcı grupların ahlâk sisteminden, genişlemiş modern toplumun karmaşık kurallarına doğru olan gelişmenin mahiyetini anlama teşebbüsü, Hayek'in son yazılarında merkezî bir yer tutar. Fatal Conceit adlı kitabı genel itibariyle, sosyalizmi günümüzün vasi, gayri şahsî toplumlarında modası geçmiş ve geçersiz kılan tekâmülcü süreci bir açıklama çabasıdır. Bu analiz, anlaşılması güç, ama okuyucu için çok değerlidir.

Hayek'in, kabileci grubun sosyalistvâri ahlâk sisteminden bugüne uygun ahlâk sistemine doğra olan değişmenin gerçekten büyük bir değişme olduğundan şüphesi yoktur. Hayek bu değişmeyi, görme duyusunun evrimci mahiyette gelişmesine benzetir. Bu duyu ilk önce hayvanların uzaktaki hadiselere tepki göstermelerine imkân vermiştir. Benzer şekilde, Büyük Toplumun kurallarının gelişmesi, bireylerin kendi davranışlarını diğer bireylerin -ki üstelik tanımadıkları bireylerin- davranışlarına çabuk ve etkin olarak ayarlamalarına imkân vermiştir. Kabile grubunda eylemlerimiz, görüp tanıdığımız insanların ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak ayarlanabilirdi. Ama modern sosyal düzende ise sadece kendimize değil, hiç tanımadığımız diğer bireylere de fayda sağlayan genel kuralları takip ederiz.

Fakat modern sosyal düzendeki bu karmaşık kurallar ağı bizim kendi dizaynımız değildir; bu kuralların yararını önceden görecek kadar zeki değiliz. Hadise, bu kurallar ağının büyüyüp tekâmül etmesinden ibarettir. Belli kurallar dizisini benimsemiş topluluklar gelişip genişlerken, bu toplulukların kurallar manzumesi de onlarla genişler. Güdülerinin derinliklerinde -önceden olduğu gibi- yer etmiş eski kabileci ahlak

anlayışları üzerine sınırlamalar getirenler, daha geniş toplumlar -ki bunlar her üyenin diğerlerini şahsen tanımasına dayanmaz- oluşturabilmişlerdir. Bu topluluklar sayıca büyüyebilmiş ve kurallar da onlarla birlikte yaygınlaşabilmiştir.

İnsan, bir anlamda arzu ve isteklerine karşı uygarlaşmıştır. Eski moralite, insanın kabileci gruplarda harcadığı yüzbinlerce yılın bir neticesi' olarak insan güdülerinde derinlemesine saklıdır. Bu mahiyetteki gruplardan, ancak bu kabileci güdüleri sınırlandırarak gelişip inkişaf etmelerini bekleyebiliriz; ve çoğu kez bu yeni sınırlamalar saklı duygularımızla çatıştığı için, zaman zaman bunlara isyan edip mazinin yalın sosyalizmine özlem duyarız.

Yeni moralitenin mahiyeti: O zaman, ilkel gruptan çıkıp Hayek'in daha sonraki çalışmalarında 'genişlemiş düzen' diye adlandırdığı durumu oluşturmamıza imkân veren yeni moralitenin unsurları neler olmuştur? Hayek, yeni düzenin belkemiğini oluşturan çok önemli üç kurum olduğunu söyler. Bunlar, özel mülkiyet kuralları, dürüstlük ve aile kurumudur.

İnsanların, gelişmeleri ve müreffeh olmaları için bu kurumların kendilerine sağladığı büyük faydaların farkında olmaları gerekmez. Bu kurumların uygulayıcıları bunları sadece benimseyip kabullenerek, hayat mücadelesinde bir yer kazanmışlar ve böylece bu kurumlar muhafaza edilmiş, yaygınlaşmıştır. Bizler uygarlığımızı, tam olarak kavramadığımız kurumlara ve nihai yararlarından bihaber olduğumuz kurallara -ama buna rağmen varlığımı sürdüren kurum ve kurallara- borçluyuz.

Özel mülkiyet kurumu örneği ele alındığında, conun kabulünün belli bir gruba nasıl fayda sağlayacağını gönnek kollaydır. Mülkiyet değişimine ilişkin kurallar, takası mümkün kılacak. ve diğer insanların taleplerinin tahmin edilip diğer mal ve hizmetlerin mukabilinde teminine imkân verecektir. Bu kuralların en büyük faydayı, iki tarafın ihtiyaçları birbirinden çok fazla farklı oıldunğunda sağladığını görürüz. Bu durumun bir adım ötesi, bireylerin çok spesifik hizmetler sunduğu iş bölümüdür. İşbölümü, mukalbilinde herkesin kendine yeter olmaya çalıştığı durumdan daha yüiksek verimlilik düzeyine ulaşılması imkânını verir. Bu gelişme, dalha fazla uzmanlaşma, daha fazla verimlilik ve daha fazla nüfus büyümesiyle beşeri toplulukların genişlemesini mümkün kılar.

Dinin doğal tarihi: Hayek'in beşeri gelişmenin tarihi konusundaki düşüncelerinin, ilginç bir yönü vardır. Yeni moralitenin bir çok yönlerinin,

bize miras kalmış güdülerimizle çaıtışma içinde olduğunu ve bu bakımdan idame ettinnenin zor olduğunu gönnüş bulunuyoruz. Hayek yeni kuralların genellikle, kanmaşık tabular ve , dinlerde mündemiç olduğu mütâlaasında bulunur. Bu tabu ve dinlerin katı uygulaması bu kuralların hayatiyetlerini silirdünnesine imkân venniştir. Bir kez daha belirtilmelidir ki, bu gelişme planlanmış değildir; tesadüfen başarılmıştır.

Bu nedenle din, insanoğlunun ilkelden modern topluma inkişafında önemli bir rol oynamıştır. Yine, yeni dinler dloğup kaybolurken, sadece belli bir zaman devam eden dinlerin yeni moraliteyi destekleyenler olması ilginçtir. Yani sadece uzum süre yaşayan dinler, özel mülkiyet, dürüstlük ve aile kurumlarnnı kutsal kabul eden dinlerdir.

Hayek, komünizmin bizim güdüsel değerlerimizi savunmaya çalışan ve modern sosyal düzenin değerlerini reddeden yeni bir din formu olduğu şeklinde kinayeli imadan kendini alamaz. Fakat komünizmin aileyi ve özellikle de özel mülkiyeti' reddetmesi, doktrinin din olma ciddiyetini zayıflatmış olup, kültürel evrimin işleyişj de beşerî terakki konusunda bir diğer yanlış varsayım olan doktrini bugün bitirme yolundadır.

Kendi kendini düzenleyen mekanizma: modern kurumların hızlı nüfus artışınfbaşlatmış olması, nüfus patlamasından korkanlar için kötü haber olabilir. Ama Hayek, bu korkunun yersiz olduğunu; zira nüfustaki artışa sebep olan süreçlerin onu kontrol da edeceğini savunur.

Ekonomik gelişme en büyük etkisini, Hayek'in ifadesiyle, gelişmenin 'çevresi (periphery)' üzerinde gösterir. Bu ilginç bir vakıadır. Kapitalist veya piyasa ekonomisi ülkeleri diye bilinen ileri düzeyde gelişmiş ülkelerde, insanlar artık ekstra servetlerini daha geniş aileler oluşturmak için kullanmaz. ilâve servet, eskiden hayatlarını sürdürecek kaynaklardan mahrum bulunan insanlara şimdi bu imkânı verdiği için, en büyük faydayı en yoksullar arasında hu-sûle getirir.

Bunu hızlı büyüyen birçok şehrin kenarlarında bulunan gecekondu mahallerinde görebilirsiniz. Buralar kapitalizm tarafından ezilmiş bir proletaryayı değil, kendilerini yaşatacak kaynakları sadece kapitalizm husûle getirebileceği için, kapitalizm dışında herhangi bir sistemde hiçbir şekilde hayatlarını sürdüremeyecek bireyleri gösterir.

Yoksul insanların bu çoğalmasının, genellikle Doğu ile Batının buluştuğu, ilkel grup ahlâk anlayışına dayanan toplumlar ile modern kural-rehberli (rule-guided) ahlâk anlayışına dayanan toplumlar arasında bir yerde bulunması hiç tesadüf değildir. İlkel gruplarda ilâve servet, daha geniş aileler meydana getirmek ve böylece grup hayatiyetinin istikbalini iyileştirmek için kullanılır; modern kapitalist kentlerin kenarında yaşayan ve onun avantajlarına güvenenlerin bir çoğu yeni moraliteye hâlâ bütünüyle intibak etmiş değildir. Bu onların kalabalıklığını ve kötü maddî koşullarını açıklar. Fakat dünyanın gittikçe daha fazla kesimi piyasa ekonomisi kurumlarının şümulü içine girince, eski ile yeni arasındaki marj daralacaktır. O zaman, insanoğlunun hâlihazırdaki hızlı katlanma dönemi sona erecek ve insan nüfusunun düzeyi istikrara kavuşacaktır.

Sosyalizmin vahim neticeleri: Böylece, modern toplumun ku-rumlarını bizim dizayn etmiş olduğumuz ve onları iradî olarak değiştirebileceğimiz şeklindeki görüşün nasıl vahim bir hata ortaya çıkarabileceğini anlayabiliriz. Bugün hayatta olanların çoğu, varlıklarını, insan nüfusunun modern uygarlığın doğuşundan önceki durumunun iki yüz katı civarında artmasına imkân veren bu yeni kurumlara borçludur. Bu kurumların terki insanlığın çoğunu açlıktan ölüme mahkum edecektir.

Birçok insanın geleneksel mülkiyet ve dürüstlük gibi, bizim eski rahat içgüdülerimize zor uyan kurumlara karşı olması şaşılacak bir şey değildir. Hele bazı insanların, etki ve neticelerini hiçbir zaman tam olarak anlamadığımız ve hikmetinin idrakinde olmadığımız kurumların bir kenara atılmasını arzu etmelerine pek şaşmamalı, Bu bakımdan büyük devrimci hareketlerin hatası, değer hatası değil, vâkıa hatasıdır. Bu hareketler, kendimizi bilinçli şekilde tanzim ederek daha fazla üretebileceğimiz ve aynı miktarı daha eşit dağıtabileceğimiz varsayımında bulunurlar. Ne var ki biz, bilinçli planlamanın ayakta tuttuğu toplum tipini çoktan aşmış bulunmaktayız.

Böylece şimdi, iktisâdî faaliyetin kurallarının nasıl işlediğini incelemeye; tasarım mahsulü olmayan ve yanlış idrak edilen kurumların, modern dünyanın namütenahi sosyal düzenlerini nasıl meydana getirdiğini ve insanoğlunun zenginlik ve çoğalmasına nası 1 katkıda bulunduğunu tesbite geçebiliriz.

1 The Constitution of Liberty, Böl. 2, s. 23.

2 Bu, Hayek'in kuruculuk (constructivism) diye adlandırdığı görüştür. Hayek'in düşünce tarihine yaptığı en önemli katkılardan birisi, bu kavramın tarihini incelemek ve niçin insanların zihinleri üzerinde böyle bir tehdide sahip olduğunu ortaya koymak olmuştur. Bkz. özellikle Rules and Order, Böl. 1.

3 Bkz. 'The Errors of Constructivism', New Studies, s. 4; Rules and Order, s. 20; ve 'The Results of Human Action but not of Human Design', Studies in Philosophy, Politics and Economics, s. 96.

4 Hayek'in bu düşünceyi 18. yy. İskoç filozoflarına ve daha evveliyatına uzanarak yaptığı mükemmel incelemesi, 'The Results of Human Action but not of Human Design', Studies in Philosophy.Politics and Economics, s. 96-105'de bulunabilir.

5 Rules and Order, s. 17-18; ayrıca bkz. The Constitution of Liberty, s. 23-25: '... insanın aklı, bizzat içinde geliştiği uygarlığın mahsulüdür ve... akıl, kendine şekil vermiş bulunan -akla, kompozisyonunun parçası olan alışkanlıklar, teamüller, dil ve ahlâkî inançlarda ifade ve vücud bulmasıyla yardım eden-tecrübelerin çoğundan bihaberdir. New Studies, s. 3-4: 'İnsan uygarlıktan önce akla sahip değildi. Akıl ve insan birlikte tekamül etmiştir.'

6 Örneğin bkz. 'Notes on the Evolution of Systems of Rules of Conduct', Studies in Philosophy, Politics and Economics, özellikle s. 69-70.

7 Bu örnek 'Scientism and the Study of Society', The Counter-Revolution of Science, Böl. 4'de bulunabilir.

8 The Constitution of Liberty, Böl. 4, s. 69-70.

10 Liberalizm teorisini geliştiren John Locke gibi klasik yazarlar, elbette bu hususu biliyorlardı (bkz. The Constitution of Liberty, s.. 60). Ama, özgürlük üzerine yazan birçokları, bugün bile konuyu karıştırmakta ve planlanmamış. liberal düzenin, halkın birbiriyle aynı mahiyette olan ımenfaatlerine dayanması gerektiğini düşünmektedir. Hayek'in bu hatayı eleştirisi için İkinci Bölüm'e, özellikle 'Ortak Değil, Karşılıklı Amaçlar' başlığıma bakınız.

11 The Constitution of Liberty, s. 25-9; 'Rules, Perception and Intelligibility', Studies in Philosophy, Politics and Economics, özellikle s. 43-4; ve New Studies, s. 9-10. Kuralların içerdiği özel tür bilgi ve bu bilginin diğer insanlara ulaştırılabilecek muayyen vakıaların 'bilgisi' değil, 'nasıl' davranacağımızın bilgisi olması münasebetiyle açıklanmasının imkansızlığı hakkında, Michael Oakeshott (konservatizmin önde gelen çağdaş filozoflarından biri), yaşlılığına kadar araba yapmaya devam eden bir arabacıyla ilgili ilginç bir Çin hikayesini zikreder. Arabacı yaşlılığına kadar araba yapmaya devam eder; çünkü, becerisinin 'yürekten geldiğini' söylemektedir. 'Bu, kelimelere (kurallara) dökülemeyen bir şeydir;onda oğluma açıklayamadığım bir şey vardır. Aynı şey yaşlı insanlar için de olmalı... Aktarılmaya değer her şey onlarla ölmüştür; kalanını kitaplarına koymuşlardır'. (Michael Oakeshott, Rationalism and Politics, London: Methuen; 1962, s. 9-10) 'Knowing How' ve hadiselerin (facts) bilgisi arasındaki ayrımın açıklaması için bkz. Gilbert Ryle, 'Knowing How and Knowing That', Proceeding of the Aristotelian Society, 1945-6 ve aynı yazarın The Concept ofMind(London: Penguin, 1949).

12 Hayek psikoloji alanında başlıca katkısı olan The Sensory Order ve diğer yazılarında, dünyayı kavrayışımızın bile kural-rehberli olduğu görüşünü açıklamaktadır. İnsan aklının, duyumlar, algılamalar ve imajlar yoluyla elde ettiği bilgileri absorbe ettiğinden ve bunların aklın muhtelif kompartımanlarında dosyalanıp kategorileştirildiğinden şüphe yoktur. Ancak Hayek, dünyaya ilişkin elde ettiğimiz tüm bilgilerin bu tasnif sürecinden geçmiş olması münasebetiyle bu tanzim etme

işlevinin, muayyen şeylerin algılanmasından önde gelmek durumunda olduğu görüşündedir. Yine akıl, geçmiş tecrübeler arasında yeni bağlar veya ayrımları tanırken, tasnif işlevi kendisi gelişecektir.

Bu, Hayek'in toplum teorisi açısından iki önemli tazammuna sahiptir. Birincisi, akıl, dünyayı kurallar ve farklı şeyler arasındaki soyut ilişkiler açısından görür. Bu bakımdan kalıpları teşkil eden muayyen şeyleri her zaman tasvir etmeksizin bu kalıpları tanıyabilmemiz şaşırtıcı değildir. Örneğin 'makuliyet kuralları. (fair play)' veya 'oyunun kuralları' böyledir. İkincisi, dünyayı ancak geçmiş tecrübelerin süzgecinden geçtiği gibi görebilir ve bu nedenle de sosyal kurumları sadece beşerî evrim üzerinde yükselmiş, geçmiş gelenek ve değerler yumağı cihetiyle değerlendirebiliriz. Toplumu sıfırdan 'rasyonel olarak' yeniden yapılandırabileceğimiz iddiası bu nedenle aşırı bir ifadedir. Bu husus, bu bölümde daha sonra ele alınacaktır. Hayek'in kural-rehberli algılama görüşü hususunda bkz. 'The Primacy of the Abstract',New Studies, s. 35-49; 'Rules, Perception and Intelligibility', Studies in Philosophy, Politics and Economics, s. 43-65.

Hayek'in görüşü, hangi eylemlerin bazı genel kurallar -örneğin makuliyet (fair play) kuralları gibi- altında uygun ve makul olacağı konusunda, farklı insanların niçin ihtilafa düşebileceklerini anlamamıza imkân verir. Bu ihtilafın nedeni, akıllarımızın hayli benzer şekilde işlemesine ve böylece çoğu durumlarda makul bir anlaşma ölçüsü bulmakla beraber, akıllarımızın bilgileri tasnif ettiği yolun ''sübjektif' olmasıdır (The Sensory Order, s. 23). The Sensory Order, Böl. 2'de Hayek'in mental teorileri kısaca ortaya konulmuştur.

13 Kuralların ifadelendirilip vuzuha kavuşturulması (articulation) hususunda bkz. Rules and Order, s. 76-7; common lawın gelişmesi hususunda bkz. Rules and Order, s. 81-8; yine The Constitution of Liberty'nin 11-13. Bölümleri aynı konuyu çok daha geniş şekilde ele almaktadır. New Stııdies'de (s. 71-97) yer alan 'The Confusion of Language in Political Thought' adlı yazının 81-2. sayfaları kuralların ifadelendirilmesi hususunda kısa bir bölüme sahiptir. Bu yazı Hayek'in 'gelişmiş' ve 'planlanmış' toplumlar tefrikini anlamaya yardım eden diğer ayrımlarda bulunması münasebetiyle faydalıdır.

14 Hayek, aksine bunları, 'bilinen maksatlara hizmet etmesi için bilinçli olarak seçilmiş veya değişikliğe uğramış kuralların dış zan' olarak telâkkî eder; The Political Order of a Free People, s. 160.

15 İngiliz filozof ve matematikçi Alfred North Whitehead'e göre 'Uygarlık, hakkında düşünmeksizin icrâ edebildiğimiz önemli faaliyetlerin sayısını artırarak ileriye gider.' (Hayek tarafından, The Constitution of Liberty, Böl 2'nin başında; Individualism and Economic Order, s. 88 ve The Counter-Revo/ution of Science, s. 154'de zikredilmektedir).

16 '...asla bir anda ve aynı zamanda bütün ... değerleri sorgulayamayız. Bu tür mutlak şüphe, ancak uygarlığımızın tahribine, -iktisâdî ilerlemenin insan türünün erişmesine imkân verdiği nüfusu gözönünde tutarak- açlık ve yoksulluğa yol açabilir', New Studies, s. 19..

17 Ve tabiî ki bilgi, hepimizin yararına çabucak yayılır, çünkü bedavadır: Hayek The Constitution of Liberty, s. 47'de bilgi lütfunun, zengin ülkelerin diğerlerine verebildiği en büyük faydalardan biri olduğu fikrini belirterek, ' ... önde olanlara bu düzeye ulaşmaları için pahalıya malolan bilginin karşılıksız lütfu, takibedenlerin aynı düzeye çok daha az maliyetle ulaşmalarına imkân verir' demektedir. Hayek, özgür bir toplumda bilginin paylaşımı hususundaki sınırlandırmaların çoğunu reforma tâbi tutacaktır: 'Burada mülkiyet kavramının, monopolün' gelişmesinde, büyük rolü olan icat patentleri, telif hakkı, marka tescilleri ve benzer şekildeki imtiyaz ve haklara genişletilmesi fikrindeyim'. Bu bakımdan, 'eğer rekabet işler kılınacaksa, köklü reformlar gerekli olabilir' (lndividualism and Economic Order, s.113-14). Ayrıca bkz. The Constitution of Liberty, s. 265, ve The Road to Serfdom, s. 28. Ne yazık ki, Hayek bu hususta fazla değerlendirmede bulunmaz.

18 Bkz. Böl. 3. 'Mübalağaya düşülmeden denilebilir ki, sınâî sistemimizin gelişmesi için merkezîleştirilmiş plancılığa güvenmek zorunda kalsaydık, bu sistem hiçbir uzaman bugün vasıl olduğu farklılaşma, komplekslik ve esneklik derecesine erişemezdi', The Road to Serfdom, s. 37.

19 Hayek'in liberalizmi ile laissez-faire benzetmesi arasındaki önemli ayırıma dikkat ediniz. Laissez-faire doktrini, bir toplumda ne kadar hükümet müdahalesi az olur; keza, yasa organı ne kadar küçük olursa o kadar iyi olacağını ileri sürer. Mamafih Hayek, eğer özgürlük korunacak ise kurumsal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirtir: Şu veya bu şekilde kurumların varlığı olmaksızın, insanların menfaatlerini uzlaştıracak 'bir doğal harmoni' yoktur; bkz. The Constitution of Liberty, s. 60.

20 'Özel' hukuk (şahıs ilişkileri ve ceza hukukunu kapsayan) ile 'kamu' hukuku (idare hukuku ve anayasa hukuku) arasındaki ayrımın kısa bir özeti için bkz. New Studies, s. 76-80. Bugün 'legal pozitivizm' diye bilinen, bu iki tür hukuk arasında mahiyet itibariyle (kalitatif) fark olmadığı görüşü yaygındır ve Hayek bunu muhtelif vesilelerle eleştirmiştir. Bu görüşe göre, bütün hukuk özel maksatlara hizmet eden bilinçli (maksat güdülerek tasarlanmış) bir inşadır. Pozitivist görüş için bkz. Hans Kelsen, What is Justice? (Berkeley, Califomia: 1957). Hayek'in bu görüş üzerine belki de en iyi eleştirisi, The Constitution of Liberty, s. 236-9'da ve (biraz daha teknik tarzda) The Mirage ofSocial Justice, s. 44-56'da bulunabilir.

21 'Gerçek manada yasalar olan bu genel, soyut kurallar, gördUğUmUz gibi esas itibariyle henUz bilinmeyen olaylara müteallik olup; muayyen kişi, yer veya nesnelere taallûk etmeyen uzun-dönem tedbirlerdir. Bu tUr yasalar, etkileri bakımından her zaman geleceğe yönelik olmak ve asla mâkable şamil olmamak durumundadır' The Constitution of Liberty, s. 208. Hukuk hakimiyeti ilkesinin belirleyici özelliklerinin bir tasviri bu çalışmanın 14. Bölümünü oluşturmaktadır.

* Tevkif olunan veya gözaltına alınan şahsın, derhal mahkeme huzuruna çıkarılmayı talep hakkını ifade eden, İngiliz hukukundan gelen bir müessesedir (Çev. notu).

İkinci Bölüm : Piyasa Süreci

'İleri sınai toplumun işleyişinin dayandığı -piyasa diye adlandırdığımız ve dağınık bilgileri derleyip tasnif etmede, insan tarafından bilinçli biçimde tasarlanmış herhangi bir mekanizmadan daha etkin bir mekanizma olarak ortaya çıkan- bir iletişim sisteminin ne kadar sofistike olduğunu ancak anlamaya başlıyoruz.'

İnsanoğlunun, bazı maksatları gerçekleştirmek için bilinçli şekilde dizayn edilmiş ve planlanmış şeylerin, doğal bir şekilde gelişenlerden mutlaka daha iyi olacağını düşünme temâyülü vardır. Bu temâyül hiçbir alanda iktisâdı faaliyete ilişkin tartışmalardaki kadar açık değildir. Genellikle, dünya ekonomilerinin çoğunun sahip oldukları duruma dizaynlarında pek bilinçli tasan olmadan geldikleri kabul edilir. Bu bakımdan birçok insana, bireylerin kabiliyetlerine en uygun rollere tayin edildiği ve herkesin yararına müşterek amaçların takip edildiği, tasarımı önceden ortaya konmuş bir ekonomi vücuda getirmemiz çok daha arzuya şâyan görünür. Bunun karşısındaki alternatif, insanların ortak amaçlar veya ortak refahdan çok kendi menfaatiyle motive edildiği bir ekonomik karmaşa gibi görünmektedir.

Ekonomik planlama lehindeki argümanlar karşılıklı yarar için her zaman bu rasyonel düzenleme veya önceliklerle, bireysel çaba ve çalışmanın organize edilmesini vurgulamaktadır. Faaliyetleri uyum içinde yöneterek, aynı malın değişik üreticilerce üretilmesiyle ortaya çıkan gereksiz tekrarın (duplication), rekabet ve reklâmın getirdiği israfı ortadan kaldırabileceğimiz, yine büyük komünal endüstrilerde mümkün olabilecek ölçeğin getirdiği tasarruflardan kazançlı çıkabileceğimiz ve en çetin sosyal ve ekonomik amaçlara daha fazla öncelikler verilebileceği düşünülür. Liberal ekonomik sistem, planlı ekonominin övünç duyduğu bu akıllıca tanzim edilmiş amaçlar dizisinin düzeyini nasıl tutturabilir?

Ortak Değil Karşılıklı Amaçlar

Hayek bu meydan okuyuşa, piyasa düzeninin üstün ve mükemmel olduğu şeklinde cevap vermektedir. Üstün ve mükemmeldir, çünkü piyasa düzeni hangi amaçların takip edileceği konusunda mutabık kalmayı gerektirmez. Piyasa düzeni,. insanlar kendi menfaatlerini takip ederken her biri farklı ve muhtemelen çatışan çıkarlara sahip diğer birçok insanın amaçlarını da gerçekleştirebileceği için, çok farklı değer ve amaçlara sahip bu insanların barış içinde yaşamalarına ve karşılıklı yararına imkân tanır.[1]

Bu önemli bir netice olup, bunu tam olarak anlamak için piyasa düzeninin özel niteliklerine bakmalıyız. Mülkiyet ve sözleşmenin alışılmış kurallarına göre yürütülen muamelelerle, piyasanın unsurları elbette yapısal ve düzenli bir şekil arzedip, bu unsurlar takdire değer bir şümullü düzen ve kalıp husule getirir. Fakat piyasa süred tarafından ortaya çıkarılan faaliyet kalıbı herhangi bir bilinçli dizayn veya planlamanın mahsulü değildir. Kendi bireysel hedef ve maksatlarını elde etmeye çalışan. birçok insanın mahsulü olduğu için, bu faaliyet kalıbına matuf hususi bir hedef veya maksat söz konusu değildir. Bu bakımdan piyasa düzeni, planlı ekonomi gibi herhangi bir tek amaçlar hiyerarşisi veya değerler kıstasına göre yönetilmez, yönetilememiştir de. Aksine, piyasa düzeni fert olarak üyelerinin ayrı ve farklı amaçlarına hizmet eder.[2]

Gönüllü mübadelenin yararları: Piyasa düzenine herhangi bir üniter hedefler manzumesi tarafından, rehberlik edilmeyişi, birçok eleştirmen tarafından bu düzenin başlıca kusuru olarak düşünülür. Bu düşünce, bireylerin faaliyetleri ortak amaçlarca birbirine bağlanmadığı takdirde, faaliyetlerin zaruri olarak koordinesiz, israfçı, hatta karşılıklı şekilde tahripkâr olacağı inancından kaynaklanır. Fakat tam aksine, insanların ortak amaçlar üzerinde anlaşmalarının mümkün olmadığı durumda bile birlikte yaşama ve birbirlerine yararlı olmalarını mümkün kılması, piyasa düzeninin en büyük üstünlüğüdür.

Belki de çok zaman önce kabile toplulukları arasında ortaya çıkmış, iki birey arasında malların takas edildiği basit türden bir pazar mübadelesini gözönüne alalım. Hayek'e göre muhtemelen küçük kabile grupları, tüm kaynaklarını her bir grup içinde paylaşırken (bu güçlü bir içgüdüsel / insiyâkî güçtür) eşyaları diğerleriyle değiştirmekten dolayı bir avantaj elde edilebileceklerini gördüklerinden şüphe yoktur. Bu mübadele, herkesin diğerinin ihtiyaç duyduğu bir şeyden fazla miktarda bir şeylere sahip olması ya da farklı insanların çoğu kez aynı şeylerin farklı kullanımlarına sahip olması gibi, basit fakat yararlı bir durumdan ileri gelebilir. Bu eşyaların takası durumu, insanların, hatta birbirine düşman insanların, yaygın mübadelenin getirdiği büyük avantajları görmelerinden daha önce olmuş olamaz. Yine bilhassa, bu avantajlar mübadelenin iki tarafı tamamen farklı amaçlara sahip olma durumunda bile mümkün olmuştur. Gerçekten taraflardan her birinin amaç ve ihtiyaçlarındaki farklılık ne kadar büyük olursa muameleden kazançlı çıkmaları ihtimali de o kadar fazla olacaktır.

Her iki tarafın kazançlı çıkmaları için tüm ihtiyaç duyacakları şey, mübadele edilen malların mülkiyeti ve bu malların rıza ile nasıl değiştirilebileceği konusunda kabul edilmiş (konuşulmasa bile genellikle anlaşılan) bazı kurallardır.

Her ne kadar piyasadaki bireylerin sayısı ikiden milyonlara ulaşmış ve artık sadece tanıştığımız insanlarla değil, paranın vasıtasıyla dolaylı olarak hiçbir zaman tanışmadığımız ve bilmediğimiz insanlarla mübadelede bulunsak da, yine de bugün pek az şey değişmiştir. Amaçlarımız aynı olmamakla birlikte yine de ahenk içindedir. Bir kimse müşterinin amaçlarını bilip onları hiç onaylamayabilir ve üstelik müşteri de onunkileri onaylamayabilir. Bu durumda bile, bir kimse diğeri için ürün arzedebilir ve mübadeleden fayda elde edebilir. Bu durum piyasa düzeninin büyük bir güç kaynağıdır; insanlar ortak amaçlan paylaşmasa bile onların işbirliği yapmasına imkân verir ve başka bir durumda aynı kaynaklar üzerinde mücadele eden birbirine düşman olabilecek insanları birbirinin ortağı ve tamamlayıcısı yapar.

İktisâdi karşılıklı bağımlılık: Elbette insanlar arasındaki farklılıkları çözüme kavuşturmak, özellikle de uluslar arasındaki farklılıkları azaltmak için tamamen gayri iktisâdî anlamda çalışan bir çok birey ve organizasyon vardır. Fakat insanların birbirinden uzak değişik düşünceleri ne olursa olsun, yeryüzünde bireylerin işbirliğini mümkün kılması piyasa düzeninin itibarıdır. Hayek bunu şöyle belirtir:

Şimdilerde herkesin dilinde olan ve tüm insanlığı Tek Bir Dünya haline getirmeye mâtuf. bütün insanların karşılıklı bağımlılığı durumu piyasa düzeninin neticesi olduğu gibi, ayrıca bu başka hiçbir vasıta ile de meydana getirilemezdi. Bugün herhangi bir Avrupalı veya Amerikalı 'nın hayatını Japonya, Avustralya veya Zaire'de olanlarla bağlantılı kılan şey, piyasa ilişkileri ağıyla aktarılan tesir ve akislerdir.

Aslında oldukça küçük insan gruplarının dışında, herhangi bir uluslar mecmuunun (collection) ortak bir ekonomik hedefler sistemi üzerinde anlaşabileceğini düşünmek sûfice bir umut olacaktır. Merkezî planlama talebi daha başlangıçta akim kalır gibi görünmektedir. Fakat bereket ki, insanları birleştiren ve birarada tutan neticeler değildir. İnsanlar arasındaki ilişkiler aslında, uzlaşmanın hepsine fayda temin etmesi münasebetiyle, çok değişik inanç ve amaçlara sahip insanları bir araya getirme ve farklı amaçların uzlaştırılması imkânını veren, araç-ilişkilerdir. insanlığın birliği

nihayetinde aralarındaki iktisâdî ilişkilere ve özel tatminlerinin peşinden koşmalarına dayanır. Hayek, bir çok insanın bunu kabul etmeye yanaşmamasını üzüntüyle karşılar. Ama insanlığın birliği yine de bu hususlara bağlıdır.

İktisâdi politikanın sınırları: Şu halde piyasa düzeninin, tespit edilmiş amaçlara hizmet etmesi maksadıyla yapılmış bir aletten çok farklı bir şey olduğunu görüyoruz. Piyasa düzeninin yaptığı, böyle bir sistemde herhangi bir tek değerler kıstası mevcut olmadığı için önce hangi amacın karşılanacağı konusunda herhangi bir garanti vermeyip hepsine hizmet ederek, birbirine rakip amaçları uzlaştırmaktan ibarettir. Piyasa düzeni herhangi bir özel hedef amaçlamadığı için, özel bir değer olarak ortaya konulacak bir değere bu sistemce bilfiil ulaşılmaması durumunda sistemi eleştiremeyiz. Piyasa düzeninin netice-i icrâsı (effects. 'Maksatları/purposes' deyimi uygun düşmeyecektir.), hepimizin kendi amaçlarına ulaşma imkânlarını artırmaktır. Bu düzeni başka bir şekilde yöneltme girişimi onun bütün mahiyetini değiştirecek ve onun bir mahsulü olarak sahip olduğumuz avantajları ortadan kaldıracaktır.

Piyasada, gayri muayyen (önceden bilinmeyen) bireyler aynı şekilde gayri muayyen maksatlarına vasıl olmaktadır. Böyle bir düzende politika için bir rol varsa -ki Hayek olduğu kanaatindedir-, o da, işte tüm bu gayri muayyen bireylerin şanslarını artırmaya çalışmak olmalıdır. Piyasa düzeninin yararları, bireysel amaçlarının peşinde koşabilen milyonlarca bireylerden kaynaklanmaktadır ve piyasa düzeninin getirdiği bu yararlar yine düzeni veya ihtiyaçların karşılanma düzeni veya seviyesini kontrole kalkışmamamızı icabettirir. Bu yüzden özgür bir toplumda kamu politikasının amacı, bu düzen üzerine bir tek değerler ve amaçlar skalası empoze etmek olmayıp, çok farklı ferdi amaçların başarılmasına imkân tanıma gayreti olacaktır. Herhangi bir anda herkesin değişen ihtiyaçlarını ve onları karşılamanın en iyi yolunu asla bilemediğimiz için, takip edeceğimiz politika, insanların piyasanın işleyişini olabildiğince özgürce kullanmalarına izin vermelidir.[3]

Piyasanın İletişim Sistemi

Şimdi, piyasanın herhangi bir bilinçli planlama veya kontrol olmadan milyonlarca bireysel amacı nasıl karşılanabildiğini ve bir çok insanın farklı amaç ve faaliyetlerini nasıl uzlaştırabildiğini sormak durumundayız.

'Ekonominin' hâlâ bir alet yapmamız veya bir muharebede savaş için bir ordu teşkil etmemiz gibi muayyen amaçlara matuf, bilinçli olarak şekil verilen bir şey olduğunu düşündükleri için, birçok insanın bu hususta kafası karışıktır. Hayek daha iyi bir mantık silsilesi (analoji) ortaya koyar: Piyasa sistemi daha çok bir mübadele 'oyununa' benzer. Piyasa sistemi, herkes kendi amacına sahip olmakla beraber oyuna iştirak etmekten dolayı tüm oyuncuların kazançlı çıktığı zenginlik yaratan bir oyundur. Ve bir oyundaki gibi sonuç, beceri ve şans terkibine dayanır.

Önce hangi amaçların başarılacağı ve her oyuncunun zenginlik yaratma oyunundan ne dereceye kadar kazançlı çıkacağı, elbette başlangıçta bilinmez. Rakipli bir sporda olduğu gibi, piyasa sisteminde de faaliyeti ilginç ve değerli kılan, sadece insanları risk almaya ve diğerlerine de fayda sağlayan çabalara sevk eden netice konusundaki müphemlik ölçüsüdür. Neticelerini peşinen bildiğimiz bir oyunu oynamak anlamsız olacaktır. Yapabileceğimiz en iyi şey, âdilce kurallar koymaktır. Böylece herkesin kazançlı çıkması ve zahmetine değer addettikleri gayreti göstermesi için eşit bir şans mevcut olacaktır. Herhangi bir oyunda olduğu gibi, piyasa mübadelesini yöneten kurallar herhangi bir bireyin şansını artırmayı veya herhangi bir bütüncül neticeler kalıbını amaçlamayıp; aksine herkese eşit davranmalı ve seçime tâbi tutulmadan rasgele alınan, mübadele sürecinin kendisinden faydalar temin eden herkesin şansını maksimize etmelidir.

Bununla birlikte, piyasa düzeni normal bir masa oyunu gibi değildir. Çünkü piyasa oyununda çoğu birbirini hiç bilmeyen birçok iştirakçi oyuncu vardır. Bu nedenle piyasa düzeninin -tabii ki oyuncular piyasa düzeni 'oyununda' yer alacaklar ise-, çok sofistike bir iletişim sistemini icap ettirdiği açıktır. Hayek, piyasa sisteminin bizi oldukça kapsayıcı bir iletişimler ağıyla donatması münasebetiyle gerçekten şanslı olduğumuzu belirtir. Bu ağ, fiyatlar ağıdır. Bu oyunda yer alan her oyuncunun elde edeceği karşılık / ödül, ürününü piyasada hangi fiyata satabildiğine bağlıdır. Ve akabinde bu fiyatlar, (her ne kadar bunu bilmeye ihtiyaç duymasalar da) bu ürüne ihtiyaç duyan diğer kişilerin ihtiyaçlarının şiddetini yansıtmaktadır. Bu bakımdan fiyatlar, bireye kendi tatmini için uğraşırken aynı zamanda farkında olmadan diğer insanların ihtiyaçlarının tatminine katkıda bulunma imkânı veren sinyal görevi yapar. Hayek'in bir örnek olmak üzere ifade ettiği gibi :

"Ayakkabı imalâtçısı, Jones 'un ayakkabıya ihtiyaç duyduğunu bildiği için ayakkabı üretmez. Düzinelerce tüccar (ya da daha doğrusu bunların mal

verdiği parekendeci), imalâtçının tanımadığı binlerce Jones 'in ayakkabı satın almak istediğini bildiği için, değişik fiyatlardan belli sayıda ayakkabı satın alacaktır. İşte imalâtçı bunu bildiği için ayakkabı üretir.”

Fiyatların belirlenmesi: Hayek'in fiyat sisteminin normal işleyişinin, en sofistike enformasyonu piyasa sathına nasıl aktardığını gösteren muhtelif yazılarında, bazı sade tasvirler sunulur. Örneğin; kalay gibi bir kaynağın yeni bir kullanımının keşfedilmiş olduğunu veya mevcut kalay kaynağının tükenmekte olduğunu varsayalım. Hassaten, tüccar için belirtilen bu iki nedenden hangisinin vuku bulduğu farketmez. Tüccarın tüm bilmesi gereken, artık yüksek bir fiyat gerektirdiği için kalayda idareli kullanımın gerektiği; piyasa koşullarındaki değişmenin kalay üreticilerine ürettikleri maldan daha fazla kazanma imkânı verdiğidir. Bazı kalay kullanıcılarının, belki şimdi daha ucuz olan ikâme maddelere yönelerek, idareli davranacakları şüphesizdir. Böylece kıt kalay sadece alternatiflerin olmadığı veya alternatiflerin çok pahalı olduğu yerlerde kullanılmaya devam edecektir. İkâme mallarına olan yeni talep bu malların daha fazla arzını veya daha az kâr edilebilir istihdam / kullanım alanlarından çekilmesini harekete geçirecektir. Bu durum, ardından, ikâme mallar için ikâme edilebilecek olan şeyleri etkileyecek ve bu ' böyle devam edip gidecektir. Bu değişikliğin orijinal nedeninin farkında olan insan pek az olmakla beraber, bütün piyasa düzeni kıtlığa veya yeni kalay talebine intibak eder ve tek bir pazar gibi işler. Üreticiler ve kalay kullanıcıları / tüketicileri tüm sahayı gözden geçirmek veya kalayın muhtelif kullanımlarının ve onun ikâmelerinin farkında olmak zorunda değildirler. Tam bir intibak için üretici ve tüketicilerin tüm bilmeleri gereken husus, bu malların lokal fiyatlarıdır

Hayek'in nazarında fiyatlar konusunda en takdire değer nokta, işte bu şekilde fiyatların birçok bilgiyi çok kolaylıkla hulasa ederek, gayri muayyen çok sayıda insanın amaçlarını biraraya getirebilmesidir. Bir merkezî ekonomi planlamacısı, daha nasıl bir değişme meydana geleceğini bulup çıkarmaya başlamadan önce, kalayın kullanımı, nihaî amaçları ve ikâmelerini bilme ihtiyacı duyacaktır. Fakat piyasa bu tanzimi, hızlı bir şekilde ve bütün bu ayrıntılı kişisel enformasyona hiç ihtiyaç duymadan temin eder. Hayek fiyat sistemi hakkında şunu ifade eder:

“Fiyat sisteminde, bir tür sembol olarak, özetlenmiş formda sadece en aslı enformasyon aktarılır ve bu enformasyon sadece ve sadece ilgililere aktarılır. Fiyat sistemini, değişiklikleri kaydeden bir çeşit kayıt makinası

veya, faaliyetlerini hiçbir zaman Fiyat hareketlerinde yansıtılandan daha fazlasını bilemeyeceği değişikliklere ayarlamak için tek tek üreticilerin -bir mühendisin birkaç kadranın ibresini gözlediği gibi- sadece birkaç göstergeyi gözlemelerine imkan veren bir iletişimler (telecommunications) sistemi olarak tavsifetmek, bir mecazdan ibaret değildir.”

Lokal bilginin kullanımı: Böylece fiyat sistemi, gerekli minimum çabayla, piyasadaki bireylere diğer insanların sahip olduğu ihtiyaçlar manzumesini ve bu insanların karşılanacak ihtiyaçlarını ne derecede arzu ettiklerini bildirir. Fakat, piyasa sisteminin diğerlerine aktarabildiği ve böylece kullanabildiği enformasyonun daha da ince bir veçhesi vardır. Bu, bireylerin zaman ve mekâna dair sahip olduğu özel bilgidir.

Beşeri bilginin herkes için elde edilebilir bir enformasyon mecmuu ve tek bir bütün olduğunu düşünme yönünde bir temâyül vardır. Fakat gerçekte dünyaya ilişkin bilginin çoğu, diğer insanlar için ulaşılabilir ve elde edilebilir olmayıp, keza 'bilgi' diye adlandırdığımız şeylerin bir kısmı aslında muhtelifmütehassısların çatışan teorileridir. Bu nedenle bilgi 'organize' olmaktan çok uzaktır. Herhangi bir referans veya araştırma kütüphanesine yapacağınız bir ziyaret, Hayek'in görüşünü teyid edecektir. Çoğu 'bilgi' bir tek nokta üzerinde yoğunlaşmış olduğu halde, bir tek aklın bu bilginin bir cüzü dışında tamamını gözden geçirebileceği veya idrak edebileceği şüphelidir ve bir bilgisayar bile . bu bilgideki çatışan fikirleri çözemeyecek ve onu rasyonel bir planlamaya temel olarak kullanmayacaktır. Yine daha da önemlisi, keşfedildiği süratte kitaplara kaydedilmemiş veya istatistiklerde toplanmamış, hatta aktarılmamış yekûn beşerî bilgi vardır. Bu, sadece ilgili bireylerin kullanabildiği, muayyen zaman ve mekânların değişen durumlarına ilişkin

bilgidir.

Bu tür bilgi, örneğin emlâkçının sahip olduğu bilgidir. Onun bilgisi, gelecekteki muhtemel müşterilerin hepsi farklı olan taleplerinin her gün eldeki mevcut mülkle karşı karşıya getirilmek durumunda olduğu, hızla değişen bir piyasadaki geçici fırsatlara ilişkindir. Hayatını boş kargo teknelerini dönüş seyirlerinde başka türlü kullanarak kazanan gemici, bu 'organize olmayan' bilgiye diğer bir örnek teşkil eder. Farklı ülkelerin dövizleri arasındaki değişim oranlarının (kurlarının) gündelik farklarından

gelir temin eden döviz alım-satımcısı, fırsatların nasıl çabuk ve gelip geçici olabileceğinin özellikle bariz bir örneğini göstermektedir.

Geçici fırsatların yakalanmasına, zaman ve mekâna bağlı olan bireysel amaçların bağdaştırılmasına imkân veren bu piyasa iletişim sistemi bu bakımdan merkezi bir sistemin iletişim sisteminden daha sofistike ve gelişmiştir. Merkezi bir sistemde bu enformasyon, merkezi otoritenin bu enformasyona göre hareket etmesi için yeteri kadar hızlı toplanıp aktarılamaz bile. Bu nedenle de piyasanın iletişim sistemi, tüm bireylerin çok farklı emellerine ulaşması şansını artırmaktadır.

Fiyatlar en ucuz girdi terkibini temin eder: Fiyat sistemi, sadece bireylerin çok geniş enformasyon kaynaklarından faydalanmalarını sağlamakla kalmaz. Ayrıca bireylere, sanki her biri büyük bir tür bilgisayara sahip gibi, çok değişik talep türlerinin büyüklüğünü ve muhtelif malların azlığını karşılaştırmaları imkânını verir. Bunun neticesi, fiyat sisteminin malların kabil-i tatbik en verimli ve en az maliyetle üretilmelerini temin etmesidir.

Aynı ürünü üretmenin genellikle muhtel if, hatta birçok yolu vardır. Örneğin muşamba alacak bir müşteri muşambanın, kendirden mi, ketenden mi, jütten mi, pamuk veya naylondan mı yapıldığı ile muhtemelen pek az ilgilenir. Bu nedenle üretici en az maliyete gelen malı, yani arzu edilen diğer ürünlerden asgari fedakarlığı icabettiren malı seçecektir. En düşük maliyeti hedeflerken üreticinin eylemi, diğer amaçlar için kullanılabilecek maksimum miktarda kaynağı serbest bırakacaktır.[4]

Fiyat sisteminin avantajlan bununla bitmez. Çoğu durumlarda ürün bir girdiler terkibini gerekli kılar ve hemen hemen benzer her ürün muhtelif girdilerin veya onlann ikâmelerinin farklı kombinasyonları ile üretilebilir. Yine imalâtçı, her' bir üretim faktörünün nisbi fiyatlarını karşılaştırarak en az maliyetli girdi terkibini seçecektir. Bu muhtelif girdilerin fiyatlannın insanlara söylediği, (çok farklı türlerde ürün üreten) diğer üreticilerin bir ürün yerine başka bir ürünü kullanmayı tercih etme nisbetidir. Örneğin kalay gibi herhangi bir muayyen mal, birey için diğer mallara nisbetle aralarındaki piyasa fiyatı farkından daha fazla eder ise, birey diğer şeylerin yerine daha fazla kalay ikâme edebilir. Eğer ona göre fiyat farklarından daha az değerli ise, kalayı daha idareli kullanacak veya daha ucuz olan diğer materyalleri daha fazla kullanacaktır. Ve diğer tüm üretim faktörleri için bu böyle devam edecektir. Birey talebini değiştirirken bilgi kınntılannı

fiyatın verdiği sinyallerle birleştirecek, yine diğerleri de aynı şeyi yapacak ve bu tüm ürün kullanıcılarını etkileyecektir. Bu nedenle farklı insanların muhtelif mallan ikâme oranları benzerlik göstermektedir. Bu, kaynakların en etkin kullanımını sağlar. İki mal arasındaki fiyat farkı, üreticilerin zihninde bu malların nisbi değerlerini yansıtmaya vesile olup, bu durum, mevcut milyonlarca mal çifti için de doğrudur. Böylelikle her. üretici, neticede, hâsılasını diğerlerinin ihtiyaç duyacağı ve talep edeceği ürünler bakımından en az maliyetle üretecektir.[5]

Bu nedenle fiyat mekanizması Hayek'in belirtiği gibi 'hariku-lâde' bir şeydir. Mekanizma, üzerinde anlaşmaya varılan hedefler veya çıkarılacak talimatlar gerektirmemekle, herhangi bir bilince sahip olmamakla beraber binlerce muhtelif malı en verimli kullanım terkibine yöneltir. Mekanizma gerçekten, elde edilebilir bütün muhtelif olası terkipleri ve ikâme oranlarını hesap eden büyük bir bilgisayar gibi çalışır; üreticilerin tüm bilmesi gereken, iki mal arasındaki nisbî fiyat hakkında sınırlı enformasyondur.

Piyasa gerçek maksimizasyonu sağlar: Piyasa sistemi, insanların 'çok çalışmasına' değil; insanların, tüketicileri tatmin edecek doğru yer ve zamanda ve diğerlerinin arzularıyla en az çatışacak bir tarzda diğer insanların arzu ettikleri şeyleri üretmelerine dayanır. Piyasa sisteminin sunduğu ödül, gayret veya şahsî liyakate/niteliğe göre 'hakça' bir karşılığa dayanmadığı gibi, her zaman üreticinin ürününü pazara arz için yapmış olduğu kaynak yatırımını da yansıtmaz. Üreticiler çoğu kez, mallarına olacak talep hususunda aşırı tahminde bulunduktan veya onların üretim maliyetlerini yanlış hesapladıktan için sükûtu hayale uğrayacaklardır. Piyasanın verdiği ödüller, bir malın ve o malı arz eden bireyin çabalarının diğer insanlar narındaki değerini yansıtır. Bu ödüller böylece diğer insanların da fayda temin edeceği ilerdeki faaliyetler için bir itici unsurdur.

Örneğin Marx gibi bazı düşünürler, ürünün değerinin ona harcanan emek miktarınca belirlendiğini iddia eden, (malların üretimine hiç emek sarfetmediği ve muhtemelen böylece onlara hiçbir değer katmadığı görünen kapitalistlerin kamulaştırılmasını meşrulaştırmak için kullanılan) bir 'emek-değer teorisini' kabul etmişlerdir. Tabiî ki bu Hayek'in nazarında gerçeğin tam tersidir. Fiyatlar üreticiye ürünün ne kadar emek ve beceri koymaya değer olduğunu bildirir ve bunu bir şekilde anlayamazsanız, kaçınılmaz olarak piyasanın işlevini idrak etmeniz hiçbir zaman kabil olmayacaktır.

Dahası, diğerlerine tevcih edilen fiilî kazançları yansıtması münasebetiyle, piyasanın sunduğu karşılıklar üreticinin doğru zamanda doğru ürüne sahip olmasına imkân veren şans veya beceri arasında ayırım gözetmez. Çoğu durumda, şüphesiz bu ödül her ikisinin (beceri ve şans) bir terkibi olacaktır. Bu nedenle muayyen bir neticeye ulaşmak için planlanmış mahiyette olmayan bir toplumda, muayyen bir ferdin toplam ödülden alacağı payı, asla tahmin edemeyiz. Fakat Hayek, (kitlenin tabanında yer alanlar için hiç teselli olmayabilir ama) her payın önemli ölçüde olabildiği kadar büyük olacağım ifade eder. Fiyatlar ve rekabet, kaynakları en verimli kullanım alanlarına yönelttiği için, her bireyin toplam itibariyle payı mümkün olan en düşük maliyetle elde edilecektir.

Hayek'in bu piyasa karşılığının / ödülünün tahsisi konusunda vardığı netice şudur:

Ortak amaçlar hiyerarşisine hizmet etmeyen, ama her birinin kendi bireysel amaçlarını takipte ancak bu şekilde karşılıklı yardımlaşabilecekleri için birbirleriyle işbirliği yapan çok sayıda aktörün bulunduğu bir sistemin işleyişinden daha fazlasını istemek elbette makul olmaz... katılanların özgür olduğu bir düzende bundan başkası da hakikaten mümkün değildir.

Serbest Bir Ekonomide Rekabet

Fiyat mekanizması, insanın farkında olmadan tesadüfen bulduktan sonra kullanmayı (tam olmasa da) öğrendiği birçok sistemden birisidir. İnsan bir ekonomi dizayn edip arkasından da fiyat sistemini, onu koordine etmenin bir yolu olarak seçmiş değildir.. İnsanın talihli bir şekilde fiyat sistemini keşfi, kompleks ve yayılmış bir ekonomik sistemin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Fiyat mekanizması, herkese üstün olduğu üretim faaliyetlerinde uzmanlaşma imkânı vererek, üretim sürecinin verimliliğini yükseltmeye çok büyük katkıda bulunan iş bölümünün ve geniş ölçüde dağınık olan bilginin kullanımını mümkün kılmıştır.

Üreticiler (ve tabiî tüketiciler) arasındaki rekabet, piyasa sürecinin bir diğer aslî parçasıdır. Rekabet, ekonomik enformasyonun fiyatlar vasıtasıyla diğerlerine aktarılmasını ve ona göre hareket edilmesini temin eder. Rekabetin aynı işin tekrarı (duplication) ve bu nedenle de 'israf' olduğu şeklindeki eski inanç, rekabetin amaçları ve mahiyetine ilişkin tamamen yanlış bir anlayıştan kaynaklanır. Bu yanlış görüş iktisat ders kitaplarındaki

geleneksel 'tam rekabet' tartışmalarıyla da takviye edilmiştir. Hayek bu genel yaklaşımın zayıflıklarına işaret etmekte ve ardından rekabetçi sürecin gerçek mahiyet ve fonksiyonu konusunda kendi görüşünü ortaya koymaktadır. [6]

Ders kitaplarındaki rekabet görüşü: İktisat kitapları başlangıçta genellikle, 'tam rekabet' kavramını ele alır. Tam rekabetin tasavvur edilen avantajları piyasa yanlılarının argümanlarından; tasavvur edilen dezavantajları da piyasa muhaliflerinden gelir. Hayek'in fikrine göre, her ikisi de yanlış olup, rekabetin bir çok avantajı şükür ki hiçbir şekilde onun 'tam' olmasına dayanmaz.

Geleneksel tam rekabet modeli, ekonomik hayatın dar bir kesimi dışında mevcut olmayan temellere dayanır. Modelin temel varsayımı, kesin çizgilerle tanımlanmış herhangi bir mal veya hizmetin, çok sayıda üretici tarafından aynı maliyette maksimum miktarda tüketiciye sunulabildiği ve neticede onlardan hiç birinin bilinçli olarak fiyatı belirleyemediği varsayımıdır. Bu modelde fiyatını yükselten her üretici müşterisini kaybedecek, fiyatını düşüren her üretici rakiplerinin mukabil hareketiyle karşılaşacaktır. Fiyatlar bu nedenle mümkün olduğu kadar düşüktür. Aynı mal ve hizmetin üretimini yapan (piyasanın israfçı olduğu eleştirisine sebep olan durum) birçok üretici olduğu için, fiyatlar sadece dara dar kârlı olabilecek yüksekliktedir (piyasadan yana olanları cezbeden durum).

Tam rekabet modelinin diğer varsayımları da aynı şekilde olası değildir. Bu varsayımlar, mevcut üretim metodlarının teknik olabilirlikleri ve piyasayla ilgili mevzubahis tüm hadiselerin tam olarak bilinebileceği (tam bilgi varsayımı) ve üretim sürecine girmede engellerin olmayışı varsayımıdır.

Hayek'in eleştirisi: Hayek'in bu geleneksel görüşü eleştirisi bu görüşün vuku bulmasının hiç olası olmadığı noktasından ibaret olmayıp, geleneksel görüşün, statik bir durumdan çok bir faaliyet (action) olan rekabet düşüncesini tamamen saptırdığını da belirtir. Hayek'e göre her iktisâdi problem -örneğin bir malın arzı veya onun yeni kullanımının keşfi gibi- bazı şeyler değiştiği için ortaya çıkmaktadır. İktisat çalışması bu sürekli değişen dünyada intibakların nasıl yapıldığının incelenmesi olup, geleneksel ders kitapları yaklaşımının yaptığı gibi, bir resmi zaman içinde bir noktada dondurmak bize tam olarak hiçbir şey söylemez.

Üreticilerin piyasalarının tam bilgisine sahip olduğu şeklindeki tam rekabet' varsayımı bunun açık bir örneğidir. Kimse tam bilgiye sahip olmadığı içindir ki, bilgiyi ortaya koymaya mâtuf bir metod -iyi, ama şüphesiz mükemmel olmaktan uzak bir metod olarak fiyat sistemine güveniriz. Hayek'in ifadesiyle:

Herkesin her şeyi bildiğini varsaydığımızda, hiçbir şeyin çö-zülmeyeceği ve asıl meselenin daha ziyade, mevcut bilginin mümkün olduğu kadar çoğunun kullanılmasının nasıl sağlanabileceği meselesi olduğu... ortaya çıkacaktır

Bu bakımdan rekabetçi denge teorisi, rekabet sürecinin asıl keşfetmekle görevli olduğu şeyi deruhte etmemektedir. Bir üretici hiçbir zaman, girdilerinin değişen ve önceden görülemeyen maliyetleri hakkında tam bilgiye sahip olduğu şeklinde nazara alınamayacağı gibi, veri miktarda ürününü satabileceği fiyatın önceden bilinmesi de düşünülemez. Bir müşterinin ne kadar ve hangi fiyattan satın alacağı, önüne sunulan muhtelif seçeneklere dayanır. Bu da değişik türden ürünleri olan çok sayıda üreticinin/arzedicinin davranışlarına ve tüketicilerin o zamanki zevk ve şartlarına bağlıdır. Böyle bir durumda tüketici tercihinin 'veri' olması mümkün değildir; bir tüketicinin, önüne tercih konuluncaya kadar, o tercihe yönelik nasıl tepki göstereceğini bilemeyiz.

Herhangi bir ürünün tamamen homojen olabileceği -yani tüketicilerin hangi arz kaynağını seçecekleri konusunda tamamen kayıtsız kaldığı- varsayımı aynı şekilde, olası değildir. Rekabetin fonksiyonu üreticileri ayırmak, bir üreticinin diğer rakip üreticilerden daha iyi olduğu konusunda onları kanaat sahibi kılmaktır. Tıpatıp benzer iki doktor, iki manav yahut iki seyahat acentesi yoktur. Fakat bu onlar arasında rekabet olmadığı anlamına gelmez. Birbiriyle aynı olmayan fınnalar arasındaki rekabet, gerçekte çok şiddetli olabilir. Ders kitaplarında bu gözardı edilmektedir.

Mevcut üretim metodları ve üretim maliyetleri konusundaki tam bilgi bu-nedenle anlamsız bir varsayımdır. Hiçbir iki firma tıpatıp aynı değildir: dikkate aldıkları faktör terkip leri (ambalajlama, reklâm ve diğer hususlar dahil) ve geçmiş üretim ve kuruluşlarıyla ilgili mazileri onları tamamen farklı kılmaktadır. Firmalar imalât konusunda aynı bilgiye sahip olabilirler, ama piyasaya her birinin arz ettiği üründe her zaman muayyen birçok farklılıklar görülecektir.

Hayek, bu eleştirilerin sadece laf olsun diye yapılan bir eleştiri olmadığını söyler. Tam rekabet tahlillerinin yanlış varsayımları halkı en saçma neticelere götürür. Tam rekabet varsayımları, örneğin, halkın genellikle mevcut (tıpatıp aynı) ürünlerin rekabetten doğan mükerrer üretim (duplication) yerine zorunlu ortaklıkla üretilmesi durumunda kaynakların daha avantajlı kullanımının başarılabileceğini düşünmesine yol açar. Bu varsayımlar diğer eleştirmenlerin de, birbirinden pek az farklı ürünlerin zorunlu standardizasyonunun daha fazla avantajlar getireceğini ileri sürmelerine yol açmaktadır Fakat rekabetin, gerçekten yeni ürünlerin ve üreticilerin ürün arzını kolaylaştıran geniş zevk türlerinin piyasaya girişini başlatması hususu üzerinde bir an düşünmemiz, böyle bir görüşün anlamsızlığını gösterecektir.

Tam bir konut piyasası meydana getirmek için bütün evleri tamamen benzer şekilde yapmak kesinlikle bir ilerleme, bir gelişme olmayacaktır. Bu durum, tek tek ürünler arasındaki farkların (malların heterojenliğinin), rekabetin daim tam olmasını önlediği diğer alanlar için de doğrudur.

Bir keşif süreci olarak rekabet: Hayek'e göre rekabet bir durum değil bir faaliyettir. Ve esas itibariyle bireylerin piyasa. düzeninde sahip oldukları muhtelif zevk ve tercihlerin ve bu taleplerin mümkün olan en düşük maliyette karşılanmasını mümkün kılacak muhtelif girdi terkiplerinin keşfine imkân sağlayan bir süreçtir. Çünkü ekonomik hayatın gerçekleri daima değişmektedir. Böyle olunca muhtelif süreçlere rekabetçi sürecin önerdiği çözümler de değişecektir.

Üreticileri yeni talep alanlarını deneme ve bulup çıkarmaya, diğer rakip üreticiler tarafından bilinmeyen zevk ve taleplerin karşılanmasına sevkeden rekabettir. Bu müteşebbisliğe dair bir işlevdir ve geniş taleplerin tatmini için yeni fırsatların ortaya konulmasında önemlidir. Bilgi tam olmadığı için, bir müteşebbis halkın tatmin edilmesini istediği bir ihtiyaçla karşılaşıp ardından bu ihtiyacı karşılamaya yönelebilir ya da piyasaya gerçekten talep edildiği ortaya çıkacak yeni bir mal getirerek bir tahminde bulunabilir. Her iki halde de müteşebbisi, çabuk davranmak, keza yeni ve girilmemiş pazardan yararlanmak için harekete geçiren bir çok potansiyel rakibin varlığı kaçınılmazdır. Zira müteşebbisin başarısız olması durumunda, piyasa mekanizması başka birini müdahil olması ve boşluğu doldurması için teşvik edecektir. Başarılı müteşebbis, (en azından başlangıçta) piyasada ilk önce bulunmanın karşılığını alacak ve elde ettiği kâr, diğer müteşebbisleri onun

örneğini geçmeye çalışmak için harekete geçirecek; bu şekilde de kendine umulmadık çok büyük bir talep olan aynı malın daha büyük bir arzının ortaya çıkmasına yardım edecektir.

Maliyet cephesinde de yine, rakiplerin mevcudiyeti, üreticileri faktör girdilerinin en düşük maliyetli terkibini arayıp bulmaları ve en düşük fiyattaki en değerli hâsılayı üretecek terkibi keşfetme çabası içinde muhtelif terkipleri denemeleri için harekete geçirecektir. Bu yine, daha önceden keşfedilmemiş fırsatların kullanımını ortaya çıkarmaya yardım edecektir.

Kârın, bireyleri yeni ve girilmemiş alanları keşfetmeye sevk-etme rolü küçümsenmemeli ve basite alınmamalı. Piyasa faaliyetinden doğan fayda ve karşılıkların, insanları diğer insanların ihtiyaçları için -fiili zorlama olmadan kabil- maksimum ölçüde çalışmaya sevk etmesi, Hayek'in piyasa düzeninin işleyişi hakkındaki görüşünün temel bir varsayımıdır. Kâr, toplum-karşıtı (unsocial) veya havadan gelen bir kazanç olmak şöyle dursun, gerçekten insanları çalışmaya sevk eden asıl şeydir. Burada Hayek'in belirttiği şu husus tekrar ifade edilmeye değer: Halkı, kendileri için ödül / karşılık fırsatları ve rekabet mevcut olmadığı halde, 'sanki' mevcutmuş gibi davrandırmak mümkün değildir. Zira üreticiler, tüketicilerin neye para ödeyecekleri ve hangi alternatif üretim metodla-rının en etkin işleyeceği konusundaki gerçeklerin bilgileri dahilinde olduğu bir dünyada yaşamamaktadırlar. Bu gerçekler, arzda bulunanların rekabetçi bir faaliyet süreci vasıtasıyla öğrenmek zorunda oldukları şeylerdir. Ve bu yüzden, piyasa talep koşullarından tecrid olmuş bir devlet monopolü gibi bir teşebbüsün, 'sanki' rekabet edici gibi davranması ve müşterilerine daha etkin ve ucuz şekilde hizmet etmes i mümkün kılan piyasanın değişen ger-çekle-rini öğrenmesi kabil değildir.

Hayek'in İktisâdi Denge Eleştirisi

Buraya kadar belirtilen hususlar, tam rekabet analizinde olduğu gibi ekonomik denge konusunda da çoğu ders kitabı analizleriyle uygunluk içindedir. Ama geleneksel analizi daha ileri götürdüğümüzde, gerçekten bu analizin alt uzantılara ayrılması ve insanların bu uzantılardan çıkardığı yanlış neticeler daha da önem arzeder hale gelir.

Ders kitapları ekonomide tüm malların en verimli şekilde nasıl kullanılabileceğini tahlil için bir metod verir. Ders kitapları, piyasa

hakkında ilgili tüm bilgilere sahip olduğumuzu, veri bir tüketici tercihleri sistemine sahip olduğumuzu ve mevcut üretim araçlarının tam bilgisine hakim olduğumuzu varsayar. Bu başlangıç varsayımlarını kurunca, kaynakların tahsisi meselesi sadece mantık (logic) meselesi haline gelir. Varsayımlarımızdan çıkan cevap ve analiz -özellikle de matematiksel analiz- en verimli şekilde kullanım için, hangi kaynağın hangi kullanıma tahsis edilmesi gerektiğini gösterecektir.[7] Bu problemi çözmeye matuf görünürdeki umutlar, (kabul edilen matematiksel zorluğuna rağmen) rasyonel olarak yönetilen bir ekonomik sistem görmek isteyenlere büyük cesaret vermektedir. Zira malların en etkin şekilde tahsisinin yapılacağı usûlü hesap etme işi sadece mekanik bir problem olunca, pekâlâ herhangi bir piyasa sürecine ihtiyaç duymaksızın tamamıyla sosyalist mahiyetli bir ekonomi tasarlamak mümkün olabilir.

Öte yandan, Hayek'e göre bütün bilgiler sübjektiftir: Bilgi, keşfedilme durumunda olduğu için, farklı insanlar farklı şeyler keşfedebilir veya keşfettikleri şeyler üzerine farklı yorumlar getirebilirler. Piyasa düzeninde insanların sahip olduğu bilgi, şahsî ve geniş ölçüde dağınıktır. Emlâkçı ve döviz bürosu işiyle uğraşan insanlar, o ana ait spesifik bilgiye sahiptir. Yine her üretici kendisinin iktisap ettiği, ama rakiplerince ancak kısmî olarak bilinen özel bilgiye sahiptir. Bu bilgi, piyasa süreci ve fiyat mekanizmasının iktisâdî ilişkiler sistemine entegre etmeye çalıştığı bireysel bilgi türüdür. Ancak bu, bir sosyalist plancı için hiçbir zaman bütünüyle bilgisi dahilinde olması mümkün olmayan bilgidir.

Piyasayı, arz talep eğrilerine ait basit matematiksel formüller itibariyle açıklayabileceğimiz ve bunları bütün kaynakların tahsisine mâtuf bir plan elde etmek için icmal edebileceğimiz fikri, bu nedenle bir yanılgıdır. Bu arz ve talep şartları, merkezî bir planlama organınca asla bilinemez.

Belli bir zamanın değişen hadiseleri, bir başka açıdan da herhangi bir statik denge analizine mânidir. Üreticinin bir üründen ne miktarda ve hangi fiyattan üreteceğini bilmesi için keşfetmek zorunda olduğu, enformasyon miktarı, diğer insanların planlarına bağlı olacaktır. Şüphesiz bir üreticinin rakipleri diğer üreticilerin de benzer piyasaları kullanma planları olacaktır. Müşterilerin planları, yeni ve belki de tamamen farklı türde fırsatların ortaya çıkması durumunda değişebilir. Ve tabiî ki diğer insanların planları sadece kendilerine malûmdur. İnsanlar planlarını zaman zaman değiştirirler ve belki de planlarının tam olarak ne olduğunu ve ileride ortaya çıkabilecek

yeni durumlara nasıl tepki vereceklerini bilmezler. Bu yüzden, bu enformasyonun merkezî olarak biraraya toplanmasının mümkün olmadığı aşikârdır Geleneksel denge teorisi, ekonominin statik olduğunu, yani belli bir anda durduğunu ve öyle devam edeceğini varsayar. Fakat, bireyler her zaman başkalarının değişen planlarının insafında olduğu için, ileride ne olacağına ilişkin tam bir öngörü, gerçeklikten uzaktır.

Hayek, 'denge' kelimesinin bir anlamı varsa, onun da ancak, planlarının ne olacağını tam olarak bilen ve muhtelif amaçlan tam ve sarsılmaz bir uyum içinde olan tek birey bağlamında mevcut olacağını ifade eder. Ama bir bütün olarak toplum içinde bu asla vâki değildir. Gelecekte diğer insanların alacakları kararların temellerini kimse bilmediği için, milyonlarca bireyin planları tam bir uyum içinde olamaz.

Hayek rasyonel ekonomiye bir temel olarak denge düşüncesinin olası kullanımını reddetmekle birlikte, denge düşüncesini yine de hepten reddetmez. Hayek, piyasanın dengede olduğunu kabaca söylemenin bir anlam ifade edeceğini belirtir. Elbette, piyasada muhtelif bireylerin plan ve eylemleri, zaman içinde birbirleriyle uyumlu hale gelme temâyülüne sahiptir. Piyasa sisteminde eğer bir denge varsa o da, tepeden aşağı akan bir dere gibi zaman zaman akıntı ve girdapların olduğu, ama suyun aynı genel yöne akma eğilimi gösterdiği, bizim dinamik denge diye ifade edebileceğimiz durumla sınırlıdır. Piyasa düzeninin statik olmadığını, yani halkın yeni değişikliklere reaksiyonunun önceden tahmin edilemez olduğunu ve dengeye doğru sürekli değişim gösteren bir sürecin dışında bir dengenin mevcut olmadığını anladığımız takdirde, bu kompleks sürecin yakalanıp gemlenebileceği ve planlanabileceğini düşünmenin beyhudeliğini anlamaya başlarız.

Hayek'in Para ve Enflasyon Üzerine Düşünceleri

İktisâdi nizamın dinamik mahiyetini anlamanın önemini gösteren dikkate değer bir mesele, üretim üzerinde para ve enflasyonun etkileriyle ortaya konulur. Bu üretim üzerinde para ve enflasyonun etkileri meselesi, Hayek'in profesyonel bir iktisatçı olarak gelişim yıllarının çoğunu vakfettiği ve bu nedenle de biraz ilginç olan bir problemdir. Hayek'in, problemi 1930'lann başında ilk ele aldığından beri mahiyeti çok değişmiş olmakla beraber, analizi geçerliliğini sürdürmekte ve tazammun ettiği politika bulguları hâlâ önem arzetmektedir.[8]

Hayek ve monetaristler, enflasyonun, ekonomik sistemde para ve kredi arzındaki artışın neticesi sonucu ortaya çıktığı görüşündedir. Tabii Hayek 1930'larda ilk yazılarını yazarken, yüzyılın ilk yarısının büyük bir bölümü boyunca başlıca para birimlerinin altın standardına bağlı olması münasebetiyle, para ihracı için bugünkünden çok daha az fırsatlar vardı. Bugün, hükümetlerin basabileceği nakit miktarı ya da hükümetlerin kendilerine ve özel kesime tanıyabileceği kredi ihracı miktarında nisbî olarak daha az bir sınırlama mevcut olup, bu durum enflasyon problemini daha da ciddî hale getirmiştir.

Fakat kredideki ekstra artış ne kadar maharetle idare edilirse edilsin, bu kredi artışı, daha düşük hale gelen borç alma maliyeti ve daha kolaylıkla elde edilebilir hale gelen banka kredisinde yansımasını bulur. Tabiî böyle bir zamanda borç alanlar, borç aldıktan paradan, faiz masraflarının kendilerine maliyetinden daha fazla getiri sağlayacağını bekleyen insanlardır. Daha ucuz borç alma, halkın yeni işler kurmasına ve halihazırda üretim yapan insanların sermaye donanımı için daha çok harcama yapmalarına imkân tanır. Sermaye yatırımının ucuzluğu, modern iktisatçıların, sermaye yapısının derinleşmesi olarak adlandırdıktan durumu ortaya çıkarır. Artık, ilâve üretim safhalan gerektiren daha karmaşık veya sofistike mallar üretmek kârlı hale gelir. Örneğin mamullere gerekli son işlemin daha iyi yapılması, daha iyi ambalajlama ve daha yaygın dağıtım şimdi savunulabilecektir.

Netice, kredi genişlemesinin ekonomik kaynakların kullanım ve dağıtımında önemli bir değişim husule getirmiş olmasıdır. Hayek oldukça muğlâk bir şekilde 'daha uzun üretim sürecinden' söz eder. Mamafih Hayek'in burada ifade etmek istediği, üretimin yeterli ve ucuz kredi ortamında kaçınılmaz olarak daha fazla zaman alacağı değil, bu durumda üretim süreçlerinde ilâve safhalar ve ayrıntılar olması yönünde bir gidiş olacağı hususudur. Kredi genişlemesi, imalâtçılann, ürünlerinin ekstra iyileştirilmesini hedefleyen tamamen yeni makina sipariş ve tesisine, ve hatta daha önce mevcut olmayan ya da ev-imalâtı olan malları üretmelerine yol açar. Bu durumda herkes -özellikle yeni sermaye mallan imalâtında bulunanlar- bir genişleme (boom) yaşar.

Bununla beraber, maalesef, üretim yapan yatırımcı, Hayek'in 'yanlış sinyal' diye ifade ettiği şeye göre tepkide bulunmaktadır. Bu yatırımcılar, sermaye maliyetlerindeki düşüşün, yatırım için para imkânında oldukça süreklilik

arzeden bir artışı yansıttığını düşünmüşlerdir. Fakat aslında, bu sadece münferit ve arızî bir genişlemedir. Nitekim üreticiler, bankaların daha fazla kredilerinin kalmaması ve yatırımcıların borç almaya devam etmeyi çok riskli bulmaları münasebetiyle, yatının fonları arzının kuruduğunu görürler. Artık birçok üretici, planlamış bulundukları yeni üretim süreçlerinin bir kısmını finanse edemeyeceklerini görecekler ve yarım kalmış sermaye donanımını iptal etmek veya yeni makina ve üretim alanlan için siparişlerini ertelemek zorunda kalacaklardır. Bunun da ötesinde, şimdiye kadar yeni sermayeye harcanmış olan para, şimdi sermaye malı yapan insanların ceplerinde kalacak ve nihaî mallara olan talebi uyaracaktır. Kârlılık şimdi daha fazla ser-maye-yoğun ve uzun üretim süreçlerinde değil; tüketicilerin talebini karşılamak için piyasaya daha seri mal sunan daha kısa ve daha az sermaye-yoğun üretim süreçlerinde görülecektir.

Böylece, taze para enjeksiyonu, üretim techizatı talebinden insanların ceplerine yönelirken, konjonktür dalgasının iniş yönündeki safhası başlamış bulunmaktadır. Tüm mevcut kaynaklar, malların çabuk üretildiği (üretim sürecinin kısa olduğu) duruma çevrilecektir. Üretim sürecindeki (süreci uzatan) birtakım tafsilatlar terk edilmek durumundadır. Diğer amaçlar için kullanılamayan yeni donanımdan vazgeçilecektir. Sermaye malları üreticileri, ürünlerine olan talepte anî bir düşüşle karşılaşacaklar; yatırım ve istihdamı kısmak zorunda kalacaklardır. Diğer bir ifadeyle, başlangıçtaki genişlemeden (boom) sonra, atıl kalan insan ve techizatla, bir daralma (slump) gelecektir. Taze para enjeksiyonu süreklilik arzeden bir genişleme değil; kötü bir daralma ortaya çıkarmaktadır. Bundan uzak durulması ve önlenebilmesi daha hayırlıdır. Gelgelelim, üretim süreci iktisâdî realite doğrultusunda yeniden düzenlenecek ise, bu kaçınılmaz bir daralmadır.

Ekonomiye taze para enjeksiyonu, yararlı gibi görünen tesirler getirir. İlk zamanlar, para fazlasıyla yeterli olduğundan, hemen her şey iyi b tler; yeni işler kurulur ve eskileri yeniden techiz edilir. Fakat Hayek'e göre. enflasyon kendi sonunun tohumlarını taşır.

Zira başlangıçtaki parasal yükseliş, yanlış sinyal, sun 'î ve geçici talebin tekabülü olduğu için uzun dönemde kârlı olamayacak yatırımlardan vazgeçilmesini teşvik eder. Ve bu, bilinçli enflasyon politikasındaki en büyük zorluktur: Enflasyon politikasının meydana getirdiği yeni istihdam ve yeni süreçler (üretim yapıları), ancak genişleme durumlarında sürdürülebilir. Bu istihdam ve süreç, para arzındaki değişikliğin icrâ ettiği

sürüklemeden mütevellittir. Netice itibariyle, bu yeni istihdam ve süreç ancak para arzına ilâveler artırıldığı sürece devam edebilir. Bu bakımdan, aynı uyarıcı etkiye sahip olmak için enflasyonun artan dozunu sürdürmek zaruridir. Enflasyon, hızına ara verir vermez, kenardaki (margin) firmalar düşüşe geçmeye başlayacaktır.

Enflasyon kaynakların yanlış tahsisine neden olur: Hayek'in ekonomideki parayı analizindeki en önemli özellik, paranın nötr olmadığı hususudur. Para arzındaki bir artış, sermaye ve işgücü istihdamında reel değişiklikler ortaya çıkarır. Enflasyon, işgücü ve sermayeyi, yukarı doğru yükselme seyrini sürdürdüğü sürece ancak ortaya çıkan istihdam alanlarına yöneltir.

Miktar teorisinin daha basit şekildeki versiyonlarının en büyük ihmallerinden biri, enflasyonun neden olduğu bu önemli yapısal değişimi gözden kaçırmalarıdır. Basit miktar teorisi, para miktarındaki bir artışın, uzun ve kararsız bir gecikmeden sonra, genel fiyat seviyesinde eşit bir değişikliğe sebep olacağını ileri sürmektedir. Fakat Hayek'in görüşüne göre genel fiyat düzeyinden sözetmek, enflasyonun ekonomik faaliyetlere zarar verme yönünde nasıl işlediğini gözardı etmektir.[9] Ve bu 'genel fiyat seviyesi' fikri, eleştirmenlerin, işsizliğin enflasyonun (er ya da geç) zaruri bir sonucu olmadığını varsaymalarına imkân tanır.

Hayek, basit monetarist düşüncede yine de doğru bir tarafın bulunduğunu söyler:

...başımıza gelecek en kötü şeylerden biri, miktar teorisinin basit önermelerine umum halkın inancını ilelebet bırakması durumunda gelirdi.

Fakat enflasyon konusunda, fazla paranın daha yüksek fiyatlara sebep olduğu şeklindeki basit önermenin ötesinde söylenecek çok şey vardır. Hayek, önemli olanın nisbi fiyatlar olduğunu, çünkü ekonominin durumunun paranın girdiği noktaya bağlı olduğunu söyler. Para bir noktaya, diyelim belli bir endüstriye girdiğinde, bu endüstri ile alâkalı üretim faktörleri ve mallann nisbi fiyatlarını yükselterek, kaynak ve yatırımlan bu noktaya çeker. Nisbi fiyat tesirleri bu durumda, bir havuzda merkezden dışarıya doğru yayılan dalgacıklar gibi, yan sanayilere ve yine dışarıya doğru yayılacaktır.

Belki daha iyi bir örnek, Hayek'in kavanoza katılan bal örneğidir. Bal, merkezden dışarıya doğru, katılığından dolayı yavaş yavaş yayılan bir

tepecik oluşturur. Balı dökmeye devam ettiğimiz sürece, tepecik bu yüksekliği muhafaza edecek -Hayek'in 'seyyal denge' kavramının tam bir tasviri-, fakat dökmeyi durdurur durdurmaz veya yavaşlatınca, ortadaki tepecik aşağıya inmeye başlayacaktır.

Bu arada, bu para yığını, meydana getirdiği yüksek lokal fiyatlarla merkezdeki endüstrilere daha fazla kaynak çekecektir. 60' lı ve 70'li yıllann genişlemeci politikaları tarafından desteklenen İngiliz ekonomisindeki endüstrilerin, (gemi yapımı ve ağır mühendislik gibi) 1980'lerde enflasyon sona erdiğinde oldukça çökmüş olması belki de şaşırtıcı değildir. Dökmeyi durdurduğumuzda tamamen çöken bal tepeciği gibi, enflasyonist zirveye çıkan endüstriler, enflasyonun durması halinde her zaman çok kötü bir çöküşe maruz kalırlar.

Keynesyen çözüm: Daralma için Keynesçi çözüm, genişlemeci politikalar vasıtasıyla talebi desteklemektir. Keynes yeni istihdam ve üretim sağlamak için, yatırımların genişletilmesi gerektiğini ileri sürer. Fakat Hayek'in analizinde görebileceğimiz gibi, bu sadece felakete yol açar. Zira, ardından kaçınılmaz daralmanın geldiği başlangıçtaki genişlemeye sebebiyet veren, yanlış alanlardaki aşırı yatırımdır. İşsizlik, genel talep eksikliği nedeniyle ortaya çıkmaz: arz ve talebin birbirine uymaması nedeniyle ortaya çıkar. Zira, Hayek'in 1930'larda belirttiği gibi, endüstrinin muhtelif sektörlerindeki istidam en azından cari mal hâsılasının nasıl üretildiğine olduğu kadar, ne kadar üretildiğine de bağlı olacaktır. 1980'lerde kavramı yeniden gözden geçirirken, Hayek bu olguyu aşağıdaki ifadelerle belirtmektedir:

Bir malın farklı miktarlarda satma olasılığı, elbette ona olan talebin büyüklüğüne dayanır; ama, değişik mallardan oluşan geniş bir yelpazenin mecmuunu satma ihtimali hiçbir şekilde doğrudan bunların hepsine yönelik taleplerin toplamıyla ilgili değildir. Muhtelif farklı ürünlere olan talebin kompozisyonu (veya dağılımı) ürünlerin arzından çok farklı ise, hiçbir toplam talep büyüklüğü, piyasanın intizamını sağlayamaz.

Bu nedenle, işsizlik konusundaki Keynesyen çözüm, yani genel 'yatının talebini' bilinçli olarak genişletme fikri, işsizliğin asgarîye çekilmesi için takip edilebilecek hakikaten en kötü politikadır. Çünkü bu politika birbirinden çok farklı şeyleri biraraya toplayarak, işsizliğin gerçek kaynağını tamamen gözardı etmektedir.

Keynes aynca, eksik veya aşırı istihdamın kaynağının hükümet olduğu inancını teşvik eden, Hayek'in 'nihai felaket' olarak adlandırdığı durumdan da sorumludur. Hayek, aslında işsizliğin en önemli nedenlerinden birinin, sendikaların, kârlılığı düşmekte olan endüstrilerde ücret düzeyini yüksek tutma ve piyasanın ihtiyaçları günlük olarak değişse bile, ücretlerdeki geleneksel farklılıkları ısrarla destekleme temâyülleri olduğunu söyler. Nisbi ücret seviyelerinde gerekli olan düzenlemelerin engellenmesi, piyasayı işçi / emek fiyatlarının çekici tesirinden mahrum bırakır ve böylece bu engelleme, emeğin yanlış sahalara çekilmesini ve en kârlı kombinasyonlarında kullanılmamasını sağlar. Emek arzı ile emek talebinin uyumsuzluğu, toplam istihdam düzeyinin başka bir durumda ortaya çıkacak istihdam düzeyinden daha düşük olmasını kaçınılmaz kılar.

İşsizliğe yanlış çözümler: Hayek, işsizliği hafifletmedeki geleneksel yöntemlerin bazılarının sorunu daha da kötüleştireceğinden emindir. Örneğin politikacılar ve hatta bazı profesyonel iktisatçılar arasındaki popüler görüş, istihdamın sürekli, ama orta dozda enflasyon ile uyarılabileceği fikridir. Fakat Hayek böyle bir düşüncenin tamamen yanlış olduğunu ileri sürer: Enflasyon ile işsizlik arasında böyle hiçbir 'alış veriş' yoktur. Çünkü her enflasyon bilfiil işsizlik doğurur. Bu durumda işsizlikten uzak kalmak için ekonomik sistem sonunda Weimar tarzı hiper-enflasyona batıncaya kadar, tedrici bir şekilde artan dozda enflasyona ihtiyaç duyulacaktır.

Hayek'in analizleri takip edilecek olursa bunun nedenleri açıktır. İlk olarak, parasal genişlemelerin getirdiği yükselen fiyatlar, ekonominin tüm sahalarında tekdüze değildir. Yeni paranın ekonomide hangi sahaya enjekte edildiğine ve ilgili endüstrilerin sermaye yapısına bağlı olarak, bazı fiyatlar bazılarından daha hızlı artar. Para nötr değildir; fiyatları farklı ve kararsız oranlarda yükselterek, yatırımcılar için birçok 'yanlış sinyale' sebep olur. Enflasyon altında yatırımcılar, en yüksek reel getiri için paralarını nereye yatıracaklarını bilmezler ve böylece kaynaklar genellikle, onları haklı çıkaracak reel bir kârlılığın olmadığı sektörlerde yoğunlaşmaya başlar. Hatta, uzun süre devam etmesi durumunda, 'orta doz' enflasyon da kaynakların gittikçe yanlış alanlarda yoğunlaşmasını getirecektir. Bu, kaynakların israfı; ekonomiyi diğer ülkelerle gittikçe daha az rekabet edebilir bir durumda bırakan ve bilfiil büyük bir yanlış olan işgücü ve sermayenin eksik istihdamı durumudur.

Enflasyona baskı hep yukarı doğrudur. Kredi düzeyinde başlangıçtaki değişme, başlangıç genişlemesine (boom) neden olur. Bu genişleme, görmüş olduğumuz gibi ekonomik ilerlemenin yeni yapısını sürdürecek yeni enflasyon oranının korunmasını gerektirir Fakat ardından yeni (ve daha az verimli) bir ekonomik yapıyla karşı karşıyayızdır. Bu uyarıcı etkiyi muhafaza etmek için, enflasyon oranında yine bir artış gerekecektir. Böylece yeni istihdam ve yeni işler doğar. Bu durum, sonunda hiper-enflasyona gelinceye kadar zincirleme devam eder.

Bu nedenle bir kez veri bir enflasyon oranı beklentisi başlayınca, ancak yeni kredide yeni bir artış sinyali (yanlış olmakla birlikte) istihdam ve yatırımı daha ileri hareket ettireceği için, enflasyon artık uyarıcı etkide bulunmaz. Hiçbir 'orta doz' ama kesintisiz enflasyon politikası anlamlı değildir ve tabiî ki işsizliğe kesinlikle çözüm de değildir.

İşsizliğe, yanlış zamanda yanlış yerde bulunan kaynaklar; üretim kaynaklarının talep realiteleriyle uyumsuzluğu sebep olmaktadır. Ve ancak üretim sürecini (yapısını) taleple uyumlu hale getirecek yapısal bir değişiklik bu duruma çare olacaktır. Bu yanlış bileşim (uyumsuzluk) genel enflasyon tarafından ortadan kaldırılmaz, bilakis enflasyonun koruması altındadır.

Bu nedenle birçok ekonomi, Keynes'in analizinde hiç öngörülmemiş ve asla yeterli olarak açıklanamamış bir olgunun tahribatına maruz kalmıştır. Bu, enflasyon yükselmeyi sürdürürken işsizliğin de aynı zamanda yükseldiği 'stagflasyon' olgusudur. Bu hususta, bazı hükümetler yükselen fiyatları durdurma çabası içinde ücret ve fiyat kontrollarını kullanma temâyülündedir.

Hayek yükselen fiyatların, ne var ki enflasyonun nedeni değil sadece tezahürü (neticesi) olduğunu ifade eder. Fiyat kontrolleri, fiyatların işlevini yerine getirmesine (yani alıcı ve satıcılara sinyal vererek kaynakların kullanımını yönlendirme ve kontrol etmeyi) mâni olarak, durumu sadece daha da kötüleştirir. Efektif talep durumu ne olursa olsun, sun'î düşük fiyatlar üretimi kısıtlayacak ve sun'î düşük ücretler de, halkın ücretlerin kontrol olmaksızın muhafaza edilemeyeceği endüstrilerde istihdamına yol açacaktır Ücret ve fiyat kontrolları iktisâdı arazlara çare bulma yerine, kaynakların yanlış tashihini artırarak durumu daha da kötüleştirir.

Hayek ayrıca fiyatların endekse bağlanmasının fazla bir etkiye sahip olup olamayacağından da şüphelidir. Fiyatların endekslen-mesi enflasyondan en çok etkilenenlere, özellikle emekliler gibi sabit gelirlilere yarar sağlar. Fakat bunun, piyasada olandan daha fazla mal almaya çalışan ve beklentilerini karşılayacak yeterince yüksek parasal ücret isteyen tüketicilerin sebep olduğu bir enflasyona çare olması olası değildir.

Keynesyen enflasyona çözüm: İstihdamı artırma teşebbüsünde bilinçli parasal genişlemenin ortaya çıkardığı enflasyona, ancak onun mahiyeti anlaşılarak çare bulunabilir. Hayek enflasyona çareyi şu kısa ifadeyle vazetmektedir: Enflasyon, tereddüt etmeden, behemahal durdurulmalıdır.

Şüphesiz bu keskin çözüm, belli endüstrilere (yanlış bir şekilde) tahsis olmuş bulunan işgücü işten çıkarılacağı için, yüksek işsizliğe yol açar. Zaruri düzenlemeler yapılmamış ve bu hatalar yıl be yıl birikmiş olacağı için, enflasyon ne kadar uzun süre devam ederse, (işgücündeki) yanlış tahsis de o kadar büyük olacaktır. Fakat Hayek'e göre bu işsizlik, enflasyonun kaçınılmaz neticesidir ve işsizliğin tohumları enflasyonun tabiatında mevcuttur. Enflasyonun uyarıcı etkisini ya yavaşça ya da çabucak ortadan kaldırmayı ve nisbi olarak kısa bir süre için çok yüksek oranlı bir işsizliğe katlanmayı seçebilirsiniz. Zira enflasyon bir kez bastırılıp, insanlar enflasyonun yeniden ortaya çıkmayacağından emin olunca, gerçek ve sürekli bir ekonomik genişlemenin (boom) temelleri hazırlanmıştır.

İşini kaybetmeler ve kaçınılmaz iflaslar, bazı endüstrilerde diğerlerinden daha büyük olacaktır. Bu iş kayıpları ve iflaslar, enflasyondan en fazla kazançlı çıkmış bulunan (muhtemelen üretim sürecinin başlangıç safhalarındakiler, makine-teçhizat üreticileri ve diğerleri) ve sendika faaliyetlerinin ücret düzenlemelerine en başarılı direndiği endüstrilerde daha bariz olacaktır.

Eğer enflasyonun üstesinden gelinecek ise, gerekli ilk şey, işçilerin arz fazlası olan işlerden, sıkıntının I kıtlığın olduğu yerlere kolay hareketine izin veren işleyen bir emek piyasasıdır. Bu işleyen (fonksiyonel) emek piyasası olmaksızın, endüstride yararlı hiçbir maliyet hesaplaması ve bu nedenle kaynakların verimli kullanımı olamaz. Böyle bir piyasa tabii ki güçlü sendikalarla bir arada yaşayabilir; fakat hiçbir zaman işsizliğin hükümete ait bir sorumluluk olarak görüldüğü ve sendikaların, aşırı ücret

taleplerinden doğan işsizlik neticesinin hiçbir sorumluluğunu almadığı yerde yaşayamaz.

Hükümet gücünün sınırsız olduğu; tam istihdama, talebin bilinçli yönlendirilmesi ile ulaşılabileceği ve bu politikanın getirdiği bütün problemlerin daha fazla kontrolle çözülebileceği şeklindeki enflasyonist varsayıma dayanmak, gerçekten kötü bir kâbustur. Hayek,

... enflasyon belki de, bir tür hükümet faaliyetinin gittikçe daha çok hükümet kontrolünü zaruri kıldığı bu fasit dairede en önemli biricik faktördür. Bu nedenle, artan hükümet kontrolüne doğru gidişi durdurmak isteyenler, çabalarını para politikası üzerine yoğunlaştırmalıdırlar

derken, muhtemelen, bize kapıyı (bu varsayımlara) sıkıca kapalı tutmanın daha iyi olduğunu ikaz etmektedir.

---

1 Hayek'in bu düşünceyi esas açıklaması The Mirage of Justice' in 10. bölümünde yeralmaktadır. Ekonomide bilginin kullanımı üzerine diğer görüşler için, 'The Use of Knowledge in Society', Individualism and Economic Order, s. 77-91 'e; rekabet konusu için, 'The Meaning of Competition', Individualism and Economic Order, s. 92-106 ve 'Competition as a Discovery Procedure', New Studies, s. l 79-90'a bakılabilir.

Saikleri, bizim menfaatimiz değil; kendi menfaati olan insanlarla işbirliği ederek ekonomik yararlar temin ettiğimiz fikri, piyasa mübadele sürecinin anlaşılmasında fevkalade önemlidir. Bu fikir, Adam Smith'in meşhur ifadesine kadar gerilere gider: 'Akşam yemeğimizi, kasap, biracı veya fırıncının lütuf ve iyilikseverliğine değil; bunların kendi çıkarlarını gözetmelerine borçluyuz-dur', The Wealth ofNations, London: Dent Everyman edisyonu, 1975, s. 13.

2 Hayek bunu catallaxy (Yunanca mübadele karşılığı kullanılan bir kelimeye dayanır), bir mübadele sistemi olarak adlandırmaktadır; bkz. 'The Confusion of Language in political Thought' Neıv Studies, özellikle sayfa 90-92 ve The Mirage of Social Justice, Bölüm 10.

3 "Yönetimin bu özel fonksiyonu bir bakıma, bir fabrikadaki -amacı vatandaşlarca tüketilecek herhangi bir UrUn veya hizmet üretmek olmayan, fakat daha ziyade bu mal ve hizmetlerin üretimini düzenleyen mekanizmayı işler durumda tutmaya çalışan- koruma timinin fonksiyonuna benzer", Rules and Order, s. 47.

4 I980s Unemployment and the Unions, s. 34. Hayek, minimum maliyette üretim metodlarına yönelmenin getirdiği sosyal faydaları vurgulamaktadır: Ucuz üretme, mümkün olduğunca az kaynak kullanmak demektir. Bu, farklı ürünlerin kullanım alanlarında birbiri yerine ikame edilebildiği oranlar (fiyatlar) bakımından ölçülür. Maliyetleri azaltma, başka alanlarda daha fazla hasıla çıkarabilecek kaynaklar serbest bırakma demektir. Bu bakımdan belli bir durumda esas amaç, her zaman veri bir hasıla için olabildiğince az kaynak kullanmak olmalıdır. İnsanlar ancak, olabildiğince ucuz üretim neticesinde diğer insanların faaliyetlerini satın almak için ayırabilecekleri gelire sahip olacaktır. Hayek, hâlâ mühim ölçüde Batılı hükümetlerin istihdam politikasının, olabildiğince çok emek kullanımına yönelmiş olduğu fikrindedir. Bu, İnsanlık için bir olup, Hayek'in ifadesiyle 'sosyal açıdan kayıp-doğuran' bir durumdur.

5 Hayek'in ikâme katallaktisi (catallactics: Hayek'in, economy yerine, bireylerin gönüllü muamele ve mübadelelerinden spontane olarak ortaya çıkan amaç-bağımsız ekonomik organizasyon formu olarak kullandığı catallwcy olgusunun bir disiplin olarak ele alınmasında kullandığı kavramdır. Bir başka anlatımla, bir vfilcıayı ifade eden economy kavramı karşısında disiplin olarak economics ne ise, catallaxy kavramı karşısında catallactics de odur) (Çev. notu.) konusundaki analizi için bkz. The Mirage ofSocial Justice, s. 1 17-20.

6 Hayek, statik denge teorisinin eleştirisiyle müteşebbislik ve rekabet teorisinin bütün şeref ve itibarının kendine ait olduğunu iddia etmezdi. Bu fikirlerin çoğu, Hayek'in de içinde yeraldığı Avusturya Okulu'nun birçok üyesinin çalışmalarından gelmektedir. Özellikle bkz. Israel M. Kirzner, Competition and Entrepreneurship, Chicago: Chicago University Press, 1973. Hayek'in ele alışı için özellikle bkz. New Studies, s. 179-90, ve Individualism and Economic Order, s. 77-106.

7 Yani, herhangi iki üretim faktörü arasındaki marjinal ikâme oranlarının tüm kullanımlarında eşit olduğu durum; bkz. The Mirage of Social Justice, s. 118.

8 Bu sorun ilk önce Prices and Production ve yine (biraz farklı varsayımlarla) Monetary Theory and the Trade Cycle'da ele alınmıştır. Konu Üzerinde daha sonraki çalışma için bkz. 'The Campaign Against Keynesian Inflation', New Studies, s. 191-231. Daha az akademik bir mahiyete sahip I980s Uneployment and the Unions adlı eser, işsizlik ve para politikasının muhtelif cephelerini kapsamaktadır.

9 Hayek uzun süre, iktisadi düşüncede toplamlar ve ortalamalar konusundaki geleneksel meşguliyete karşı olmuştur. Fiyatlar genel seviyesi, para miktarı veya işsizlik oranı gibi bir toplam, istatistikte birarada toplanamayacak şeyleri cem etmeye kalkar. Mamafih, insanların davranışını etkileyen bu toplamlar değil, ancak muayyen durumlardır: 'Bu büyüklüklerin hiçbiri hattızatında bireylerin kararları üzerinde bir tesir göstermez.. .' Prices and Production, s. 4-5.

Üçüncü Bölüm : Hayek'in Sosyalizmi Eleştirisi

Son birkaç neslin büyük ütopyası demokratik sosyalizm, imkânsız bir şeydir ve yalnız bununla da kalmaz. Bu ütopya için çabalarken o kadar farklı bir durum ortaya çıkmaktadır ki, bugün demokratik sosyalizme taraftar olanlardan pek azı bu neticeye katlanmayı göze alacaktır. Gelgelelim, (ütopya yolundaki çabalar ile ortaya çıkan durum arasındaki) bu münasebet bütün cepheleriyle ortaya konulmadıkça, çoğu kimse buna inanmayacaktır.

İktisâdî sürece sıkı ve rasyonel bir planlama tatbikinin ve halihazırda, mevcut veya modifıye edilmiş demokratik kurumlan kullanarak bu planlamayı yönlendirmenin mümkün olduğu inancı, bugün Hayek'in The Road to Serfdom adlı eserini yazdığı zamanki kadar revaçta değildir. Umumiyetle önerildiği şekliyle planlama, reformcularca bu yüzyılın ilk dönemlerinde önerilen kadar yaygın olmasa bile, yine de çekiciliğini sürdürmekte ve Batı ülkelerinde yaygınlaşmış bulunmaktadır. 1944'de Hayek, emin olarak şunu söyleyebiliyordu:

'Bugün herkes sosyalisttir' demek artık moda olmaktan çıkmışsa, bunun yegane nedeni, bu sözün ayağa düşmüş beylik bir laf haline gelmiş olmasıdır.

Zamanın 'hararetli sosyalizmi' bir ölçüde soğumuş olabilir. Ama, Hayek'in ifadesi büyük ölçüde hâlâ geçerlidir.

Bugün sosyalizm sadece, insanların hâlâ iktisâdî planlamanın demokratik kurumlar çerçevesi içinde başarılabileceğine inanmaları nedeniyle saygı duyulan bir doktrindir. Tabiî ki sosyalizm ideallerinin tiranlığa dönüştüğü örneklere işaret etmenin, böyle bir gelişmenin kaçınılmaz demek olmadığına ve bu tür örneklerin 'gerçek sosyalizmi' temsil etmediğine inanan sosyalistleri iknâ etmede fazla bir yararı olmaz. Lakin beri yandan 1937'de Leon Trotsky, 'tek işverenin devlet olduğu bir yerde muhalefetin anlamı, yavaş yavaş açlıktan ölümdür. Çalışmayana ekmek yok diyen eski prensibin yerini artık, boyun eğmeyene ekmek yok prensibi almıştır' derken, şüphesiz doğruyu söylüyordu. Zira, Hayek'in analizi göstermektedir ki, merkezî planlama ve sosyalizm ideallerinin kabulü, kontrol makamlarının ellerinde büyük bir gücün toplanmasını kaçınılmaz kılar. Bu kontrol makamları, demokratik kurumlarca elde edilemeyecek kadar çok ve genel faaliyet kurallarının kapsayamayacağı kadar detaylı bir yığın ekonomik

enformasyonu işlemek zorundadır. Bu nedenle sosyalist sistem, çok geçmeden, güç, kişisel keyfilik ve -yasa namına bir şey kaldıysa- yasalar önünde gayri müsâvi muamele yönünde yozlaşır.

Hayek'in iddiası, sosyalizme veya ulusal sosyalist planlamaya girişilen ülkelerde gördüğümüz vâkıanın, gelecekte önlenebilecek tarihî tesadüfler değil; bizzat planlama akidesinin neticeleri olduğu şeklindedir. Tabii ki, Hayek bu felaketleri getiınek isteyen sosyalistleri suçlamaz; zira bizi esaret yoluna çağıraılar, samimi olarak bunun müreffeh, eşitliğin ve uyumun olduğu bir sosyalist ideale yol açacağına inanırlar. Fakat, der Hayek, orların ileriye dönük ideallerinde, ancak, halkın ortak planlara itaathi sağlamak için git gide artan bir zorlamaya başvurarak mesafe alınabilir. Öyle ki, sonunda bu idealistlerin yerini, cebir vasıtalarını kendi özel amaçları için kullanma hususunda pek hassasiyete salip olmayan liderler alır. Böylece sosyalistler, niyetlerinin tamamer aksi bir netice husule gelmesine sebep olurlar. Hayek bunlara acımaktadır:

Bilinçli bir şekilde yüksek ideallere tekabül eden bir gelecek yaratmaya çalışırken, farkında olmadan, peşinee koştuğumuz neticeye taban tabana zıt bir neticeyle karşılaşmanızdan daha büyük bir fâcia düşünülebilir mi?

Hayek'in ikazı, ılımlı bir sosyalizmin başarlabileceği ve bunun istikrarlı bir toplumun temeli yapılabileceğine inanan, demokratik sosyalist entellektüelleredir. Bunun başarılması ve toplumun temeli yapılması mümkün değildir. Tıpkı, Fransa'da devrimci kıpırdanmaların kaçınılmaz neticeleri olacak terör dönemini (reign of ' terror) tahmin eden 18. yüzyıl siyasal düşünürü Edmund Burke gibi, Hayek de, sosyalist politikalar terkedilme:liği sürece sosyalist gücün karanlık yüzünün galebe çalmasının kesin olduğu mekanizmayı ortaya koyar. Gerçek şu ki:

Sosyalizmin, çoğu sosyalistin onaylamadığı metodlarla ancak uygulamaya konulabileceği hususu, gayet tchiî geçmişte birçok sosyal reformcunun aldığı bir derstir.8

İşte Hayek'in katkısı, bu talihsiz neticeyi dcğuran mekanizmayı açıklamaktır.

Planlama Kaçınılmaz mıdır?

Sorunu tanımladıktan sonra, Hayek The Road to Serfdom'un dördüncü bölümünde, planlı ekonominin gerçekten sosyalistlerin iddia ettiği ve çoğu insanın düşündüğü gibi kaçınılmaz bir gelişme olup olmadığını sorarak, sosyalizm eleştirisine başlar.

Hayek şunu münakaşa etmektedir: Planlamadan yana olanlar, planlamanın arzuya şâyân olduğunu nadiren söylemektedir. Ve bunlar Marx gibi daha ziyade, firmaların daha verimli olma mücadelesinde giderek büyüdükleri ve ekonomik sistemin bu nedenle dev ve güçlü monopollerin tahakkümü altında olduğunu; dahası, ne üretileceği konusunda (sadece monopolistlerin ve hissedarlarının değil) herkesin söz sahibi olacağı bir surette, ekonominin devlet yönetimine girdiği bir duruma geldiğini iddia etmektedirler. Dolayısıyla da kapitalizmin sorunları planlamayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Hayek, bu argümanın daha geniş firmaların zaruri olarak daha verimli olduğu şeklindeki kaziyesine şüpheyle bakar. Ve artık güçlü monopoller devrinin (giantism) geride kalması sıfatıyla, Hayek'in bunda haklı olduğu kabul edilmelidir. Büyük firmalar bazı genel masrafları azaltabilirler; ama bu firmalar -bürokratik örgütlenme, dar kesimlerin zevklerini karşılayamama ve değişen taleplere yavaş tepki gibi- bazı karşı maliyetler yüklenirler. Günümüzde, yeni ve değişik ürünler talep eden müşteriler; keza, eski yöntem ve ürünleri hızla demode hale getiren yeni teknolojiler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, belki de ancak küçük firmaların çokluğu sayesinde tüketicilerin taleplerinin tatmin edilmesi beklenebilir.

Peki, rekabet durumu düşüş yönünde mi, yükseliş yönünde mi seyir göstermektedir? Tekeller, oldukça nadir olarak ortaya çıkar ve ortaya çıktıkları yerde, genellikle hükümetçe işletilir; onun iznine tâbi kılınır veya desteklenir. Açıktır ki:

Hırslı monopolistlerin, kontrollerini etkinleştirmek için nasıl mütemadiyen devlet iktidarının yardımını istediklerini -ve genellikle de bunu elde ettiklerini- müşahede edenlerin, bu gelişmenin hiç de kaçınılmaz bir şey olmadığı konusunda pek şüpheleri yoktur.

Monopolün ortaya çıktığı tarihî silsile de bu neticeyi teyit etmektedir. Monopolün, genellikle yabancı ticarete karşı bilinçli korumacılığın bir sonucu olarak, yeni sınai ülkelerin bir vasfı olma gibi bir durum vardır. Japonya modern bir örnek olarak alınabilir. Bundan başka Hayek,

geçtiğimiz yüzyılda ve yine ticaretin zayıf olduğu 1930'larda, ABD, Almanya ve Britanya'nın aynı istikameti takip ettiğini söyler.[10]

Her halükârda, monopol konusunda bir çok karışık düşünüş tarzı vardır.12 Ölçeğin büyük olması, bir firmanın müşterilerine asgarî fiyattan hizmet sunmasını getiriyorsa; monopol, gerçekten rekabetin arzuya şâyân bir sonucu olabilir. Diğer firmalar rekabet imkânına sahip olduğu; monopol durumu özel bir hak veya imtiyaza değil, gerçek piyasa hizmetine dayandığı sürece, endişe etmemize mahal yoktur. Sermaye birikiminin teşkil edilebildiği özgür bir ekonomide, ölçek ölçeğin en iyi panzehiri olur: Büyük firmanın gücü ne olursa olsun, benzer ölçekli diğer firma tarafından her zaman zayıflatılabilir.

Bu noktada, ayrıca güç ve ölçeğin aynı şeyler olmadığını açıklığa kavuşturmalıyız. Bir firmanın ne zaman 'fazla büyük' veya 'zararlı güce' sahip olduğunu söylemek zordur. Bir firma piyasaya hakim olabilir ve diğerleri fiyatlarda onun liderliğini takip edebilir, Fakat bu, büyük firmanın çökmesi durumunda tüketicinin kazançlı çıkacağını göstermez. Firmanın ölçeği, küçük firmadan daha ucuz imalât yapmasına izin verebilir. Yine bir firmanın 'optimum ölçeği' konusundaki karar, politikacı veya ekonomistlerce tespit edilemez. Firma, piyasadaki talebi test ederek, en etkin ölçeği sadece kendisi ortaya çıkarabilir ve kendini bu düzeye göre düzenleyebilir. Ayrıca, büyük firmaların genellikle bir tek piyasayı hakimiyeti altına alarak ortaya çıkmadıkları belirtilmelidir: Çoğu aklı başında şirket planlamacılarının stratejisi, risklerini birçok piyasaya dağıtmak ve yaymaktır. Büyük firmaların fiyatları kontrol etme güçleri bu bakımdan genellikle abartılır.

Standardizasyonun verimlilik getireceği şeklindeki argüman: Planlama lehinde, birinci argümanın hemen hemen tam tersi bir argüman daha vardır. Bu, üretim standardizasyonu ve kaynakların daha dar ürün yelpazesinin üretimine teksifinin, daha büyük bir verimlilik getireceği iddiasıdır. Rekabet, reklam, üretim süreçlerinin tekrarlanması (duplication) ve 'israfların' ürünlerin standartlaşması durumunda ortadan kaldırılabileceği söylenir. Ve tabiî bu durum ekonomik planlamayı icabettirir.

Hayek'in, üretim standardizasyonu yoluyla geçici maliyet avantajları elde etmenin pekâlâ mümkün olabileceği hususundan şüphesi yoktur. Ancak Hayek, bu argümanın, ekonomik sürecin sürekli hareket halinde olduğu

gerçeğini tamamen ihmal ettiğini söyler. Standartlaştırma, bugün tasarruf getiriyor olabilir; fakat daha sonra tasarrufları birden bire geri alır. Çünkü teknolojimiz sürekli gelişip ilerlemektedir ve bugün masraflı olan bazı üretim sorunları, birkaç yıllık bir zaman içerisinde pekâlâ çözülebilir. Üretimimizi halihazır teknoloji ve bilgi düzeyine göre standartlaştırmakla, sadece, bütün yumurtalarımızı çürük bir sepete koymuş oluruz. Şu halde mesele, şimdiki tasarruflar ile gelecekte mümkün olacak tasarruflardan istifade imkânı arasında tercih meselesidir.

Burada, konuyla alâkalı diğer bir argüman daha vardır. Bugünün mamullerinden gelecekte hangisinin mevcut olacağım tahmin edemeyiz. Bugün kullanışlı ve ucuz görünen bir ürün, kısa bir sürede demode ve pahalı görünebilir. Aynı şekilde, bugün pek bilinmeyen bazı ürünler, gelecekte değerlerini kanıtlayacak ve genel kullanımda olacaktır. Bu nedenle standardize edilmiş malları daha ucuzlatacağı umuduyla kendimizi muayyen standardize malların imalâtıyla sınırladığımızda, piyasanın aslî denetim sürecini birden kesmiş; insanların öteden beri piyasa tercihi vasıtasıyla ortaya koydukları tercihlerine müsaade etme yerine, ne üretilmesi gerektiği konusunda bir tahmin yürütmüş oluruz. Keza, üretimimizi sürekli gözden geçirme, iyileştirme, yeni metodları uygulamaya koyma ve geliştirme güdüsünü ortadan kaldırmış oluruz.

Zikretmeye değer son bir nokta daha vardır. Yeni keşiflerin bize büyük güç verdiği elbette doğrudur. Fakat bu yeni gücü özgürlüğün tahribi için kullanmak budalalık olacaktır. Hayek'e göre bu bakımdan teknolojik ilerlemeler, bizi şümullü ekonomik planlamaya zorlamaz; ama, bu teknolojiyi kontrol edecek bir merkezî otoriteye korkunç bir güç tevcih eder. Ve Hayek, bu yüzden de, özellikle müteyakkız olmamız gerektiğine inanır.

Toplumun karmaşıklığı: Planlama lehinde ileri sürülen diğer argüman şudur: modern ekonomi bugün o kadar karmaşıktır ki, bu yüzden kaynakların tahsisi problemini ancak merkezî planlama çözebilir.

Hayek ise durumun tamamen farklı olduğuna inanır. Toplum ve iktisâdî süreç bugün o kadar komplekstir ki, herhangi bir planlamacının ya da planlamacıların kavrama kapasitelerini tamamen aşmaktadır. Fakat bu, bir tek aklın alabileceğinden daha fazla enformasyonu ihtiva eden, işleyen ve

kullanan piyasa düzeninin aleyhinde bir durum değil; onu destekleyen bir durumdur.

Bir merkezi planlama organı, gerekli bilgilerin tamamına sahip olduğundan, yine bilgiyi nisbeten ucuza elde edebileceğinden ve halkı daha önceki bilgilere dayanarak aldığı kararlara göre hareket ettirebileceğinden emin olabilseydi, ekonomiyi yönetme konusunda problem olmazdı. Ne var ki, çok küçük insan grupları dışında, kaynakların kullanımına ilişkin nazarı itibara alınması gereken faktörler çok fazladır ve bu faktörlerin global bir fotoğrafına sahip olmak mümkün değildir. Metaların yeni kullanımları keşfedilirken ya da eski kaynakların arzı tükenirken, iktisâdi hayatın gerçekleri mütemadiyen değişir. Arz ve talebe ilişkin enformasyon, belli merkezi otoritelere asla yeterli hızla ulaştırılamaz ve onu kullanacak kişisel beceri, bir planlama otoritesine öğretilemez. Planlama organının hangi bilgiye sahip olduğunu anlayıp kavraması ve onu dağıtabilmesi için zaman gerekecektir. O zamana kadar da arz ve talebin koşulları elbette tekrar değişmiş olacaktır.

Diğer bir ifadeyle geniş bir ekonomide kaynakların tahsisi problemi, -mal ve hizmetlere ilişkin verilere sahip olur olmaz karar verme sorunundan ziyade- gerekli bütün bilgilerin toplanması problemidir. Bu bakımdan:

Bütün bilgilerin bir tek zihne /akla verilebileceğini düşünmek... meseleden -uzak olmak ve gerçek dünyada önemli olan her şeyi gözardı etmektir.

Eğer bir otorite, halihazır ve gelecekteki üretim süreci, halkın tercihleri ve arz koşulları konusunda ilgili tüm bilgilere sahip olsaydı, o zaman hangi kaynakların nerede kullanılacağını bilme, sadece bir hesaplama sorunu olurdu. Fakat, toplumda milyonlarca birey, kendilerine has yerel şartların muayyen bilgisine sahiptir. Bu bilgiler çok çabuk değişir ve bu nedenle hiçbir zaman merkezî ekonomik denklemlere sokulamaz. Beklenmeyen hadiseler ve ihtiyaçlar ortaya çıkabilir; en büyük firmalar bile, çatının yenilenmesine, kırtasiye ve randımanlı çalışmak için piyasadan kolaylıkla elde edilebilen diğer şeylere ne zaman ihtiyaç duyacaklarını, kesin bir doğrulukla tahmin edemezler.

Piyasa düzeni bilinçli planlama ile tasarlanmış veya dizayn edilmiş bir şey değildir. Piyasa düzeni karşılıklı menfaatleri ölçüsünde diğerleriyle işbirliği yaparak kendi amaçlarının peşinden koşan milyonlarca bireyin kalıbı / örüntüsü, mahsulüdür. Bu düzen, kaynakları yönetmek için tasarlanmış

olmayıp, halkın ekonomik faaliyetlerinin sonucu, onların bireysel faaliyetlerinin kalıbıdır. Halkın faaliyetlerine rehberlik eden, mülkiyet ve sözleşme yasaları gibi genel kurallar çok karmaşık bir genel düzenin ortaya çıkmasını mümkün kılar. Bu düzen o kadar karmaşıktır ki, tek başına bir aklın idrakini aşmaktadır.[11] Toplumun kompleks bir duruma geldiğinden dolayı onun bilinçli bir şekilde planlanması gerektiğini savunmak, bu nedenle paradoksaldır.

Hepimiz plan yaparız: Hayek'in konu üzerinde ilk yazılarını yazdığından beri, hâlâ planlamanın etkinliğine inanan birçok kimse, çok kompleks bir toplumun nasıl planlanabileceği hususunda öneride bulunan iddialarını yumuşatmışlardır. Bu argümanın en genel formu şu şekildedir: Ekonominin genel planlaması, zamanın problemlerini değerlendirebilecek ve onların üstesinden gelebilecek merkezî bir otorite tarafından üstlenilmelidir. Bu arada, bu stratejik planları tamamlamak için ihtiyaç duyulan daha az öneme hâiz düzenlemelerin taktik düzeyde firmalar tarafından yapılmasına devam edilebilir.

Ancak 'dengeli büyüme' veya 'yol gösterici' planlama konusundaki bu argümanlar, yine de sağlam bir temele sahip değildir. Bu argümanlar, hepimizin kendimize göre sınırlı bir tarzda planlamacı olduğumuz gerçeğini gözardı etmektedir. Her firma geleceğin ne getireceği ve onunla nasıl mücadele edeceği konusunda tahminler yapar. Değişiklikleri (doğru veya yanlış) tahmin eder ve bu değişikliklerden azami şekilde yararlanmak için kendimizi ona göre hazırlarız. Hiçbir firma veya kişi (veya bu anlamda devlet) tam bir öngörü ileri süremese de; etkin bir firma bu öngörü ve tahmin işini mükemmeliyete götürebilir. Aynca, diğerlerinin planlarını tahmin yoluyla her firma ve birey kendi amaçlarıyla diğerlerinin-kini uzlaştırabilir. Bu maharet, 'yol gösterici' planın önem vermediği bir maharettir: Politikacılar veya (herşeyi berbat eden) iktisatçıların bunu daha doğru bir şekilde yapabileceklerini önerme harika görünür!

Dahası, işletmeciler davranışlarını, artık halihazır içinde bulundukları şartlardaki küçük değişikliklere (yani fiyat düşüşleri, yekselişlerine) göre ayarlayacak olmayıp, aksine, temel ulusal plan ve politikaların neticelerini anlama ve onlara intibak zorunda kalacaklardır. Bu durum, onların ileriye doğru plan yapabilme kabiliyetlerini azaltacaktır. Planlama ve piyasa süreci arasındaki bu yarı yolda, işletmecilerin hayatları cidden bürokratik

kararların vasfı olan kırtasiyecilik, gecikme ve öngörülemezliğe bağımlı hale gelecektir.

Herhangi bir planın değerlendirilmesi altında alınmış olan ekonomik değişkenlerin büyüklükleri ne olursa olsun, planlama kendimizi sadece tek bir tahmine bağlamamız demektir. Tahmin doğru çıkarsa planlarımız amaçlarımızı tutar; ama yanlış bir tahmin, tehlikeli sonuçlar getirebilir. Bu nedenle, bir plan ne kadar çok şey kapsıyorsa, yapılan tahmin ve tehlike olasılığı da o kadar büyük olur. Firmaların gelecekteki arz ve talep koşullarına ilişkin kendi tahminlerini yapmakta serbest oldukları durumda, sadece finnalar risktedir. Bu yüzden, finnalar ve bireylerin kendi planlarını yapmalarına müsaade etme, -geleceğe ilişkin tahminde bulunmayı, bütün geleceğimizi risk altına alan bir merkezî planlama kuruluna emanet etmekten- çok daha güvenli gibi görünmektedir.

Bir Ulusal Planlama Dairesinin, diyelim ki beş yıl içerisinde ihtiyaç duyacağımız donmuş gıda miktarı, jeneratör ve araba sayısını Ford veya General Motors vb. firmalardan daha iyi değerlendirmesi gerçekten kabil midir? Daha da önemlisi, bir endüstride muhtelif şirketlerin hepsinin aynı tahmin üzerine hareket etmeleri arzuya şayân bir durum mudur?

Burada Hayek, şu noktayı vurgulamak ister: Bir ekonomik sistemin merkezî olarak yönetilmemesi, onun 'planlanmadığı' anlamına gelmez. Herkes plan yapmaktadır. Finnalar, eğer planlamaları doğru ve etkin ise başarılı; değilse başarısız olurlar. Serbest ekonomi, bu bakımdan sadece tek bir merkez yerine, birçok merkezden planlanmış olup; neticede birey ve finna düzeyinde elde edilebilen, ama merkezî bir otoriteye etkin şekilde ulaştıramayan yerel koşullara ilişkin bilgileri kullanabilir.

Bu, planlamanın yapılıp yapılmaması konusunda bir tartışma değildir. Tartışma, planlamanın bir tek otorite tarafından tüm ekonomik sistem için merkezi olarak mı yapılması gerektiği, yoksa birçok birey arasında bölünmesi mi gerektiğine dair bir tartışmadır.

Planlama bir istikamet varsayımında bulunur: Hayek bize muayyen bir maksada mâtuf bilinçli organizasyonun insan zekasının en güçlü kabiliyetlerinden birisi olduğunu hatırlatır. Fakat bilinçli olarak teşkil edilen tüm organizasyonlar gibi, planlı ekonomi de kapsam bakımından sınırlı olmak durumundadır. Bilinç ürünü olan bir yönetme / yöneltme faaliyeti -örneğin Almanya'daki autobahnen (ve bugün ABD'nin aya ayak basması,

Sovyetler Bir-liği'nin insanı şaşırtan silahlı kuvvetleri) gibi- bazı şeyleri tabii ki çok iyi şekilde başarabilir. Ama, bu faaliyet, geniş bir ekonomik sistem bütününü işletmek için gerekli enformasyonun hepsini aynı anda koordine edemez; piyasa düzeninin rutin şekilde yerine getirdiği tüm amaçlan gerçekleştiremez.

Planlamadan en fazla, belki de harikulade ölçüde, kendi uzmanlık alanlannda -ister otoyol mühendisliği, ister silah teknolojisi veya bilim olsun- ne yapılması gerektiği konusunda belirli düşüncelere sahip belli uzmanların ihtiraslarını tatmin etmesini bekleyebiliriz. Fakat planlı ekonomilerin numunelik başarılarının, hakikaten gerçek ihtiyacı karşıladığını iddia etmek zordur. Örneğin Alman otoban ağı muhteşem olmakla beraber, bütünüyle atıl kullanılıyordu. Mamafih, planlama kavramının yaptığı tek şey, hayatlarını özel bir göreve adamış ve toplumun nasıl olması gerektiği konusunda çok iyi formüle edilmiş bir düşünceye sahip olan idealistler ve teknik uzmanları bir araya getirmektir. Gelgelelim, planlamanın en aşın taraftarları olan bu gerçek idealistler, onu idare edecek en tehlikeli insanlar olacaktır. Çünkü bunlar, başkalarının muhalif düşüncelerine çok müsamahasızdırlar. Bu bakımdan:

Temiz kalpli dürüst idealist ile bağnaz arasında genellikle sadece bir adımlık mesafe vardır.

Sorun, kendi amaçlarımız itibariyle hepimizin 'uzman' olması ve ne yapılması gerektiği konusunda, en azından birtakım fikirlere sahip olmamızdır. Hiçbir plancının gerekli bütün bilgiye vakıf olması mümkün olmadığı için, kumanda ekonomisi tüm isteklerimizi koordine edip onları uzlaştıramaz. Kumanda ekonomisi, birkaç amaç seçip diğerlerini dışarıda bırakarak onları karşılamak durumundadır.

Özgür toplumda, birlikte yaşama ve çalışmaya matuf ortak amaçlarda anlaşmak zorunda değilizdir. İşte özgür toplumun nimetlerinden biri budur. Yine, piyasa mübadelesiyle birbirimize yardım etmek zorunda da değilizdir. Hoş, bu durum planlama düşkünlerinin nazarında bir eksikliktir. Lakin, plan düşkünlerinin 'sosyal amaçlar' veya 'ortak refah' hedeflerinin muhtevadan yoksun olması dikkate şâyandır. En katı planlamacılar bile, 'sosyal hedeflerin' ne olması gerektiğine ilişkin detaylar üzerinde genellikle anlaşamazlar.

Bu (sosyal amaçlar, ortak refah gibi) veciz ifadeler, planlama prensibinden yana destek toplayabilir; ama ortadaki fili planların kendisine yardım etmesi olası değildir. Çünkü plan teşkil etme fikri, bu planların bir takım muayen maksatlar ve bazı muayyen hedefler dizisine vasıl olmak için yapıldığı ön-varsayımında bulunur. Ne var ki, toplumda (belirli hedeflere ulaşma hususunda) böyle bir anlaşma mevcut değildir ve dar insan grupları hariç, herhangi bir yerde mevcut olabileceği de şüphelidir. Yabancı bir şehirde, herkesin seveceği uygun bir restoran arayan grupla saatlerce caddelerde dolaşmış bulunan bir kimse, Hayek'in işaret ettiği şu hususun hikmetini anlayacaktır.

İnsanların, planın gayesi üzerinde anlaşmaya varmaksızın sadece merkezi planlamanın lüzumu konusunda uyuşmaları durumu, tıpkı bir grup insanın nereye gitmek istedikleri hususunda bir anlaşmaya varmadan birlikte seyahate çıkmaya kalkmalarına benzer. Netice şudur: bu insanların hepsi, içlerinden çoğunun hiç de istemediği bir seyahat yapmağa mecbur olacaktır.

Demokrasinin İnhitâti

Sosyalist devleti esaret yoluna doğru seyahate çıkaran müşkülât, kollektif ekonominin hakiki amaçlarının ne olması gerektiğine, önce hangi faydaların hedefleneceğine ve onlara en iyi şekilde nasıl vasıl olacağımıza karar vennedeki müşkülâttır. Hayek bu sahneyi şöyle tasvir eder: Hangi amaçların seçileceği hususunda tartışmalar şiddetlenirken, parlamenterler sadece kendi işlerini konuşur hale gelir. Bilinçli hedeflerin va'zedilebildiği hallerde bile bu hedeflere nasıl varılacağı konusunda anlaşmazlıklar olacak; yine bir rota seçilmesi durumunda, onu başannak için gerekli icrâatın ayrıntıları, seçilmiş bir organın sahasının dışında olacaktır. Halkın zihninde, sosyal programların politikacıların elinden alınıp, daha verimli ve daha az laf üreten uzmanlara emanet edilmesi gerektiği kanaati gelişecektir.

Bu düşünce, birtakım idari kararları, teknik mahiyetlerinden dolayı devretmeleri gerektiğini düşünen politikacıların bizzat kendilerinden de bir ölçüde destek bulacaktır. Halbuki tamamen bu gerekçelerledir ki, bu kararlar seçilmemiş organ ve memurlara emanet edilemez. Zira, devir gerektiren meselelerin kannaşıklığı, bunların herkes için geçerli genel kurallarca kararlaştmlamayacağı anlamına gelir. Yetki, memurların 'her olaya değerine göre' karar vennek için zaman ve ehliyete sahip olmaları münasebetiyle devredilir. Ne var ki bu ('her olaya değerine göre' kavramı)

da keyfi güç kullanımına mâtuf diğer bir ifadedir. Hükümet organları bir kez bireysel düzeyde karar alma ve uygulama için kendilerine devredilmiş yetkilere sahip oldu mu, ardından gelecek gelişmeler malumdur:

...belli maksatlarla hükümet edici makamlara geniş zorlama yetkileri bir kez tevdi edilince, bu tür yetkiler demokratik meclislerce etkin bir şekilde denetlenemez.

Birçok Batı ülkesinde olduğu gibi, ekonomi üzerinde sadece ılımlı ölçüde bir merkezi kontrolün olduğu ülkeler bile, bu gelişmenin kanıtlarına şahit olmuş bulunmaktadır. Bu olağanüstü veya tuhaf bir durum değildir. Britanya veya ABD'de ve özgür diye bilinen diğer birçok toplumda, hiçbir şekilde seçilmemiş ve bazı alanlarda fiilen yasa yapma yetkisine sahip; takdir yetkileri geniş; istediklerinde muayyen gruptan kayırabilen; akıllarına esenin umum halka dayatılabildiği ve seçmenler tarafından yerlerinden alınmaları sözkonusu olmayan hükümet memurları bulunmaktadır. Genellikle bunların kararlarını geçersiz kılacak hiçbir mekanizma mevcut değildir.[12] Bu makamlar fiilen yasaya karar verirken, faaliyetlerinin adalet prensibine hizmet ettiğini düşünmek zordur. Hayek, bu tür keyfi ve sınırsız yetkiyi özgür toplum için en büyük tehdit olarak görür:

Bugün özgürlüğe yönelik en büyük tehlikenin, modern hükümette en çok ihtiyaç duyulan ve en yetkili olan insanlardan; yani, münhasıran kamu yararı olarak telâkki ettikleriyle ilgilenen etkin uzman idarecilerden geldiğini söylemek pek abartma olmayacaktır.

Hukuk önünde eşitlik: Hayek merkezî planlamanın sosyalist idealleriyle ilerlemeye kararlı bir toplumun, kanun önünde eşit muamele ilkesini . bırakmak zorunda olduğunu ifade eder. Neticede bu yüce idealin yok olması kaçınılmazdır.

Merkezî planlama ve sosyalist ideallerin olduğu bir toplumda çökecek ilk şey, hükümetin kendisinin sınırlanması gerektiği şeklindeki klasik liberal ilkedir. Şeflerin, kralların veya seçilmiş meclislerin yetkileri daima, bu yetkilerin ne olması gerektiği konusunda tebaaları arasındaki konsensüse dayanmıştır. Hükümetin müdahale hakkına sahip olmadığı belli bir özel alan her zaman varolmuştur. Fakat, merkezî iktisâdî makamların planları başarılı olacaksa, onların önünü hiçbir şey kesmemeli. Bu makamlar, halkın biriktirebildiği tüm ekonomik kaynakları kontrol etmek zorundadır; yoksa

planlar muhalefetle karşılaşabilir. Diğer bir ifade, ile hükümet gücüne getirilen geleneksel ve alışılmış sınırların kaldırılması gerekmektedir.

Hukukun çöktüğü. diğer bir durum daha vardır. Planlamacılar, hedeflerine ulaşmak için muayen kaynakları, muayen maksatlara tahsis etmek zorundadırlar. Planlı ekonomi, piyasa ekonomisi gibi genel kuralların işleyişine değil; muayyen neticeler elde etmek için kaynakların bilinçli şekilde tahsisine dayanır. Planlamacılar kaynakları bir sektörden ekonominin diğer sektörüne kaydırırlarken, sürekli, en çok kimin görüşünün kaale alınması gerektiğine, kimin önerilerinin kabul edileceğine ve kabul edilen planda istihdam ederken kimlerin uygun olduğuna karar vermek zorundadırlar. Bireysel düzeyi de, hükümet organları muayyen fiil ve vâkıaları, önceden bilinen ve halkın muhtemel neticelerini değerlendirebileceği genel bir kurala göre değil; fiil ve vâkıaların 'değerlerine göre' kararlaştırmak zorunda kalacaktır. Yani her karar, o anki uygulamadaki planları nasıl ileriye götüreceği düşünülüyorsa ona göre verilecektir; bu sıfatla da, bu kararlar daha önceden peşinen tahmin edilemez.

Böyle bir durumda hukukun ortadan kaiktığı aşikardır. İnsanlar, merkezi bir otoritenin yönetimiyle istihdam edildiği durumlarda, bir oyunun sadece parçalan haline gelirler; genel nihai neticeye ulaşmak için ihtiyaç duyulan her türlü keyfi hareketlere maruz kalırlar. Onlara ne olacağını düzenleyen hiçbir genel kural; hükümetin onları yarın nasıl bir kenara bırakacağı konusunda hiçbir belirlilik yoktur. Ve yine, planlarının muayyen insanları nasıl etkileyeceğini önceden görebildiği durumlarda hükümet, amaçlar konusunda tercihini yaparken tarafsız olamaz. Böyle bir durumda 'kör' adalet yoktur; adalet, bireyler arasında tercihler yapmak zorundadır.

Hayek, hukuk ve hükümet iktidanrın sınırlanması ilkeleri bu şekilde bir kez ortadan kaldırılınca, aşırı / şiddetli milliyetçiliğin ve azınlıklara zulmün önündeki setlerin açılmış olduğu fikrindedir. Hayek bunun, planlı ekonomik sistemin genel bir özelliği olduğunu söyler ve planlamanın siyasal neticelerinin fiiliyatta nasıl tezahür ettiğini görmek isteyenlere şunu işaret eder:

...'sınâî gelişmenin hükümetçe kontrolü' gibi görünürde son derece masum bir prensibin, bir baskı ve ayırım siyaseti hususunda adeta sınırsız imkanlar doğurduğu, fazlasıyla ispatlanmıştır.

İktisâdi özgürlük, sosyal özgürlük demektir: Çok defa, bir miktar iktisâdî özgürlükten vazgeçerek, değer verdiğimiz diğer şeylere ulaşmada mesafe alabileceğimiz düşünülür.

Buna karşı Hayek, iktisâdî faktörlerin diğer tüm gayeler için çalışmamızı kayıt altına aldığı mütalaasını yapmaktadır. Alternatif hedefler arasında seçim yaparken, her bir hedefe ulaşmak için vazgeçmek zorunda olduğumuz muhtelif şeyleri ve bunlardan vazgeçtiğimizde elde edeceğimiz faydaları değerlendirir; örneğin zaman ve para gibi kaynaklarımızın minimum maliyetle en iyi neticeleri getirecek kombinasyonunu hesap ederiz. Şu halde, amaçladığımız her şey 'ekonomik' bir karan ihtiva eder. Para esas sâik olmasa da, her zaman bir hedefe ulaşmak için vazgeçmek zorunda kaldığımız şeyler cinsinden, maliyetlerimizi değerlendirmeye tâbi tutarız.

Mamafih para (cimrilerin aksi örneği bir kenara bırakılacak olursa) başlı başına bir amaç değil, ama diğer amaçlar için bir vasıtadır. Para insanlara istedikleri diğer şeylere ulaşma gücü verir. Hangi fırsatların mevcut olduğu ya da şu anda yapmak istediğimizden emin olmadığımız şeyler vardır. İşte büyükçe bir servet gelecekte bize bunları gerçekleştirme opsiyonu verir. Para, sırf ona sahip olmuş olmak için sahip olunan bir şey değildir. Bütün hayatın iktisâdî hesaplamalar gerektirmesi ve iktisâdi hesaplamaların da gayri-iktisâdî arzulara ulaşmak için elzem olması nedeniyle, bu ikisini açıkça ayırmak mümkün değildir. Bu, iktisâdi süreç üzerinde kontrole sahip bir otoritenin, insanların neleri yapabilecekleri ve hangi gayri-iktisâdî amaçlan gerçekleştirebilecekleri konusunda da kontrole sahip olması demektir. Bu kontrol, muazzam bir güçtür:

İktisâdi kontrol, insan hayatının diğer veçhelerinden ayrılabilecek bir veçhenin kontrolünden ibaret olmayıp, bütün amaçlarımız için gerekli araçların kontrolüdür. Her kim bu araçların yegâne kontrolüne sahiptir, ayrıca hangi gayelere hizmet edileceğini, hangi değerlerin üstün hangisinin düşük tutulacağım; kısacası, insanların neyin peşinden koşacaklarını ve neye inanacaklarını da belirleyecektir.

Bu kontrolün ortaya çıkardığı zulmü tasvir kolaydır. Özgür bir toplumda hiçkimsenin arzu ve emellerine katı engeller yoktur. Burada tek sorun, aynı kaynakların genellikle bir çok amaçlarla birçok insan tarafından talep edilmesi ve herhangi bir muayyen özel maksada ulaşmanın çok çaba

istemesidir. Ama planlı ekonomide engeller çok katıdır; açıkçası, tesbit edilmiş sosyal hedeflere uymayan amaçlara sahip olunamaz. Hayek, tezgahtar olmayı çok arzu eden vasıfsız bir kız ve zayıflığının kendisi için engel teşkil ettiği bir işe can atan zayıf bir gencin örneğini verir. Rekabetçi ekonomide bu kız ve genç, eğer bu pozisyonların yeterince hakkını verirlerse, başlangıçtaki fedakarlıklar pahasına da olsa, kararlılıkları ve diğer vasıfları nedeniyle büyük ihtimalle onları elde edebileceklerdir. Fakat planlamacı, kimin hangi iş için uygun olduğuna karar vermede, objektif testlere ihtiyaç duyacaktır: standart olmayan müracaatçılar elenecek ve bunlar ehemmiyet verdikleri emellerine ulaşamayacaklardır. Kollektivist ekonomide birey sadece, yüksek gayelerin bir aracıdır ve efendilerinin koydukları engelleri aşamazlar.'

Bu örnekler, fiyatlandırma karşısındaki alternatifin, kaynakların ve fırsatların pay edilmesi olduğunu gösterir. Bireyin hayatı üzerindeki önemli kararların, kendisinin 'iktisâdı' takdir ve değerlendirmeleri tarafından değil de otorite tarafından verilmesinin hikmetini sorgulamak için, daha korkunç örnekler ortaya konulabilir. Örneğin, tabâbet ve tıbbın devlet tarafından üstlenilmesi halinde bu işi üslenen kontrol makamları, dializ makinasına kimin gireceği veya kimin özel kalp ameliyatı olabileceği vb. hususlara karar vererek, herkes üzerinde yaşama ve ölme yetkisini elinde tutar. Hayek, birinin sağlığı, huzuru ve hatta bizzat hayatına otorite tarafından karar verilir olmasının açıkça kabul edilemez olduğu; ama diğer bazı amaçlara (kalp ameliyatı gibi) ulaşmak için bazı amaçlardan (mesela tatilden) vazgeçme fırsatına sahip olmanın, bireyler için daha evla olduğu inancındadır.

Bundan çıkan sonuç, merkezi planlamanın sadece ekonomik kontrolde asla durmayacağı; ayrıca toplum yaşamına derinlemesine nüfuz edip yayılacağıdır. İktisâdi kontrol, insanların çalışıp çaba-lamaya değer gördüğü herşey üzerinde mutlak kontrol demektir. Öyleyse:

...geçmişte siyasal ve kişisel özgürlüğün olmazsa-olmaz koşulu olan iktisâdi özgürlüğü..

koruma hususunda müteyakkız ve hassas olmalıyız.

Ekonomik eşitlik: Planlı ekonominin, vaadettiği refahı getirebileceğine olan inanç zayıflayınca, teorisyen ve temsilcileri planlı ekonomiyi savunmak için başka cephelere bel bağlamak zorundadır. İnsanların genel kurallar

tarafından korunmaktan ziyade otorite tarafından yönlendirildiği bir toplumda, hukuk önünde daha iyi bir eşitlik fikri, açıkçası mümkün değildir ve yine daha iyi fırsat eşitliği fikri, tüm fırsatların iktidarların lütfu olduğu bir duruma pek uymamaktadır. Bu durumda planlı ekonomiden yana genel savunu, planlı ekonominin servet ve gelirin 'daha eşit' bir dağılımını ortaya koyma kabiliyetine sahip olduğu fikri olmaktadır.

Tabii ki kaynakların herkes arasında paylaştırılması sorunu sadece iktisâdi bir sorun değil, ayrıca önemli siyasal bir tartışmanın da kaynağı olacaktır:

Devlet tüm ekonomik hay/atı planlama görevini uhdesine alır almaz, değişik grup ve bireylerin layık oldukları mevkilerin belirlenmesi problemi, gerçekten kaçınılmaz olarak en önemli siyasal problem haline gelecektir.

Planlamacılar, gelirleri herhangi bir düşünceye göre yeni-den-dağıtmayı arzu etmeyebilir. Lakin planlama bir kez başladı mı, gelirin yeniden-dağıtımının şümullü olmasını durdurmak son derece zordur. Özellikle, insanlar kendilerini herhangi bir ortak amacın vasıtası olarak gördüklerinde (siyasetçiler onların öyle olduğu görüşünü pekiştirir), eşit karşılık / ödül isterler. Geliri, beceri ve şans rizikolarıyla gayri-şahsî piyasa güçlerinin belirlediği durumda, eşitsizlik daha kolay bir şekilde ortaya çıkabilir, ama bilinçli şekilde planlanmış ekonomide bunu kabul etmek zordur.

Hayek, planlı ekonomide karşılıkları / ödülleri tesbitin en kolay yolunun, mutlak eşitliğe sahip olmak olduğunu ifade eder. Fakat pek az insanın bunun şâyânı arzu olduğunu düşünmesi dolayısıyla, planlamacılar genellikle, sadece 'daha hakça / adil karşılık' veya insanlar için farklı şeyler ifade edebilecek spesifik olmayan diğer bazı ifadelerden yana görilş serdederler. Cari ücret oranlarının büyük ölçüde bilindiği rekabetçi ekonomide yaşamamız münasebetiyle, -zaman içinde değişeceğini bilsek de, bir iş için 'hakça' ödeme düzeyinin ne olduğuna ilişkin fikrimiz vardır; fakat bu tür fikirler, sosyalizmde kısa sürede kaybolur. 'Hakça ücretin' ne olduğuna karar verecek planlamacıya gelince; o, bireyler veya grupların değerlerine ilişkin kendi takdiri değerlendinnesini yapmak zorundadır ve tabiî planlamacıların değerlendirmeleri halkın değerlendirmeleriyle uyum içinde olmadığı zaman, çatışmalar olması kaçınılmazdır.

Böylece, hepsi kontrol mercii otoritelerden gelir pastasının daha büyük bir payını almaya çalışan muhtelif gruplar arasındaki bir mücadeleye şahit oluruz. Bu mücadelede çok yoksul grupların galebe çalmayacağı kesindir.

İyi organize olmuş gruplar, birbirine bağlı insanlar ve yönetim çevrelerinde yer alan hukukçu, mühendis yahut öğretmenlerin, organize olmamış yoksul kesimlerden çok' daha fazla siyasal güce sahip olmaları daha muhtemeldir.[13]

Şüphesiz. bu çatışma şiddetli siyasal farklılıkları uyaracaktır. Eğer planlama işi yılmadan sürdürülecek ise, bunların ortadan kaldırılması gerekecektir. Bu satlıada, büyük sendikaların liderleri vasıtasıyla doğrudan aşırı yoksulları cezbeden Almanya'daki nasyonal sosyalizm gibi, alternatif sosyalizm formları bile ortaya çıkabilir. Hayek burada daha fazla tafsilata ginnez. Ancak, rakip sosyalizm. markaları arasındaki şiddeti i doktrinel tartışmalara şahit olanlar konuyu anlayacaktır.

En Kötüler Neden Zirvede

Sosyalist devletin seçilmiş meclisleri, icrâî gücü seçilmemiş uzmanlar organına bırakınca, amaçlar arasında çatışmaların olmamasını sağlama ve tüm hükümet faaliyetlerini koordine etme sorunu ortaya çıkar. Hayek, bu satlıada (seçilmiş organların anlaşma husundaki bariz kabiliyetsizliği nedeniyle her zaman mevcut olan) güçlü, sert ve tavizsiz liderlik çağrılarının çığlığa döndüğünü; çünkü planlama sürecinin artık bunları başaracak kararlılıkta bir lidere ihtiyacı olduğunun görüldüğünü ifade etmektedir.

Böyle bir lider ya da liderler grubunun ortaya çıkması durumu, sertliği ve nisbeten bir tereddütsüzlüğü gerektirecektir. Nihayeti servet oluşturmanın (binaenaleyh diğer amaçların) kontrol edildiği planlı ekonomide iktidar, sahip olmaya değer yegane şeydir ve ona talip bir çok aday olacaktır. Tarihsel olarak, Almanya'da olduğu gibi, idealleri onları sınırlandırdığı için, gerçek sosyalistler bu noktada çekingen davranırlar. Fakat diğerleri öyle değildir. Daha az hassasiyete sahip bir çok kimse, milyonlarca bireyin cehdini kullanan -ve tabiî ki özgür bir toplumda bulunabilecek bir kudretten daha büyük olan- kollektivist ekonomideki muazzam kudret tarafından cezbedilecektir.

Bir kez sert bir lider ortaya çıktı mı, onu durdurmak zordur. Burada lidere eleştiri olabilir, fakat muhalifleri ne yapılması gerektiği konusunda bizzat kendi görüşleri itibariyle bölünür ve görüşlerini bir araya getirmenin zor olduğunu görürler. Parlâmento korunabilir; hatta parlâmento, bir takım iktidar istismarlannı önleyebilir de... Fakat ekonomiyi ve toplumu kontrol

etmek için, iktisâdı lider tüm mevcut iktidar kaynaklarını emrinde ve tasarrufunda tutmak zorundadır. Bu durum, diğerlerinin mukabil çabalarının etkisini azaltır.

Sert ve tavizsiz lider, durumunu sağlamlaştırmak için karmaşık kanaat ve fikirlere sahip olmayan bireyler kitlesine dayanır. Sert lider, şüphesiz planlamanın halihazırda sebep olduğu şikayetlere vakıf olacak ve kendine itaatkâr, saf müttefikler bulacaktır. Tahayyüle dayalı düşman, halkı avlamada yararlı bir araçtır ve Hayek, diktatöryel sosyalizmin (ki bu safhada ortaya çıkan durumdur), dünyaya bakış açısı itibariyle tamamen nasyonalist nitelikli hale gelmesinin olağan olduğunu ileri sürer. Zira kollektivizm, iddiası ne olursa olsun, aslında sınırlı bir grup veya ulusa uygulanır; gelirin dünyada eşitliğini veya kollektivist bir ekonomide oluşturulmuş sermaye kaynaklarının baştan başa diğer ülkelere dağılmasını kim ister? Sosyalizm, teoride belki enternasyonalist olabilir. Fakat aslında nasyonalist ve emperyalist mahiyettedir. Bu iki husus, Hayek'in muhtelif vesilelerle özel itirazını belirttiği özelliklerdir.

Kollektivizmin ahlâki mahiyeti: Kollektivist toplumda değer bulan ahlâki nitelikler, liberal düzendekilerden oldukça farklı ve otoritenin yetkilerini destekleme temâyülündedir. Bu nedenle kollektivist toplumda bir diktatörün ortaya çıkması kolaylaşır. Liberal toplumlarda, insanlar belirli şeyleri yapmaya icbar edilemediği gibi, bu hususta ısrar dahi edilemez. İnsanlar, bazı minimum davranış kuralları içinde kalmak şartıyla, faaliyetlerinde serbesttirler. Fakat kollektivist ahlâk anlayışı, otorite tarafından seçilmiş muayyen görevlerin yerine getirilmesini ve merkezi plana katkıda bulunan 'yararlı alışkanlıklar' kazanılmasını gerektirir.

Hayek, birey bazı nihai hedeflere hizmet için bir araç haline gelince, son derece korkunç durumlar ortaya çıkarabileceğini ifade eder. Örneğin bireylerin mutluluğu, kollektivitenin hesaplarında adeta anlamsız bir veri haline gelir. Muhalefet, halkın cesaretini kırabileceği, hatta onları tesbit. edilmiş hedeflerden caydırıp döndü-rebileceği için bastırılacaktır. Bireyler, otoritenin yönetiminde toplumsal hedeflere en verimli şekilde hizmet etsinler diye, yerlerinden alınıp plana göre dağıtılmayı bekleyeceklerdir.

Bu zulüm, ahlâkî bir görev olduğuna göre, totaliter lider ve yanındaki yöneticiler, liberal toplumda normal olan her tür moral kuralı ihlal

edebilecek bireyler olmak zorundadır. Fakat totaliter devletler, tarihsel olarak bu tür insanların kıtlığını çekmemiştir.

Gerçeğin bastırılması: Hayek, bu sürecin bir cephesini o kadar önemli görür ki, The Road to Serfdom'un bir tam bölümünü bu konuya ayırır. Bu, bilginin maniple edilmesi ve kontrol altında tutulmasıdır (manipulation).

Totaliter iktisâdî plan halkın seçilen hedeflere inanmasını icabettirir. Bunu sağlamanın geleneksel yolu, alternatifler konusunda mevcut enformasyonun kontrolü olmuştur. Burada moral konu, seçilen hedefin iyi veya kötü olması değil; propagandanın gerçeğe saygıyı yavaş yavaş erozyona uğratması problemidir. Yenisinin kabulünü telkin için eski liberal ahlâk anlayışının ifsadı gerekecek; bunu desteklemek için kelimeler anlamlarını değiştirecek; planlamacı, gerçekte malum ahlâki ilkeler üzerinde gerekli tercihleri yapma imkanı olmadığı için kararlarını kamu tüketimine göre rasyonalize etmek zorunda olacak; planlamacıların ön yargıları 'bilimsel' teorilere taşınacak ve bu böyle devam edip gidecektir.

Totaliter rejimin kamu tarafından eleştirilmesiini önlemeye yardımcı olmak üzere, okullar, dayanışmayı yaymak için kullanılacak; dışarıdan gelen bilgiler kontrol edilecek ve nihayet, herkesin çok önemli telâkki ettiği amaçlan korumak için tarih,, hukuk ve iktisadın yeniden yazılması gerekecektir. Hayek acı tecrübenin. verdiği basiretle, kelimelerin anlamlarındaki değişikliğin bu arada, sosyal veya iktisâdî teorinin rasyonel tartışmasına engeller koymuş olacağını; keza, devletin amaçlarının dışında ve ona zararlı olabileceği için doğal olarak soyut düşüncelerin tümünün aşağılanacağını ifade etmektedir. Ne var ki, hakikatin bu tefessühü kollektivizmin tesadüfi bir yan-mahsulü (tali neticesi) değildir. Bu, tesbit edilmiş, kollektifhedeflerin hayatiyeti için elzemdir.

Çoğu kez, rekabetçi ekonomide halkın benzer şekilde çarpıtılmış bilgiyle, özellikle reklamla maniple edildiği ileri sürülür. Ancak, rekabetçi ekonomide kimse ne özgür düşünceyi önleyebilir, ne de onun . belli bir maksada hizmet etmesini sınırlandırabilir. Gerçekten rekabetçi ekonomi yeni fikirlerin, yeni metodları'l ve yeni ürünlerin ortaya çıkmasına dayanarak yaşar ve bunlara çok önem verir. Hasılı, kollektivist teoriler ve sosyal amaçların yeni fikirler ve yeni gerçekler tarafından ortadan kaldırılmaması için, rekabetçi ekonomideki bu düşünceler gözden düşürülmek zorunda ve hakikatler değiştirilmek durumundadır.

Hayek'in Sosyalizmi Eleştirisinin Tesiri

The Road to Serfdom'un, zamanın çoğu entellektüellerinin ütopyacı sosyal teorilerini etkisiz hale getirmek için çok şey yaptığı açıktır. Bu çalışma, tabiatiyle Nazi Almanyası'nda totalitarizmin gelişmesini açıklamakla birlikte, esasen bu amaçla tasarlanmamıştır. Kitap, bir kez bu yola ayak bastığımızda totalitarizme böyle bir sapmanın kaçınılmaz olduğunu ileri sürme maksadı da taşımıyordu. Ancak, sosyalist planlamanın öngörülmeyen ama mukadder olan neticelerinin -eğer planlama politikalarının takibi devam ederse- totaliter güçlerin hakimiyet kazanacağı bir durum yaratacağını elbette ortaya koymaktaydı.

Bu nedenle kitap, önde gelen bir çok simanın, kendi idealistik önerilerinin neticelerini anlamalarına yardımcı olmada vasıta olmuştur. Bugünlerde bir kısım sosyalist iktisatçının piri Lord Keynes bile kitap hakkında, kendini "hemen hemen onunla tamamen hemfikir; hatta sadece hemfikir olmayıp ondan derinden etkilendiği bir fikir birliği içinde" gördüğünü yazabiliyordu. Tabii kitap, politikacıları durduramadı; yine, savaştan sonra Britanya'da kapsamlı ekonomik ve sosyal reorganizasyonlara girişen bir İşçi Partisi hükümetinin seçilmesine mâni olamadı. Lakin bu hükümet, refah devletinin temellerini (bu temellerin ustalığındaki mukadder ve müzmin kusurlar son zamanlara kadar dikkat çekmeyecekti) tesis etmede başarılı iken, sanayiye ilişkin millileştirme programından pek başarı elde edemedi. The Road to Serfdom'un 1956 Amerika baskısına yazdığı önsözünde Hayek, İngiltere'de sosyalizm için bu aksiliklerin, liberallere rahat bir nefes verdiğini -ama hepsi o kadar- söyleyebiliyordu.

Liberallerin çoğu bu rahatlıklarını sürdürüyor. The Road to Serfdom'un en güçlü iddialarından biri, mütevazı ekonomik planlamanın bile, özgürlüğün mevcut olması için çok önemli olan değerler ve anlayışları yavaş yavaş, ama acımasız şekilde zayıflatan etkilere sahip olduğu iddiasıdır. İş sahalarının tüketiciye hizmet eden işveren tarafından değil, hükümet tarafından yaratıldığına inanıldığı zaman; gelirin, piyasanın sürekli değişmelerinden etkilenmeyeceğine ve korunabileceğine inandığımız zaman; hükümet her ne sebeple olursa olsun monopolleri ve muayyen grupların özel imtiyazlarını korumaya başladığında, artık özgürlüğün erozyonu başlamıştır. Çok geçmeden, insanlar geleceklerinin özgür ve

rekabetçi ekonomi yerine, hükümet korumacılığında ve yönetiminde yattığını düşüneceklerdir.

İşleri ve gelirleri piyasanın realitelerinden korumaya ve iktisâdı mühendislikle 'sosyal adaleti' geliştirmeye mâtuf çabalar, iyi niyetli, fakat nafile çabalardır. İşte Hayek Law, Legislation. and Liberty ve diğer çalışmalarının büyük bir kısmını, bu iyi niyetli ve ama nafile çabalar konusuna ayırmıştır.

---

10 Marx'ın, kapitalizmin gelişmesi ve çöküşünü tahminde hiç başarılı olamaması dikkate şâyândır. Marx, sosyalist devrimlerin ileri derecede gelişmiş sınaî ekonomilerde ortaya çıkacağını iddia etmişti; halbuki çoğunlukla kırsal ekonomilerde gerçekleşmiştir. Ancak, Hayek'in de müşahede ettiği gibi, kollektivist kontrollerin tarımsal ekonomilerde işlemesi daha muhtemeldir. Bu ekonomilerde daha az hasıla vardır ve bu nedenle de planlama makamlarınca kontrol edilebilecek daha az bilgi mevcuttur.

11 "modern toplum yapısı organizasyona bağlı olmaması ve kendiliğinden doğan bir düzen sayesinde, tasarımlı organizasyonla ulaşılabilecek bir düzeyin çok üstünde olan, bugünkü sahip olduğu karmaşıklık düzeyine ulaşmıştır", Rules and Order, s. 51.

12 Böyle durumların hepsine, örneğin İngiltere'de çevre geliştirme planlama organlarındaki gibi, şahit olunmaktadır. Bunun eleştirisi için bkz. The Constitution of Liberty, Böl. 22. Hayek, şunu ileri sürmektedir: "Tüm ekonomiye hükmetmek için kent plancılarının meyyal oldukları idarî despotizmi, 1947 tarihli İngiliz Kır ve Kent Planlaması Yasası (British Town and Country Planning Acts of 1947)'nın zecri hükümleri çok güzel ortaya koymaktadır", The Constitution of Liberty, s. 353 .

13 Gelirin yeniden dağıtımının, nasıl gerçek yoksullara değil de organize seçmen gruplarına yaradığının örnekleri için bkz. The Constitution of Liberty, s. 311-13, özellikle s. 313: " ... oranlı vergilendirme ilkesi kaldırılınca, bundan kazançlı çıkacak olanlar illa ki en muhtaçlar değil, büyük ihtimalle en büyük oy gücüne sahip sınıflardır..."

Dördüncü Bölüm : Sosyal Adaletin Eleştirisi

'Sosyal adalet' diye adlandırılan şeyin anlamını keşfetmek, on yıldan fazla bir süredir esas meşguliyetlerimden biri olmuştur. Fakat bu teşebbüste başarılı olamadım. Daha doğrusu, 'sosyal adalet' deyiminin, bir özgür insanlar toplumu bakımından hiçbir anlam ifade etmediği sonucuna vardım.

Muayyen kollektif hedeflere ulaşmayı amaç edinmiş ekonomik planlamanın, bireylerin -hiçbir idealist sosyalistin asla görmeyi dilemediği bir noktaya doğru- gittikçe artan bir icbarına (zorlamaya tâbi tutulmasına) yol açacağı kaçınılmazdır. İşte The Road to Serfdom'un başlıca amacı bunu ortaya koymaktı. Hayek'in eleştirdiği 'ateşli sosyalizm muhtemelen artık maziye ait şey' olmakla beraber ona ait bir takım kavramlar, Batıdaki insanların zihinlerinde derinlemesine yeretmiştir. Bugün 'sosyal adalet' hedefine' ulaşmak için sosyal ve iktisâdı düzenin daha mütevazı bir tarzda düzenlenebileceğine inanan fikirler manzumesi gelişmiş bulunmaktadır ve bu fikirler artık komple iktisâdî planlamayı ileri süren fikirlerden daha da yaygındır. Nitekim, birçok politikacı ve düşünür ekonomik planlamayı savunmazken, 'sosyal yasamanın', 'sosyal haklar' veya 'sosyal duyarlılık' ve 'sosyal sorumluluğu' geliştirmek için kullanılabileceğine inanır.

Daha önceki çalışmaları katı kollektivist ideolojilerle meşgul olan Hayek'in, daha sonraki çalışmaları da geri kalanları sona erdirmeye koyulur. Hayek'in eleştirileri birçok temel üzerine inşa edilmiştir. Hayek; bu tür sosyal politikanın hakikaten özgürlüğü geliştiren anlayışı zayıflattığını, serbest ekonomi ve serbest toplumun yararlı etkilerini bozduğunu ve bu sosyal politika anlayışının, gerçek adaletin yanlış' anlaşılmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

'Sosyal Adalet' Kavramı Neden Anlamsızdır?

Genellikle iki farklı şekilde kullanılması bakımından, adalet değişik bir kavramdır. Birinci kullanımıyla adalet, bir kimsenin genel bir kural içinde başka birinden matlubunu / alacağını gösterir.3 Örneğin, birisi şahsî kazanç için bir iş akdinden cayarsa veya başka birinin mülkiyeti altında olan bir şeyi gasbederse, bu bir adaletsizlik durumudur. Kuralların ne olması gerektiğini veya bir kuralın diğerini kaldırması / ilga etmesi gerekip gerekmediği konuşunda (örneğin; bir kimsenin başka bir türlü yapılmış

daha büyük adaletsizliği önlemek için hırsızlık yapması durumu gibi) tartışmayı sürdürsek de, bu tür faaliyetlere ilişkin genel kurallar vardır. Ve bu 'adalet kuralları', bizim diğer insanların ne yapacağı ya da yapmayacağı konusunda yeterince emin olmamızı sağlayarak, birlikte yaşamamızı ve işbirliği yapmamızı kolaylaştırır.

Mamafih, adalet konusunda önemli husus, adaletin beşerî davranışa uygulanan birşey olmasıdır. Burada, insanların belirli bir tarzda hareket etmeleri ve konu üzerinde bir tercihe sahip olmaları beklenir. Bir kimse bir hastalık veya bir akrabasının kaybı ile karşılaşır veya fizikî bir eksiklikle doğarsa bu talihsiz bir durumdur; fakat gayri âdil değildir. Bu durum sadece doğal bir hadisedir ve bu bakımdan, âdil yahut gayri âdil bir fiille hiçbir ilgisi yoktur. Adalet moral bir kavram olup, insanoğlu ve onun fiilleri ancak ahlâ-kî-gayri ahlâkî, erdemli-bayağı, âdil-gayri âdil şeklinde vasıflandırılabilir.[14]

Adalet kelimesinin ikinci kullanımı, insanlar arasındaki genel davranış kurallarına değil eşyanın insanlar arasındaki dağılımına işaret eder. Bu, bazen 'dağıtımcı adalet', diye de anılan 'sosyal adalet' olup, servetin, gelirin ya da toplumun değişik üyeleri arasında arzu edilen diğer şeylerin belli bir dağıtımının (genellikle daha eşit bir dağıtımın) daha hakça ve âdil olduğunu ifade için kullanılır.

Fakat Hayek ikinci anlamıyla adaletin, yani bu sosyal adalet nosyonunun özgür toplumda pek manasız olduğunu iddia eder. Zira, rekabetçi ekonomide bireylerin gelir ve servet merdiveninin neresinde yer alacağını, onların beceri ve şans terkibi belirler. Bireylerin nisbî durumları, herhangi bir kimsenin bilinçli eyleminin sonucu değil, fakat üzerinde hiçkimsenin herhangi bir kontrolünün olmadığı bir sürecin neticesidir. Bu yüzden netice hakkında 'gayri âdil ifadesini kullanmak veya başka bir neticenin daha 'âdil' olacağını varsaymak hatalı veya anlamsızdır. Çünkü kimse gayri âdil şekilde davranmamıştır ki...

'Sosyal adalet' kavramının umumun muhayyilesini esir ettiğinden şüphe yoktur. Hayek, günümüz politikacılarının muhtelif tedbirlerini desteklemek maksadıyla bu kavrama müracaat etmemelerinin adeta mümkün olmadığı müşahedesindedir. Yine gelir ve servetin bu 'âdil dağıtımı', sadece vergi değişiklikleriyle başarılabileceği (varsayıldığı) için, bu âdil dağıtım konusu, sosyalist partilerin, planlama vasıtasıyla ulaşacakları abartılı bolluk

iddialarının yerini alan temel vaadleri haline gelmiş bulunmaktadır. Bir fikrin dünyanın tamamına yakını tarafından kabul görmesi, onun geçerli olduğunu kanıtlamadığı gibi; bir kelimenin kullanılması da onun tekabül ettiği bir şeyin var olduğu anlamına gelmez. Örneğin; cadılar ve hayaletlere herkesin inanması, onların varlığına delalet etmez. Hayek'e göre 'sosyal adalet' kavramı, mevcut olmayan bir şeye müteallik bir terim olan 'cadı' gibi bir kavramdır.

'Sosyal adalet' ve özgür toplum: 'Sosyal adalet' özgür toplumda neden hiçbir anlama sahip değildir? Bu, Hayek'in toplumu evrimsel bir gelişmenin tasarlanmamış bir ürünü, herhangi bir kimsenin maksadı / niyeti olmadan 'ortaya çıkmış' bulunan bir düzen olarak açıklamasına dayandırılabilir. Netice önceden düşünülmemiştir, bu nedenle de 'adalet' muvacehesinde tartışılamaz.

Sosyal düzen, bireyler evrensel uygulamaya sahip genel kurallar içinde davrandıkları' için gelişip büyür. Sosyal bir düzenin ortaya çıkışı, bireylerin birbirine karşı makul ölçüde önceden tahmin edilebilir belli usûllerde davranmaları münasebetiyle ancak mümkündür. Şahsa müteallik en etkin ve kabil-i tatbik davranış kuralları manzumesine sahip topluluklar, varlıklarını sürdürür ve diğerlerinden daha kolaylıkla büyüyüp gelişir. Fakat, tıpkı bir oyunda kimlerin galip geleceği kurallara bakarak ortaya çıkarılamayacağı gibi, kurallara riayetin genel etkisi de önceden bilinemez. Toplum çok kompleks ve karmaşık bir olgudur ve onu oluşturan bireylerin bizatihi kendileri de karmaşıktır. Herhangi bir ferdin eylemlerine piyasada diğer insanlar tarafından nasıl değer biçileceğini, herhangi bir katiyet ölçüsünde bilmek mümkün değildir. Yine, ne bu insanların bireyin eylemlerine nasıl tepki vereceklerini ne de, akabinde diğerlerinin bu insanlara nasıl tepki vereceklerini bilmek mümkündür. Bu bakımdan, genel sonuç tamamen önceden kestirilemez bir mahiyettedir.

Bu olgu, yeni ürünlerin gelişmesi örneğinde olduğu gibi, ekonomik süreçte özellikle açıktır. Herkes piyasa sisteminin kurallarına bağlı olmakla birlikte, hangi bireylerin yeni bir talep kaynağr keşfedeceğini, bu talebi başka kimin karşılayabileceğini, bundan kâr elde etmek için kimin rakiplerinden daima fazla çalışacağını ve hangi durumda arz ve talep koşullarının diğerlerini pazardan sileceğini tahmin etmek mümkün değildir. Genel neticenin nasıl bir durum arzedeceği, beceri ve şans terkibiyle sınırsız sayıda bireyin öngörülemeyen faaliyetlerine dayanmaktadır.

Bazen arzu etmediğimiz bir netice ortaya çıkabilir. Örneğin çok çalışan biri çok kaybedebilir veya sevimsiz karakterli olarak görülen birisi piyasanın. en büyük payını ele geçirebilir. Böyle gayri âdil bir duruma isyan edebiliriz. Ne var ki, bu şikayetimiz çok sert olmakla birlikte, piyasa düzeninde geçerli değildir; Çünkü bu sonuç tarif edilebilecek (kim ya da kimlerin olduğunu gösterebileceğimiz) herhangi bir muayyen fert veya grubun planlan veya eylemlerinden ötürü husule gelmemiştir. Burada kimin haksızlık, yaptığı sorusunu cevaplandıramayız.

Piyasanın işleyişi, bireylerin birbirlerine nasıl davranacakları konusunda yol gösterıın genel davranış kurallarına riayete bağlı olduğu için, bu kurallardan birinin ihlali tabiî ki adaletsizlik olacaktır. Ama hiçkimse bu kuralları ihlal etmiyorsa, hiç kimse gayri âdil davranmıyor demektir. Bazıları diğerlerinden daha fazla kazançlı çıkmış olsalar bile, hepsi doğru davranmış olan diğer kişilere karşı, mağdurun ileri süreceği haklı bir itirazı olmayacaktır. Ve en önemlisi, daha eşit bir genel düzen yaratsın diye âdil davranış kurallarına bilinçli olarak yeniden biçim vermenin imkânsızlığını ve ekonomik süreci yeniden-dizayn etmeye yönelik bir çabaya karşı, toplumun karmaşıklığı ile takip ettiğimiz kuralların tam etkileri ve işlevi hususundaki sınırlı kavrayışımızın elbirliği edeceğini hatırlamalıyız. Hayek, aynı zamanda hem toplumsal düzen ve piyasa düzeninin işlerliğini temin edecek; hem de herkesin hayal kırıklığına uğramasını önleyecek tasavvur edilebilir âdil bireysel (bireye müteallik) davranış kuralları olmadığını ifade eder.[15]

Burada, yine oyun istidlali bu hususu anlamamıza yardım edecektir. Bir oyunda hangi sonuçların 'âdil' olduğu konusunda önceden tasarlanmış bir düşünceyi tutturmak için neticeyi tesbit etmeye çalışmayız. Elbette oyunun âdil bir şekilde, kurallara göre, hilesiz oynanmasını isteriz. Ama kaybedenler sonucun her defasında değişik olduğunu iddia ettiği takdirde, oyun anlamsız bir egzersiz olacaktır. Ve oyuncular, bazı spesifik (önceden tayin edilmiş) sonuçlara göre nasıl oynayabilir ki? Neticeyi baştan kesinleştiren, oyuncuların kabul edebileceği tutarlı bir strateji yoktur ve oyunda ne kadar fazla oyuncu olursa, spesifik olarak belirlenmiş sonuçların sağlanması da o kadar imkansız olacaktır.

Ortak amaçlar ön-varsayımı: Bu bakımdan 'sosyal adalet' fikri toplum konusundaki yanlış bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bu anlayış, toplumun bilinçli olarak organize edildiğini varsayar; toplumun, bize verdiği

karşılıkları tahsis edebilen bir tür kişi olduğunu düşünür. Ne var ki, toplum kesinlikle böyle bir kişi. değildir. Toplum, kompleks fakat planlanmamış değerler ve eylemler sistemi olup, paylaşılmış değil üzerinde. uzlaşılmış amaçların bir örgüsüdür. Sahip olduğumuz faydaların birçoğu aslında bu kompleks yapının işleyişinin mahsulüdür. Ama herhangi bir kimsenin -bize faydalar ihsan etme- niyetinin neticesi değil...

İnsanlar, toplumu, kişiliği onu oluşturan halkın mecmuundan müteşekkil bir fert olarak düşünme temâyülündedir ve bundan dolayı, 'sosyal' amaç taraftarları bir başka büyük hata daha yapmaktadırlar. Bu hata, hangi genel neticenin şâyânı arzu olduğu hususunda mutabakat için bir zemin olduğu hatasıdır. 'Sosyal adalet'in ilgi çeken tarafı belki, tam olarak neyin amaçlandığını tanımlamadan bırakması ve bu bakımdan, herkes için her anlama gelebilecek mahiyette olmasıdır. Hayek'in ifade ettiği gibi:

"'sosyal' kelimesi bir. topluluğun faaliyetlerinin arkasında ortak ve bilinen amaçların varlığı ön-varsayımında bulunur, ama onları tanımlamaz. 'Toplumun' herkesin bildiği ve herkesçe kabul görmüş bazı müşahhas görevleri olduğu ve bu 'toplumun', birey-üyelerinin cehd ve çabalarını bu görevlerin tamamlanmasına yöneltmesi gerektiği düşünülür.

Fakat 'toplum' öyle tek bir maksada sahip tek bir kişi değildir, ve hangi ortak amaçların kabul edileceği üzerinde bir mutabakat da yoktur. Ortrtak amaçların (her halükârda mümkün olmayan bir ideal) kabulü, hâlihazır değerler sistemimizin tamamen terkini gerektirecektir. Çünkü bu durumda bireyler arasındaki davranışlara kılavuzluk eden değişmez ve genel mahiyetteki kurallar değil, sadece netice önemli olacaktır.

Bu son nokta son derece önemlidir. Uygarlığımızı mümkün kılan kurallar, âdil davranış kurallarına bağlılığımızı artırıp geliştiren değerlerdir. Bu kurallar içindeki davranışlarımızın sonuçları yararlı ve kazançlıdır. Ama bu sonuçlar, bir kişi veya grup tarafından planlanmamıştır. Eğer 'sosyal adalet' yeni bir moral değer olarak kabul edilecek ise, bu, insan davranışının sadece genel kurallarca sınırlandırılmasını değil, belli bir amaca yöneltilmesini de gerekli kılar. Bu durumda, geleneksel değerlerimiz ve mevcut ahlâkî değer sistemimiz feda edilmek zorunda kalınacaktır. Oyunun kurallarına özel bir sonuç tesbit ettiremediğimiz gibi, aynı şekilde ekonomik davranışın hiçbir genel kuralıyla, önceden tesbit edilmiş gelir veya servet dağıtımını bağdaştırmak mümkün değildir. Konu üzerinde Hayek'in vardığı sonuç gibi:

İktisat sürecinin örgütlenmesinde, herhangi bir şayanı arzu hedefe ulaşmaya matuf rasyonel olarak tercih edilebilen iki prensip mevcuttur. Bunlardan biri, muayen grup veya bireylerin ne kadar müreffeh olacaklarına hiçkimsenin nihai olarak karar veremediği, işleyen bir piyasa; diğeri de, bu hususta iktidar için örgütlenmiş bir grubun karar verdiği bir merkezi yönetimdir. Bunların dışında üçüncü bir prensip mevcut değildir.

Özgürlük Anlayış ve Tutumunun (Attitude) Zayıflaması

Şu halde Hayek, 'sosyal' neticelere dayanan bir moral ilkenin kabulünün, mevcut uygarlığın temellerinin oturduğu, işlevlerini nadiren idrak edebildiğimiz kuralların ince ahlâkî değerler manzumesini zayıflatacağına inanmaktadır. 'Sosyal adalet' amaç haline gelince, özgürlüğe mucip tutum ve davranışların (vaziyet alış) ortadan kalkmaya başladığı bir çok cihetler vardır.

Toplum için değer: Hemen hemen hiçbir 'sosyal adalet' taraftarı, mutlak bir gelir eşitliğinin olması gerektiğini savunmaz. Mutlak eşitlik, herkese eşit karşılık garanti edeceği için, kişinin tembelliği, hatta bilerek iş yapmamayı seçmesi önemli değildir. İlk bakışta, insanları işlerinde gösterdikleri liyakat ve çaba ölçüsüne göre ödüllendirmeden yana daha sağlam bir sebep var gibi görünür. Bu nedenle genellikle, 'sosyal yasamanın' tam eşitlik temeline göre değil; herkesin 'toplum için değerine göre' bir ödül / karşılık dağıtımını başarmaya çalışması gerektiği savunulur.

Hayek'e göre 'toplum için değer' kavramı, anlamsızlığı ortaya çıkan dikkatsizce kullanılan bir başka terimdir. 'Toplum için değer' kavramı yine, 'toplumun', ona katkıda bulunduğumuz şeyden fayda temin eden bir tür kişi olduğu görüşünü ileri sürer. Fakat gerçekte, bir hizmet sadece gerçek kişiler bakımından değere sahiptir. Keza bir toplumun farklı üyeleri aynı hizmete pekâlâ farklı bir değer atfedebilir. Sosyal düzenin, üzerinde mutabakat sağlanmış hedefleri yoktur; herhangi bir muayyen hedefi başarmak için dizayn edilmemiştir ve değerler hiyerarşisine değil, toplumun muhtelif üyelerinin farklı ve genellikle çatışan değerlerine dayanır. Bu bakımdan, bireyler veya bireyin hizmetlerinin, kendi başına hiçbir değere sahip olmayan birşey için daha az veya daha çok 'değerli' olacağını ileri sürmek yanlıştır.

Bu nokta değişik örneklerle anlatılabilir. Hayek, bir Beethoven sonatının, Leonardo'nun bir tablosu veya Shakespear'in bir oyununun 'toplum için' bir 'değeri' olmadığını; bunların sadece onu bilenler ve takdir edenler için bir değeri olduğunu ifade eder. Bir boksör, şarkıcı ve keman virtüözü, değişik sayıda insanlardan oluşan değişik gruplara hizmet sunar, fakat bu hizmetlerden hangisinin 'toplum için en büyük değer' katkısında bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü bu farklı grupların zevklerinin birbiriyle kıyaslanamayacağı açıktır.

O zaman acaba belli hizmetler için münasip karşılığı nasıl kararlaştıracağız? Değişik mesleklerde cari olan nisbî gelirin, ' bu mesleklerin layık olduğu gelir hakkında halkın düşünceleri ile her zaman uymayabileceği tabiî ki doğrudur ve birçokları, parasal gelirlerin, değişik grupların 'toplum için değerini' yansıtmadığını söyleyerek böyle bir durumun 'adaletsizliğine' isyan eder/ Fakat Hayek buna şöyle karşılık verir: .

...bir hemşire ile bir kasabın, kömür madencisi ile bir yüksek mahkeme hakiminin, bir dalgıç ile lağım temizleyicisinin, yeni bir endüstrinin kurucusu ile bir jokeyin, vergi müfettişi ile hayat kurtaran bir ilaç mucidinin, jet pilotu ile matematik profesörünün nisbi ücretlerinin ne olması gerektiğini sorduğumuzda, 'sosyal adalet'e müracaatın bu konularda karar verme hususunda bize en küçük bir yardımı olmaz...

Piyasanın sağladığı karşılık / ödül: Bir ferdin hizmetlerinin insanların nazarında değerinin ne olduğu konusunda, piyasa sürecinin vaadettiği fiyatlar, keyfi mahiyetteki bir 'toplum için değer' standardından daha güvenilir bir kılavuzdur. Bir hizmeti sunana ödenen fiyat, normal olarak tek bir kişinin yargısına değil; hizmeti. arz eden diğer kişilerin sayısına, hizmeti talep edenlerin sayısına ve alıcıların hissettiği ihtiyacın âciliyetine bağlıdır. Şu halde, özgür bir toplumda her bir hizmet, ondan yararlanan değişik birçok bireylerin ona atfettiği tamamen şahsî veya sübjektif değere göre ödüllendirilir.

Bu nedenle, piyasanın ödülleri herhangi bir 'adil tazmine' (bir kişinin bir işe koyduğu beceri ve zaman ya da enerjinin objektif ölçüsüne göre ödüllendirilmesi anlamında) tekabül etmeyebilir ve bu tuhaf da değildir. Bu ödüllerin / karşılıkların düzeyi, birçok üretici ve tüketici arasındaki ilişkilere ve kompleks değerlere bağlı olacak ve sadece herkes kârlı çıktığı için herkesin içinde yer aldığı bir mübadele sürecinin neticesi olacaktır. Bu ne

doğru, ne yanlış ne âdil, ne gayri âdil bir neticedir; sadece bir- vâkıadan (fact) ibarettir. Ama bunun yanında ödülün / karşılığın düzeyi bir ölçüde, belli hizmetlerin, işleyen piyasa düzenini teşkil eden bireyler nazarında sahip olduğu değeri - yansıtacaktır.

Liyakat ve ödül: Piyasada kişinin ödülü / karşılığı, ne gösterdiği kişisel çabalar ve hizmeti üretmek için katlandığı zahmet ve eziyetlerin; ne de kişinin moral meziyetlerinin bir fonksiyonudur. Genellikle insanlar başkalarında, onların gösterebilecekleri büyük gayret ve çabadan ziyade, sahip oldukları birtakım doğal kabiliyetlerden dolayı değer bulur. Güzel bir ses veya nüktedanlık gibi yetenekleri sergileyen insanların onları pazarlama sürecinde herhangi bir şahsi fedakarlık yapmalarına gerek olmasa ve dahası, bunlar gerçekten ayıplanabilir karakterler olsa da, bu yetenekler pazarlanabilir yeteneklerdir ve diğerleri için değerlidir.

O zaman, insanların bir tutum, birtakım kişisel değer veya liyakat standardı temeline göre mükafatlandırılmalan -genellikle-'sosyal adalet' savunucuları tarafından yapılan bir diğer öneri- gerektiğini düşünmek bir hata olacaktır. Bir insanın hizmetinin değerinin başkaları nazarında ne olduğunun, onun ne kadar çaba harcamaya hazır olduğu ile bir alâkası yoktur. Nitekim bazı insanlar - işlerini öyle severler ki, onu bedava bile yapabilirler. Bir hizmetin diğerleri için arzettiği değer, üreticinin iyi ya da kötü şahsi vasıflarına da bağlı değildir. Bu değer, kişilerin kim olduklarına bakmayan adaletin tevdisi gibi, rekabetin bir tevdisidir.[16] Yine üreticinin başkaları nazarındaki değeri, ürününün yılların yatırım ve çabasının neticesi veya sadece şanslı olup olmadığına bağlı değildir. Gerçekten bir üreticinin işinin ne kadarının onun becerisinden, ne kadarının şanstan kaynaklandığını hesaplamanın muhtemelen bir yolu yoktur. Hayek'in böylece vardığı netice şudur: Özgür bir toplumda ödül / karşılıkların, halkın normal olarak layık gördüğüne tekabül. etmesini istemenin ne tatbik kabiliyeti vardır, ne de arzu edilmeye değer bir durumdur.

Eğer ödülleri liyakate istinaden tahsis edecek olursak, bu liyakate kıymet biçme gibi müşkül bir problemle de karşılaşırız. Birinin liyakatini ölçmek imkânsızdır; çünkü sübjektif bir konudur. Sarfedilen ihtimamlı ve sıkı çaba başarısızlık getirebileceği gibi, başarı da bir tesadüfün eseri olabilir ve bu nedenle de tek başına neticelere bakmak yeterli olmayacaktır. Bir jüri, sarfedilen liyakat/değer nedeniyle başarısızlıkların ödüllendirilip ödüllendirilmemesi, veya şans eseri olduğu için başarıların cezalandırılıp .

cezalandırılmaması hususunu çözüme bağlamaya çalışırken, çok büyük bir müşkülâtla karşılaşacaktır.

Gerçekten hizmetin minimum değerle tedarikini istememizin önemli bir mantığı -bir hizmetin mümkün olduğu kadar ucuz tedarik edildiği durumda herkesin kazançlı çıkması- vardır. Özellikle bu çaba ya da fedakarlıkların başka alanlarda daha verimli kullanılabileceği durumlarda, herhangi bir malın üretilmesine sarfedilen zahmet ve fedakarlık miktarını azaltmak isteriz. Halkı fiilî fedakarlıkları için ödüllendirmeye yönelik herhangi bir girişim, insanları başkalarına fayda sağlamaya sevketmeyecek; sadece ferdî fedakarlığı teşvik edecektir. Hiçbir ekonomik düzen böyle bir ilkeye göre işleyemez.

Bütün bu hususlar, piyasa sürecinin sağladığı karşılıkların tartışılmasında, adalet fikrinin ayan beyan geçersiz ve anlamsız olduğunu göstermeye yarar. Piyasa düzeninin gayrişahsi sisteminin, âdil veya gayri âdil olabileceğini söylemek daha ziyade, bir taşın ahlâklı veya ahlâksız olduğunu söylemeye benzer. 'Sosyal adalet' teriminin kullanımı bu - nedenle, gerçek adaletin ne olduğu hususunda bütünüyle yanlış bir görüşe dayanmaktadır.

Yeniden dağıtım ve eşit muamele: Hayek'in sosyal adalet fikrini, özgür bir toplumu birarada tutan tutumlar (attitude) ve ahlâki değer ölçülerinin (morality) erozyona uğramasına katkıda bulunan bir fikir olarak düşündüğü bir diğer önemli cihet daha vardır. Yeniden dağıtımın, halkın eşit muameleye tâbi tutulmamasını gerektirdiği ve bu bakımdan davranış kurallarının eşit uygulanması prensibini bozduğu açıktır. İnsanlar, sosyal durumları ve fiziki çevreleri bakımından olduğu kadar, güç, zeka, beceri, uyanıklılık ve azim gibi değişmesi zor veya imkânsız birçok vasıflar bakımından da farklılık gösterdiği için, devlet tüm bu avantaj ve dezevantajları dengelemek maksadıyla onlara farklı şekilde muamele etmek zorundadır.

Fakat gelirleri eşitleme girişiminin, neden eşit olmayan muameleyi gerektirdiğine ilişkin daha esaslı bir sebep vardır. Bu, gelirlerin eşitlenmesine çalışıldığı böyle bir sistemde, rekabetçi ekonominin yol gösterici güçlerinin işlememesidir. Piyasada, fiyatlar doğru hareket tarzları için halka yol gösterir; belli bir ürün için yüksek fiyatlar, halkı kaynaklarını o ürünün arzı için çalıştırmaya yöneltir; düşük fiyatlar da verimli kaynakların daha az kârlı mallar üzerinde teksifine mani olur. Böylelikle

arz, piyasa talebini karşılamak için aşağı çekilir veya yukarı itilir. Fakat ödüller / karşılıklar piyasa ihtiyaçlarını yansıtmadığı takdirde, sistem otomatik pilotunu kaybeder. Bu yüzden, devlet karşılıkların / ödüllerin eşitliği konusunda ısrar ederse, ihtiyaç duyulduğunu düşündüğü malların üretilmesini, halkı muayyen iş ve mesleklere zorlayarak ancak temin edebilir. Herbir fert, önceden bilinen ve değişmeyen kurallar yerine; bütünüyle verimlilik veya o zaman duyulan ihtiyaç gerekçesine göre bir göreve tahsis edilmek durumundadır. Bu, kendisi bizzat genel kurallaria tahdit edilmiş bir liberal yönetim kavramından çok uzaktır.

Güç ve kudret siyaseti: Hükümet bir takım liyakat ölçüleri veya 'sosyal adalet' temeline dayanarak , gelirlerin yeniden dağıtımını (ki bu bilfiil keyfi ve takdiri olmak durumundadır) bizzat üstlenince, muhtelif birey ve gruplardan gelen birbirine rakip birçok taleple yüz yüze gelecektir. Herkes gayret ve çalışmalarının diğerlerinden daha değerli olduğunu ve paylarının artırılması gerektiğini iddia edecektir. Kimin ne alması gerektiği hususunda karar vermeye yardım edecek üzerinde mutabık kalınmış kurallar olmadığı için, hükümetin kararları takdiri ve önceden tahmin edilemez mahiyette olacaktır. Gelir dağıtımının başlangıçtaki amaçları açık olmadığı için, hükümet, belki belli bir grubun taleplerini (seksiyonel talepleri) karşılayan, ama piyasa sisteminin işlemesine engel olan muğlak kurallar icat edecektir. Hükümet eylemleri hususunda herhangi bir açık ve genel kuralın olmaması, toplumun üyelerinin zihinlerinde genel kurallara karşı bir saygısızlığa yol açar. O zaman anlarız ki :

Siyaset bir kez gelir pastasından pay almak için. bir mücadele haline geldi mi, doğru dürüst bir hükümet mümkün değildir.

Gelirden daha büyük bir pay almaya uğraşan başlıca çıkar kesimlerinden biri muhtemelen, değişen piyasa koşullarının ürünleri için daha küçük bir talebe yol açtığı endüstriler olacaktır. Piyasada bu kolaylıkla ayarlanacaktır: kaynaklar bu endüstrilerden başka alanlıira kayacak, bu endüstrilerdeki işler kaybedilecek, ama insanlar başka sahalarda istihdam bulacaklardır. Fakat 'sosyal adaletin'" yol gösterici unsur olması durumunda, hükümet, bu endüstrilerdeki insanların düşen gelirlerinin korunması veya onlara özel imtiyazlar verilmesi yönünde baskıyla karşılaşacaktır. Tabii ki bu, fıyatlann sinyal işlevini bastıracak ve bu tür endüstrilerde talebin gerektirdiğinden daha fazla kaynak teksifini sağlayacaktır. Bu gruba özel muamele aynca, diğerlerinden karşı iddialara mucip olacak; gelir ve fiyatların belirlenmesine

her müdahale, açıkça yanlış tahsisi artıracak ve sorunu çözmek için daha fazla müdahaleyi gerektirecektir.

Bu nedenle gelirler, bir üreticinin veya endüstrinin müşterileri için sahip olduğu değere göre değil, fakat muhtelif grupların kendi durumlarının üstünlükleri konusunda hükümeti iknâ etme kabiliyetine göre kararlaştırılmaya başlanacak; akabinde de, gelirler herhangi bir kimse tarafından gerçek liyakat olarak görülen bir şeye değil, sözkonusu grubun siyasal etkisine ve teskin edilmeği takdirde hükümete yönelik yürüteceği siyasal yıpratmaya' dayanacaktır. Binaenaleyh açıkça görülür ki:

...bir hayır kurumu haline gelen parlâmento veya hükümet, böylelikle, dayanılmaz bir şantaja maruz hale gelir. Kısa süre sonra da hangi grupların umumun pahasına ihsana mazhar olacağını 'liyakatin (taşınan vasıfların) ' belirlemesi sona erip; bunu tamamen 'siyasal gereklilik' belirler hale gelir.

'Sosyal adalet' talepleri genel olarak, bireylerin 'sosyal sorum-luluğu'na yöneliktir. Ama sosyal adaletin gerçek sorumluluğu ortadan kaldırdığı açıktır. - Sosyal adalet fikrinde, bir kişinin toplumdaki pozisyonundan birey değil, hükümet sorumlu hale gelir; ayrıca bireyden, 'sosyal açıdan sorumlu' -ki bu hiçbir şekilde herhangi bir açık anlamı olmayan bir ibaredir- olması istenir. Bu nedenle, şahsî sorumluluk nosyonu tersyüz ve muğlak hale gelir.

Milliyetçilik: 'Sosyal adaletin', özgürlüğün moral temellerini zayıflattığı son bir cihet daha vardır. Bu, sosyal adaletin yabancıları dışlama eğilimidir. İnsanların birbirlerinin katkılarının nisbî öneminin az çok farkına vardıkları küçük toplumlar dışında, bireylerin uygun maddi karşılık veya statüleri hakkında bir genel anlaşma ortaya çıkması olası değildir. Bu nedenle 'sosyal adalet' talepleri belki ütopyacı teoriler haricinde, bir ulusun sınırlarının dışına nadiren taşar.

Bu nedenle Hayek, 'sosyal adalete' teşebbüs edilen ülkelerde milliyetçiliğe doğru ciddi bir temâyül görür. Denkleme diğer ülkeler katıldığında, 'sosyal adaletin' olası hiçbir uluslararası standardı olmadığı aşikâr hale gelir. Bunun da ötesinde, 'sosyal adalet' ve, kendi ücretlerinin yükseltilmesine matuf çığlıkların öncüleri içinde yer alan gruplar, pratikte, yabancılar adına öne sürülen benzer talepleri ilk reddedeceklerdir. Bu tür milliyetçiliği Hayek, özellikle tiksindirici bulur.

Gelirin Yeniden-Dağıtımı Büyümeye Neden Engeldir?

Piyasanın müdahaleden azade işleyiş ve sürecinin ortaya çıkaracağı durum, birçok kimsenin çevresindekilerin layık gördüğünden daha fazlasıyla, diğerlerinin de layık görülenden daha azıyla karşılaşması olacaktır. Mamafih, her yeniden-dağıtım teşebbüsüne musallat olan sorun, gelirlerin dinamik bir piyasa sürecinin neticesi olmasıdır. Bu piyasa süreci, böyle bir teşebbüs halinde yavaşlayıp verimsiz hale gelen, dağıtılacak daha az şeyin kalmasıyla neticelenen bir süreçtir. Dağıtılabilecek bir gelir pastasının olduğu ve bu pastayı üreten sürecin bir sonraki yeniden-dağıtıma kadar değişmeden devam edebileceği fikrinin, doğru olmadığı ortadadır. Piyasa sürecinin hasılası her zaman büyümektedir, dinamiktir ve herhangi bir noktada bu hasılayı dağıtma teşebbüsü onun ileride büyümesine mâni olacaktır. Hayek'e göre, bu nedenle özgür bir toplumda politikanın amacı, oldukça takdirî bir 'sosyal adalet' nosyonuna dayanarak gelirlerin yeniden-dağıtımı değil; ayırım yapmadan, rasgele seçilmiş bireylerin paylarının büyüklüğü maksimize olsun diye, toplam hasılanın mümkün olduğu kadar fazla ve hızlı şekilde büyümesine yardım etmek olmalıdır.

Zenginlerin rolü: Gelirlerde farklılık, zaman içinde toplam hasılanın büyümesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İster çalışarak ister tesadüfen elde edilmiş olsun başarılı bireylerin yüksek kazançları, kaynakları gelecekte azami katkıyı sağlayacakları yerlere sevketmede en temel unsurdur. Birçok insanın rahatsız olduğu eşitsizlik aslında, tüm gelirlerin düzeylerini yukarıya çeken ve bugün Batıdaki insanların bir çoğunun sahip olduğu nisbî yüksek gelirlere sahip olmalarına imkân veren, manyetik bir güçtür. İnmemizin imkânsız olduğu bir yürüyen merdivendeyiz: Piyasa sisteminin desteklediği dünyanın artan nüfusu, piyasa hasılasının büyütülmesini icabettirir. Piyasa sistemi hayalî bir eşitlik ülküsüne feda edilecek olsaydı, bunda en büyük zorluğa duçar olacaklar, dünyanın en yoksul insanları olurdu.

Daha zengin insanların, -gelirlerini temine çalışırken piyasa talebinin daha iyi karşılanmasına katkıda bulunan diğer insanlara-örnek teşkil etmelerinin yanında, hepimize fayda sağlayan bir diğer önemli rolü daha vardır. Özgür bir toplumda ürünlerin her zaman testi sözkonusudur. İşte zenginlerin rolü, yeni ürünlerde elzem olan bu testin icrasıdır. Her zaman teknolojinin

mevcut durumuyla üretebileceğimiz -ama ancak yüksek maliyette- birçok şeyler olacaktır.

Piyasada deneninceye kadar, bu seçeneklerden hangisinin beşerî talepleri tatmin edebileceğinin ortaya çıkacağını bilemeyiz.

Bu nedenle zengin insanlar, bugün . lüks olacak kadar pahalı; ama, yarın değerlerini kanıtladıkları zaman harcıâlem nesneler olabilecek ve daha büyük miktarda üretilebilecek ürünlerin araştırılıp denenmesinde önemli bir rol oynarlar. Zenginlerin yeni ürünlere gücü yetmektedir. Bu bakımdan diğer ürünler karşısında bazı. ürünleri tercih etmeleri, kaynakları daha başarılı ürünlerin üretimine çeker. Daha az başarılı ürünlerin elenmesi, kaynakları daha verimli tarzlarda kullanılması için serbest bırakır. Seçenekler sahasının daralıp alternatif ürünlerin sayısı daha iyilerinin lehine olmak üzere azalırken, yeni üretim metodlanna yönelik araştırmalar ve kalite ve mükemmelliğe yönelik yeni değişikliklerin geliştirilmesi daha yoğunlaşır ve başarılı ürünler en az maliyetle elde edilebilir hale gelir. Bu, artık yeni ürüne gücü yeter hale gelen daha az zen . gin insanlardan gelen talebi uyarır ve bu durum, sonunda malın üretim maliyeti o malı hemen hemen herkesin alım sınırları içine koyuncaya kadar, böyle devam eder gider.

Hayek, insanlar bugün eğer bir araba, radyo veya buzdolabına sahip olmanın keyfini sürebiliyor ya da mütevazı bir fiyatla uçak seyahati yapabiliyorlarsa, bunun tek sebebinin, daha birkaç yıl öncesinde bunların -piyasada pek az kimse dışında- insanlar' için, hayal edilmeyen şeyler olarak bulunması olduğunu savunur. Gerçekleşmesini muhakkak addettiğimiz ilerlemelerin çoğu, bu araştırma, geliştirme ve ucuz üretim süreci olmaksızın asla mümkün olamazdı.

Piyasa sürecinin dinamik ve her zaman gelişmekte olan bir süreç olması münasebetiyle, zenginlere ihtiyaç duyarız. Bu araştırma işi öyle elzem ve toplumun daha yoksul insanlarının ufuklarının hızla genişlemesi için o kadar yararlıdır ki, Hayek bunların her toplumda önemli bir husus olduğu kanaatindedir. Merkezi bir ekonomide bile, hayat tarzları ve tecrübeleri diğer insanlara aktarılabilecek bir kesim insan olmak zorundadır. Pek tabii kumanda ekonomisinde, bunlar muhtemelen otoriteler tarafından seçilecektir. Bu, onların piyasa tarafından tarafsız ve gayri şahsi bir şekilde seçilmelerinden daha az hakça görünen bir süreçtir. Fakat araştırma yapan

insanlardan müteşekkil böyle bir sınıfı ihtiva eden bir toplum ancak, gelecek fırsatların ne olacağı konusundaki bilgilerini artırmayı ve böylelikle de en yoksul üyelerinin bile durumlarını süratle iyileştirmeyi bekleyebilir.

Zengin bireylerin oynadığı rolün yararlı olduğunu destekleyen diğer bir argümanlar dizisi daha vardır. Zengin insanlar, fikirlerini destekleyecek kaynaklara sahip oldukları için, risk alabilirler. Bu durum, mümkün üretim sınırlarını daha da ileriye iter ve tabii ki bu meyanda istihdam yaratır. İkinci olarak sanat, eğitim, araştırma ve politika, ahlâki değerler sistemi (moralite) ve benzer konularda yeni fikirlerin yaygınlaştırılmasının desteklenmesi gibi, hiçbir maddi getiri vaadetmeyen sahalarda bile fikirlerini destekleyebilirler. Zengin insan, değer görüp sarıldığı meseleye, siyasal kurumlarca tenezzülen lütfedilen herhangi bir yardımdan, çoğunlukla çok daha fazla kaynak -hem kendi çabalarından hem de kendini takip edenlerden gelen- yöneltebilir. Üçüncü olarak, zengin bireylerden müteşekkil bir sınıf, sınırsız bir idarenin birkısım baskıcı tedbirlerine direnebilir.

Birçok zengin insanın hayat tarzı, anlamsız bir israf olarak görülebilir. Bu izafi bir konudur: Ulusal ortalamanın altında, sıradan bir Amerikalının hayat tarzı, Afrika veya Çin'deki birçok insana boşu boşuna bir israf ve heder olarak görünebilir. Her halükârda böyle bir yüksek hayat tarzı bile, tedricen toplumun diğer kesimlerine sirayet edecek tecrübe ve keşifler, başka suretle mümkün olmayan gelişmeler husule getirecektir.

Yoksulların hoşnutsuzluğu: Ekonominin dinamik olduğunu, bugün yoksul olan bireylerin (yeni gelişmelerin başlatılmasında zenginlerin rolü nedeniyle sahip oldukları yararlara ilâve olarak) yüksek ücret oranlarıyla gelişmekte olan endüstrilere çekilebileceğini ve bu nedenle uzun süre yoksul kalmayacaklarını hatırlamalıyız. Fakat Hayek, kirli veya tehlikeli olmasına rağmen iyi ücret ödenmeyen işlerde olanların durumunu, genel bir durum gibi nazara alır. Acaba adalet bu işler için daha büyük bir karşılığı / ödülü gerektirmez mi?

Yine, toplumun insanları farklı mesleklere göre organize eden bir fert olmadığını hatırlamalıyız. Yetkili bir kişi veya patron, eşit kapasitedeki insanları, bazısıtemiz ve sevilen, diğerleri zor, nahoş ve tehlikeli olan farklı işlere yerleştirdiği takdirde, zor, kirli ve tehlikeli işlerde olanlara bir şekilde bu durumu telafi eden bir ödeme yapılması talebinde bulunmak ve bir adaletsizlik yapılmış olduğunu söylemekte haklıyızdır. Fakat hizmetlerini

en fazla fiyat verene satan özgür insanlardan bahsederken, durum tamamen farklıdır. Kabiliyetleri ve bu nedenle de ücretleri daha iyi ve temiz işlere nazaran düşük olıı,n insanlar,. nisbeten daha iız temiz bir iş alarak, gerçekten. daha fazla kazanabildiklerini göreceklerdir. Gerçekten daha iyi işler için kabiliyetleri olanların bu (sevilmeyen) işlerden kaçınmaları durumu, bu işlerdeki cari ücret oranlarını yukarı çek- . meye yardım edecektir. Bu bakımdan, piyasa güçleri kirli ve nahoş işlere her zaman düşük iicret ödendiği anlamına gelmez; piyasa, acilen ihtiyaç duyulan, ama kerhen sunulan hizmetler için iyi ücret öder.

O halde, adalet ve değer argümanları burada hâlâ geçerlidir. Nahoş bir işte çalışan birinin durumu, ancak o işe onu birisi yerleştirmiş ise gayri âdil olarak değerlendirilebilir. Ama işin gerçeği, onun durumu bizzat kendi isteği veya fırsatları değerlendirmesinin ve piyasa unsurlarının neticesidir. Ve bir kez daha tekrar edelim: Bu tür bir işin topluma göre değerinin ne olduğunu kim tayin edecektir? Değere ilişkin tek anlamlı ölçü, bu işin hizmeti tüketenlerin nazarındaki değeridir.

Miras: 'Sosyal politikanın' sıkça hedefi olan bir diğer husus daha vardır. Bu da mirastır. Argümanın iki fonnu vardır. Birincisi, herkesin -aiie ve yetişmenin arkaplan avantajları olmaksızın- doğuştan eşit bir başlama noktasına sahip olması gerektiği inancına dayanır. İkincisi de, diğer kontrol edilemez avantajlar intikal edebilse de, ebeveynin servetinin çocuklarına intikal etmemesi fikridir.

Eşit başlama durumuna ulaşmanın mümkün olmadığı aşikârdır. Çocukların aileleriyle kalmalarını kabul etmemiz, ebeveynin tüm servetinin 'hakça' yeniden-dağıtılması ve çocuklar büyürken' de paylarına düşen servetin bu şekilde devam etmesi anlamına gelir: Fakat bütün insanların bütün fiziki ve beşeri çevrelerini kontrol etme meselesi, üstesinden gelinmesi imkânsız bir sorundur. Çocuklar doğuşta ailelerinden alınıp, 'eşit çevrelerde' yetiştirildiklerinde de durum pek kolay olmayacaktır. Çünkü, yetişme mekânının özel avantajları, çocukları yetiştirenlerin becerileri ve benzer hususlar yine önemli farklılıklar doğuracaktır. Bu farklar, çocuklar büyürken artacaktır. Hayek bu idealin fırsat eşitliği fikri olarak çekici olabileceğini, ancak, gerçekleştirmeye teşebbüs edildiği takdirde bir kabusa yql açacak tamamen aldatıcı bir ideal olduğunu ifade eder.

Ebeveynin servetinin çocuklara kalmaması gerektiği şeklindeki daha az ütopyacı görüş hiç de az problematik değildir. Hayek, serveti intikal ettirmenin, sermayenin parçalanmasını önlemede esas olduğu ve sermaye birikimi için itici bir rol oynadığı hususunun bilindiğini kabul eder ve keza, servetleri genel olarak dağıtılacak olsa bile, sırf ebeveyni öldüğü için devletin bir çocuğu yuvasından ayırmasının gayri âdil olacağı şeklindeki aşikâr husustan sözetmez.

Hayek, bir kişinin yetiştirilmesinde paranın yanında birçok cihetler de olduğuna ve normal olarak ailenin onlara bakacak en iyi kurum kabul edildiğine işaret eder. Toplumda yaşamak için esas olan kültürel değerlerin çocuklara kavratılmasını teminde, ebeveyn her öğretmenden daha elverişlidir. İkinci olarak, insanlar diğerlerinin beceri ve vasıflarından -iyi bir ses veya nüktedanlık gibi tamamen şanstan kaynaklansa bile- yararlanıp istifade ederler; aynı tür yararlı nitelikler iyi bir yuva yahut zeki ebeveynlerin mahsulü olduğunda neden eşit ölçüde değerli olmayacakmış, anlamak güçtür. Üçüncü olarak, tek bir kuşakta nadiren elde edilen, ama ailenin iki ya da üç silsilede kazandığı bir çok kültürel değerler vardır.[17]

Bütün toplumun yararına olan, ailelerin yeni kuşağı kültürel olarak teçhiz etmelerinin yanında onların doğal güdülerini yeni kuşağı teçhiz etmede kullanmanın arzuya değer olduğunu kabul ederken, aynı prensipler neden maddî faydalar konusunda da geçerli olmasın ki... Ailelerin çocuklarına yardım etme yollarından onlara para bırakma usulü, sosyal açıdan muhtemelen en ucuz yoldur. Bu kapı yoksa, aileler çocuklarını tavassutla bir işe yerleştirerek geçimlerini sağlamaya yönelirler. Böylece, vasıflı olsunlar olmasınlar yine bir gelir garantileri olur. Bu komünist toplumlarda genel bir vâkıadır. Ancak bu uygulamanın verimsiz ve şâyânı arzu olmadığı aşikârdır.

Fakat bütün bu sosyal ve siyasal eşitlikçi (egelitarian) önerilere esas" itiraz, bu önerilerin mevcut dengesizlikleri düzeltmeye çalışmak için keyfi ve gittikçe artan hükümet müdahalesini gerektirmesi olsa gerektir. Müdahale, mukabilinde hükümetlerin insanlara eşit olmayan bir şekilde muamele etmesini gerektirir ki, bu da uygarlığın, üzerine bina edildiği bireysel davranış ve ahlâkî değer sisteminin (moralite) malum ve genel mahiyetteki kurallarına itibar edilmemesini teşvikin belli bir yoludur.

'Sosyal Adalet' Fikrinin Menşei

Hayek, sosyal adalet kavramının menşeini sorgulamakta ve bazı endişe verici gerekçeler ortaya koymaktadır.

Genel piyasa düzenine karşı temel şikayetlerden biri, piyasanın değişen şartlarının bazı insanları eski durumlarından daha kötü bir durumda bıraktığıdır. Arz ve talep değişirken bazı fertlerin ve endüstrilerin işlerinin iyi gitmesi, diğerlerinin de durumun kendileri için gittikçe kötüye gittiğini görmeleri son derece doğaldır. Bu durum, insanların daha az kârlı endüstrilerden daha kârlı olanlara kaymaları gerektiğini ve kaynaklarını hizmetlerine daha acilen ihtiyaç duyulan alanlara yöneltmeleri gerektiğini gösteren önemli bir sinyal işlevine sahiptir.

Durumu kötüleşen gruplar, 'sosyal adalet' taleplerinde gürültücü ve iknâ edici olabilirler. Çünkü, faaliyetlerini durdurmuş ve yeni endüstrilere geçmiş olmaları halinde herkese tahakkuk edecek yararların ne olacağı pek açık değilken; bu durumda yedikleri darbe ve katlandıkları zarar, kendi omuzlarında yoğunlaşmaktadır. İşsizlik ve ücret düşüşünün ortaya çıkardığı hastalıkları herkes görebilir; fakat bu piyasa nizamının normal cephesinin sağlayacağı geniş faydalara kimse dikkat etmez. Bu bakımdan, belirtilen gruplar büyük bir siyasal güce sahip olma temâyülündedirler; ancak bu onların gerekçelerinin 'haklı' olduğu anlamına gelmez:

Şunu özellikle anlamak durumundayız: Bir grup insanın adalet açısından hakları olarak gördükleri şeyler konusunda sağlam görüşlere sahip olmaları, her zaman, evrensel olarak uygulandığı takdirde, hayatiyetini sürdürebilir bir düzen husule getirecek uygun bir kuralın mevcut olduğu (veya bulunabileceği) anlamına gelmez. Herhangi bk sorunun adalet sorunp olarak gösterildiği her durumda, onu çözecek evrensel tatbik kabiliyetini hâiz bir kural keşfetmenin mümkün olduğuna inanmak bir aldanmadır.

Sosyal adalet nosyonunun ikinci kaynağı, şüphesiz saf kıskançlıktır.[18] Bu güdü kamufle edilebilmekte ve muhtemelen birçok sosyal reformcu bunun farkında bile değildir. Ama, bazı insanların diğerlerinden daha fazla kazanmaları durumunun kaçınılmaz olarak şiddetli itirazlar ilham etmesi nedeniyle,. bu güdü memnuniyetsizliği doğurur. Tüm beklentileri illa ki karşılamak piyasanın işlevi değildir; insanların, kendilerinin neye değer olduklarına ilişkin düşündüklerine göre ödüllendirildiği bir sistem çok geçmeden çökecektir.

Üçüncü şık, piyasanın işleyiş tarzını anlamayan ücretli işçilerin artmasıdır. Ferden veya küçük alışveriş grupları içinde çoğu insanın toprağa bağlı olarak çalıştığı durumda, bir piyasa süreci anlayışının çabucak öğrenilmesi ve nesilden nesile aktarılması çok tabiî idi. Fakat piyasanın gündelik işleyişinden tecrit edilmiş geniş iş gücü istihdam eden büyük firmaların ortaya çıkışı, bu durumu zayıflatmaya başlamıştır. Hayek'in ifade ettiği gibi:

Batı dünyasının nüfusunun sürekli artan bir kesimi geniş organizasyonların üyeleri olarak ve -böylece de- büyük açık toplumu mümkün kılmış olan piyasanın kurallarına yabancı olarak yetişmektedir. Bu insanlara göre piyasa ekonomisi, büyük ölçüde anlaşılmaz ve akıl almaz bir şeydir.

Sosyal adalet atavizmi: Mamafih 'sosyal adalete' olan bu inancın, neden bu kadar yaygın olduğunun en önemli sebebi, bu inancın, geniş modern toplumun tedrici olarak ortaya çıktığı av-cı-toplayıcı insanlardan müteşekkil küçük kabile grubu için uygun olan, içimizde derinlemesine yerleşmiş doğal güdülere hitap etmesidir. İnsan, onbin yıldır tarıma ve daha sonra endüstriye dayanan oldukça büyük topluluklar içinde yaşamış olabilir, ama ondan önce insan bunun en azından yüz katı kadar uzun bir süreyi küçük avcı gruplarında geçirmiştir. Böyle bir grubun büyüklüğü her üyenin diğerlerini şahsî olarak tanımasını ve üzerinde anlaşılacak ortak amaçlan mümkün kılar; paylar, üzerinde mutabık kalınmış liyakat standartlarına göre tayin edilebilir; ortak maksatları başarmak için bireylere değişik roller verilebilir.

Artık küçük gruplardan, üyelerinin çoğunu bilmediğimiz ve bu yüzden gayri şahsi kurallar tarafından düzenlenme durumundaki bugünün geniş toplumuna geçmiş bulunmamıza rağmen, içgüdülerimiz tamamen bertaraf edilmiş değildir. Gerçekten:

İçgüdülerimiz bize görevimizin öncelikle, tamdık çevremizin müşahhas ihtiyaçlarına hizmet etmek olduğunu; ve ikinci olarak da, bize en çok tatmin veren faaliyetin ortak ihtiyaçlara yönelik ortak bir çabaya iştirak etmek olduğunu söyler.

Hayek'e göre, 'sosyal adalet' için mütemadiyen yapılan çağrılar geniş ölçüde, bu rahat içgüdüsel- dünyaya dönme hasretidir. Halbuki aslında, piyasa sürecine dayanan genişlemiş düzeni mümkün, kılan, bu eski değerler anlayışının (morality) terkedilmesi olmuştur. Öyle görünmektedir ki:

Bu yeni kazanımların (zenginlik, refah vb.) muhafazası, ...iktisaba dayanan bir kurallar ve ilkeler dizisini (kazanılmış mahiyette bir disiplini) gerektirirken; sosyalistler, tevarüs etmiş güdülerin desteğine sahiptir.

Sonuçlar

Hayek'e göre, 'sosyal adalet' feryatları, tabiî ki toplumun (zenginlik, refah vb.) müktesabatının dayandığı kazanılmış mahiyetteki (iktisabî) disiplinle uyuşmaz. 'Sosyal adalet' fikrinin temellerini incelemesi, Hayek'i, bu fikrin beşeıj faaliyet için anlamlı ve muteber bir ilke olarak şiddetle reddine götürür. Hayek'e göre daha da kötüsü, sosyal adalet, taleplerinin neden özel muamele görmeleri gerektiğine mantıkî bir neden gösteremeyen özel bir menfaat grubunun talepleriyle diğer insanların hemfikir olmaları gerektiği şeklinde, samimi olmayan bir öneri (ve olsa olsa yanlış bir bahane) olmasıdır. 'Sosyal adalet', genel olarak zannedildiği gibi talihsiz insanlara yönelik masum bir iyi niyet ifadesi değil; muayyen gruplardan gelen imtiyazlı bir durum talebidir. Hayek'e göre belki daha da kötüsü, bu, gerçek adaletin zıddıdır. Gerçek adalet, genel ve kabul görmüş kuralların kılavuzluğunda olup, farklı bireyler ve gruplar arasında taraf gözetmez.

'Sosyal adalet' feryatları, şüphesiz arkasında güçlü güdüsel hislerin desteğine sahiptir. Bu taleplerin dayandığı hisler kabileci avcı gruplara uygundur; ama, tamamen farklı, serbest işbirliği ve eşit muamele prensiplerine göre işleyen modern toplumlara göre değildir. Bütün bu nedenlerden dolayı Hayek, ne zaman 'sosyal adalet' kavramı zikredilse, çok ihtiyatlı olmamız gerektiği kanaatindedir ve kendi zaviyesinden, böyle entellektüel bakımdan itibar edilmeyecek bir düşünceye muhalefetini ilan etmektedir:

İyice şu kanaate vardım ki, meslektaşlarıma hala sunabileceğim en büyük hizmet, onlar arasındaki yazar ve hatipleri, bir daha 'sosyal adalet' terimini ağızlarına almaktan utandırabilmek olacaktır.

---

14 Bertrand de Jouvenel'in örneği hatırlanacaktır: "Küçük bir çocuk veya gaddar bir adamın, gürültüsünden korkup onu şeytansı diye niteleyebileceği bir çelik fırınını ele alın. Mamafih bu kanaat, fırının bir ruhu olmadığı anlaşılır anlaşılmaz bırakılacaktır. Hiçbir bilgisi olmayan kişi, fırının kor kırmızısıolması, zaman zaman kızgın lav akıntısı bırakması ve siyah kömür ile çatırdayan demir parçacıklarıyla beslenmesinden dolayı, onun şeytansı olduğunu düşünecektir. Halbuki, çelik fırını, insanların amaçlarına hizmet eden alet ve makinaların üretimine yol açması münasebetiyle, araçsal açıdan faydalı, sadece bir aletten ibarettir.", Capitalism and Historians, s. 93.

15 Studies in philosophy, Politics and Economics, s. 242-3. Hayek daha önceki sayfalarda (s. 238) şöyle der: "... sosyal kelimesi, tazammun ettiği anlamlar benimsenmediğj durumlarda, her zaman çarpıtılabilen, tavsif ettiği- her ibareyi açık anlamından mahrum eden ve onu sınırsız elastikiyete sahip bir ibareye jeviren bir sıfat haline gelmektedir."

16 The Road to Serfdom, s. 76' da işaret edilmiştir. Adaletin 'kör' olduğu düşünülse de bunun, adaletin itibarı lehinde bir husus olduğu ifade edilmelidir. Piyasa süreci de 'kör'dür ve tarafsızlık niteliği zayıf bir sistemde azınlıkta kalan kesimlerle ayırımcılığa maruz kalabilen diğer kesimler için daha fazla imkânlar sunar. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Milton Friedman, Capitalism and Freedom, Chicago: Chicago University Press, 1962, Böl. 7.

17 Burada Hayek'in kafasındaki muhtemelen, bir aile işinin bir tek kuşakta kurulması imkânsız olup, iki veya üç nesilde kurulması; ya da genellikle birinci kuşakta direnilen ama müteakip kuşaklarda özümsenen yeni bir kültür ve sosyal değerler setinin tedricen kabulüdür.

18 Hayek, 'bütün ihtirasların en kötüsü ve anti-sosyali'- konusunda John Stuart Mill'den alıntı yapmakla birlikte, cimrilik güdüsünü vurgulamaz, The Constitution of Liberty, s. 93; yine, The Mirage of Social Justice, s. 98; ve Studies in Philosophy, Politics and Economics, s. 245. Hayek, kısmen cimriliğin bu temeli; ama esasen sosyal adalet fikrinin yanlış anlaşılması münasebetiyle, 'bugün sosyal olduğu ifade edilenlerin çoğu[nun], kelimenin gerçek ve temeldeki anlamı bakımından, baştanbaşa ve tamamen anti-sosyal [olduğunu]' belirtir, Studies in Philosophy, Politics and Economics, s. 247.

Beşinci Bölüm: Liberal Bir Düzenin Kurumları

Bir liberalin toplum karşısındaki durumu, bitki yetiştiren ve bitkinin büyümesine en elverişli şartları yaratabilmek için, bitkinin bünyesini ve bu bünyenin nasıl işlediğini olabildiğince iyi bilmek zorunda olan bir bahçıvanın durumuna benzer.

Liberal Bir Düzenin Şartlarını Oluşturma

Hayek'e göre, devletin asıl rolü herhangi bir muayyen sosyal düzen yaratmak değildir. Toplum çok karmaşık vâkıa olup önceden tasarımlanmış bir şekilde kontrolü mümkün olmadığı için, hiçbir yönetim, toplumu belli bir tarzda tanzim edemez. Sosyal düzen ve piyasa düzeni, düşünülen herhangi bir planlama organının veya herhangi bir aklın idrak kabiliyetinin çok ötesinde bir kaarmaşıklık içinde gelişmiştir. Netice olarak:

Liberalizm, toplumun tekmil düzeninin tasarımlı kontrolünü, ayrıntılarını önceden bilemeyeceğimiz bir kendiliğinden düzenin oluşumu için zaruri olan kurallar gibi genel kuralların tatbikiyle sınırlandırır.

Toplumun gelişmesi, buna uygun koşulları oluşturmamızı gerektirir. Sosyal düzenin mahiyeti daha ziyade, bizim inşa edemediğimiz, ama ona müsait koşulları sağlayarak gelişmesine imkan sağladığımız, tabiatta mevcut diğer birçok düzene benzer. Örneğin, atomları tek tek bir araya getirerek hiçbir zaman karmaşık bir kristal elde edemeyiz; ama atomların kendilerini kristal oluşturacak bir şekilde tanzim edecekleri şartları oluşturmak kolaydır.

Bir değerler hiyerarşisi teşkili ve önceden va'zedilen hedefleri başarmak için, kendi toplumumuzu baskı ve tazyikle şekillendirmeye kalkıştığımızda, kesinlikle başarısız oluruz. Yapabileceğimiz en iyi şey, genel düzenin istinad ettiği faaliyet kurallarının korunmasını temin ederek yararlı bir genel düzenin teşkilini kolaylaştırmaktır.[19] Hayek, yönetimin bu hukuki rolünün, uhdesine gittikçe daha fazla örgütsel güç alan ve insan hayatının bilinçli manipü-lasyon ve kontrole maruz cephelerini genişleten hükümetler tarafından gölgede bırakıldığı kanaatindedir. Bu, Hayek'in Law, Legislation and Liberty'de analizini sunduğu ve uzak durulmasını önerdiği bir gelişmedir.

Birey bakımından, tasarımlı, planlanmış bir organizasyon ile tasarlanmamış, özgür bir toplum arasındaki fark şudur: Tanzim edilmiş (organised) bir

toplumdaki kurallar, muayyen görevlerin yerine getirilmesini gerektirir. Bu toplumda bireylere, otoritelerin emirleriyle değişik görevler, belli roller tevdi edilmiştir. Özgür toplumda ise insanlara emredilmez, insanlar gayri-musavi muameleye tâbi tutulmazlar. Bu toplumda ancak, insanların kendi amaç ve emelleri için çalışma ve faaliyette bulunmada serbest oldukları, eşit uygulamalı genel kurallar vardır. Özgür toplumun yönetimi, genel kurallara riayeti teminin dışında emir ve talimatlar çıkarmaz.

Güvenlik: Özgür toplumu tanzim eden unsurların muhafazasının bir yönü doğal olarak, bunların dış düşmanlardan (veya muhtemelen iç kalkışmadan) korunmaları olacaktır. Hayek'e göre, devlet savunmada önemli bir role sahiptir. Bu, hem savunmanın masrafını karşılayacak vergiyi toplamada, hem de olağanüstü zamanlarda orduya asker alınada devletin bazı cebri güçlere sahip olmasını gerektirir. Mamafih bu hususlarla ilgili olarak devlet kendini genel kurallarla bağladığı sürece, Hayek telaşlanmak için ciddi herhangi bir neden görmez.

Kolluk görevi (policing), özgür toplumun hayatiyetini sürdürebilmesi için hükümetin temin etmek zorunda olduğu diğer bir fonksiyondur. Genel davranış kurallarına riayeti temin etme, sadece cezalandırma biçiminde değil, ayrıca kolluk görevinin finansmanını karşılayacak vergilerin toplanmasında da hükümetçe kullanılacak bazı zorlayıcı güçleri icabettirebilir.

Kasırga, sel, deprem, salgın hastalık ve diğer doğal felaketler gibi, sosyal düzeni tahrip edebilecek, etkileri ancak halkın bilinçli olarak örgütlenmesiyle en aza indirilebilecek diğer tehlikeler vardır. Bazı felaketlerin (örneğin salgın hastalık ve yangın gibi) önlenmesi veya bu tür felaketlerin ardından toplumsal ilişkilerin ve piyasa düzeninin yeniden inşası, sadece koordineli çalışmayı düzenleyecek cebri yetkilere sahip olmakla kalmayan, ayrıca problemlerin üstesinden gelmek için kendi tasarrufunda kaynaklara da sahip olan bir yönetimi gerektirir. Hayek bu nedenle şu sonuca varır:

Hükümetin görevi, bireylerin ve grupların başarılı olarak karşılıklı amaçlarını gerçekleştirebildiği bir çatı yaratmak ve bazen şu ya da bu şekilde piyasanın arz edemediği hizmetleri sunmak için gelir temini maksadıyla zorlayıcı gücünü kullanmaktır.

Piyasa-dışı diğer hizmetler: Piyasa sistemi, bir hizmeti arz edenin bu hizmeti alan insanlardan karşılığını alabilmesi ilkesine dayanır. Tabiî ki, mal ve hizmeti, başkalarına arz etmeden (başkalarının istifadesine mâni olarak) bir kişiye sunmanın hemen hemen imkânsız olması nedeniyle, karşılığını almanın zor olduğu birçok mal ve hizmet vardır. Savunma, güvenlik, salgın hastalıkların önlenmesi büyük ölçüde bu paranteze girer. Hayek, kullananlardan (ve sadece onlardan) hizmetin karşılığını almanın zor olduğu, arazi kayıtlan, istatistikî bilgi, bazı malların kalite belgelendirmesi gibi birçok bilgi türünün, bazı yollar ve beledî hizmetlerin de böyle olduğunu söyler.

Bu hizmetlerin sunulması bu bakımdan bir icbar unsurunu gerektirecektir. Çünkü bir çok insan, hizmetin değerini takdir tfdebilir, ama o hizmeti bedava elde edebileceğini düşündüğünde, onun tedarikine katkıda bulunmaz.

İlk bakışta, sözkonusu mallar hiçkimse veya kayda değer bir çoğunluk tarafından istenmese bile, herkese belli malların arzına katkıda bulunması için emrettiğimiz görülür. Bu nedenle siyasal teorisyen bakımından, hükümetin mal ve hizmet tedariki elbette sorunsuz değildir. Fakat Hayek bireylerin piyasanın sağlayamayacağı faydaları elde etmek için zorunlu vergileri kabul etmelerinin aslında kendi çıkarlarına olduğunu söyler. Çünkü bireyler bilirler ki, muayyen bir fayda ile ilgilenmeseler de, başkalarının istemediği ama kendilerinin talep ettiği faydalar olacaktır. Burada, bu tedarik yönteminin en iyiden sonraki bir alternatif olduğu hatırlanmalıdır. Çünkü bu yola, sadece piyasanın daha etkin ve kârlı mekanizması bu sahalarda işletilemediği için başvurulur.

Yine hatırlanmalıdır ki, bu hizmetlerin tedarikinde hükümetlerin bir monopole sahip olması gerekmez. Bu hizmetler hükümet tarafından zorunluluk yoluyla finanse edilseler bile hükümetçe idare ve arz edilmeleri gerekmediği gibi, aslında rekabetçi girişimler bu işi daha iyi yapabilecektir. Hükümet ayrıca, daha önceleri mümkün değilken, yeni gelişmelerin fiyatlandırmayı mümkün kılması durumunda zorlayıcı rolünü terk etmelidir. Örneğin telsiz dalgalarının herkesçe alınabildiği durumlarda fiyatlandırma mümkün değildir. Ama dalgaların sadece özel cihaz satın alan veya kiralayanlarca alınabilmesi durumunda ise, piyasa işlemeye başlar.[20] Yine ayrıca hatırlanmalıdır ki, ihtiyaç duyulan ama kâr getirmeyen birçok hizmet, halihazırda yardımsever ve gönüllü kuruluşlarca sunulmaktadır.

Örneğin hiçbir hükümet organı, Alcoholics Anonymous kadar etkili bir program ortaya koyabilmiş veya yararlı topluluk projelerine teşebbüs eden başka muhtelif mahalli halk gruplarının çalışmalarına yetişebilmiş değildir.

Vergilendirme ve Kamu (Hükümet) Hizmetlerinin Ölçüsü

Hayek'e göre, kamu sektörünün büyüklüğü onun meşruiyetinin ölçütü değildir. Meşruiyet, tamamen hükümetin zor kullanımının kurallarla sınırlı olup olmadığına; yürürlüğe koyduğu kuralların eşit tatbike sahip olup olmaması ve sosyal düzenin pürüzsüz işleyişine yardım edip etmediğine dayanır.

Hayek, kamu sektörünün büyüklüğünü belirlemede doğru usûlün, önce halkıri paylaşacağı vergi yükünün ölçüsü konusunda ka-. rara varmak ve ancak ondan sonra da verginin nasıl harcanması gerektiğine karar vermek olduğunu ileri sürer. Kamu sektörü, hizmetleri kullansın ya da kullanmasın herkesin tüm hizmetler için ödemede bulunması şeklinde değil; fertlerin bazılarının bazı hizmetleri, diğer insanların da diğer bazı hizmetleri- aldığı ortak bir havuza pay ödemeyi kabul etmeleri olarak yorumlanmalıdır. Böylece havuzun büyüklüğü konusundaki karar, diğerlerine sunulacak hangi hizmetlerin 'sosyal bakımdan âdil olduğu konusundaki tartışmadan ayrılabilir ve bu karar, rasgele alınan herhangi bir ferdin yaptığı katkının karşılığında alacağı fayda konusunda bir- karar haline gelir.

Kamu finansmanı tarihi elbette öyle âlicenap bir durum arzetmemiş; genel olarak mükelleflerden mümkün olduğunca, az sızlanmayla çok alma çabası şeklinde geçmiştir. Genel bir kural çerçevesinde hepimizin belli bir şeyler aldığı müşterek bir hizmetler havuzuna katkıda bulunduğu düşüncesinin yerini, 'sosyal adalet'in bir enstrümanı olarak kamu hizmetleri nosyonu ve azınlıklara[*] daha ağır vergiler konulması almıştır. Herhangi bir yeni harcamanın diğer insanlar tarafından ödeneceği inancı, çoğunluğun yeni mal ve hizmetler konusunda kolaylıkla mutabık olmalarını teşvik etmiştir. Bu, gerekli finansmanı tedarik etmek için ilâve çabalar gerektirir. Ortaya çıkan durum, hizmetlerin halkın karşılayabileceğine göre ayarlanması değil, mutabakatla, ama maliyetler hiç nazara alınmadan büyüyüp gelişen bir kamu sektörünü finanse edecek araçların bulunmak zorunda olmasıdır. Siyasal baskı ve diğerlerinin zorlaması, çok arzu edilen hizmetlerin fiyatını

ödemede ucuz bir yol olarak görülür. Vergiler yeni usûllerle hemen hemen şikayet etme imkânı olmayan kesimlerde yükseltilir.

Vergileme ilkeleri: Hayek, artan-oranlı gelir vergisi fikrini biraz çekingenlikle eleştirir. Zira vergi yoluyla geliri yeniden dağıtarak 'sosyal adaleti' geliştirme fikri o kadar yaygındır ki, sert eleştirileri göze almadan buna karşı olmak adeta imkânsızdır. Görmüş olduğumuz gibi, özgür bir toplumda 'sosyal adalet' kavramı anlamsızdır ve takdire değer olmayan motivler üzerine kuruludur. Gelirin yeniden-dağıtımının bir enstrümanı olarak artan-oranlı gelir vergisi de, -sosyal adalet konusundaki- aynı analizler karşısında puan alamaz.

Hayek, vergilemede, dolaylı vergilerin daha düşük gelirler üzerine koyduğu oransal olarak daha ağır yükü dengelemek için, bir dereceye kadar artan-oranlılığın gerekli olabileceği fikrine katılmaktadır. Ne var ki, ancak bu yüzyılın başından beri uygulamaya geçmiş olan artan-oranlılık ilkesi, bu maksada matuf olarak değil, siyasal ve yeniden-dağıtımcı bir silah olarak kullanılır hale gelmiştir.

Tedricen değişen gelir vergisini desteklemek için sık sık kullanılan ikinci argüman, 'eşit fedakârlığın', daha yüksek 'ödeme gü-cü'ne sahip olanlar üzerine daha yüksek vergiler anlamına geldiğini ileri süren argümandır. Hayek yine bunun muğlak bir düşünüşe dayandığı iddiasındadır. Her şeyden önce, tamamen sübjektif bir kavram olduğu için farklı insanların, gelirlerinin (veya başka bir şeyin) bir kısmından vazgeçtikleri zaman yaptıkları 'fedakârlığı' kıyaslamak ve yine farklı insanlar arasında ölçüm yapmak mümkün değildir. İkincisi, bir kimsenin geliri artarken, onu aynı miktar ekstra çalışmaya sevketmek, ücretine daha büyük bir ilâveyi gerektirir. Bu, azalan oranlı verginin lehinde bir argüman olabilir; fakat artan-oranlının lehinde değil. Bu tür değer analizlerinin, gelir vergisi sorunu bakımından uygun olmadığı açıktır.

Artan-oranlı vergi hususunda diğer bir nokta, bu verginin nisbeten az katkıda bulunması durumudur. Toplam vergi gelirlerinin sadece küçük bir kısmı, büyük gelirler üzerindeki yüksek vergi oranlarından gelmektedir. Bu nedenle, bu vergiler muhtemelen yoksul insanlara maddî faydalar sağlamaktan çok, onların memnuniyetsizliklerini tatmine yarar. Bu, artan-oranlı bir sistemin, çoğunluğun azınlığa tahakkümüne ve vergi sistemini kendi amaçlan için kullanmalarına izin verdiği görüşüyle yakından

alâkalıdır. Yeniden dağıtımdan en kazançlı çıkanların genellikle yoksul insanlar değil, birbirine bağlı ve siyasal olarak organize olmuş çalışanlar ve orta sınıfların olması, bu hususu teyit eden bir durumdur. Halkıh eşit şekilde katkıda bulunması gerektiği kuralını bir kez ortadan kaldırdık mı, vergi sistemi üzerindeki frenleri kaybetmiş ve yüksek gelirlerin tamamına veya tamamına yakınına el konulması ihtimaline kapı açmış oluruz.

Dinamik bir iktisâdî sistemde vergilendirmenin' iktisâdî etkileri hafife alınmamalıdır. Hayek, başlangıçta pahalı olan yeni ürün ve metodlar araştırılıp daha sonra da gelir skalasında daha düşük olan diğerleri için elde edilebilir hale getirilmesi için yüksek gelirlerin esas olduğuna inanır. Ayrıca yüksek marjinal vergi oranlarıyla sa-' dece yeni buluş ve tecrübeler yavaşlamaz, kârların harekete geçirme (kâr sâiki) işlevi de çöker. Örnek olarak, bir kişinin muayyen bir hizmeti sunmak için elde edeceği karşılık, o hizmeti ne zaman.. sunduğuna ve o zamanki gelirinin ne olduğuna bağlıdır. Bu yüksek marjinal vergi oranlan, sadece bir adaletsizlik kaynağı olmaktan ibaret olmayıp, kaynakların yanlış yönlendirilmesi ve değişmesine de yol açar.

Verginin diğer ekonomik etkileri tasarruf ve yatırıma ilişkindir. Gelir, tasarruf edilme yerine vergiye gittiği için, gelecekte zenginlik ve istihdam doğuracak verimli yatırımlara harcanabilecek gelir daha az olacak; insanlar tas^ruf edebilecekleri herhangi bir senna-yenin karşılığına sahip olamayacakları için, onu daha az verimli kullanacaklar hatta onu dışarıya götüreceklerdir. Halkın sennaye teşkilinin gayri kabil olması, bunların, otunnuş sennaye kaynakları ve piyasada ağırlıklı bir payı olan mevcut fınnalarla mücadele edememesi anlamına gelir. Bu nedenle de sırf vergi yüzünden rekabet fiilen azalır.

Artan-oranlı vergilerin tüm bu dezavantajlarını gözden geçirerek, Hayek, vergi sisteminin, ancak makul olması durumunda vergi düzeyini maksimum nisbette tutmaya karar veren bir çoğunluğa sahip olacağını ve ancak o zaman, azınlıkların (dar kesimlerin) çoğunlukça sömürülmesinin önlenebileceğini ileri sürer. Hayek şuna inanır: Artan-oranlı vergi sistemine bir üst sınır koyarak problemin üstesinden gelme girişiminin kendisi oldukça keyfi olup savunmak zordur ve bu sınır, çoğunluğun ilâve gelire ihtiyaç olduğuna karar vennesi durumunda, kolaylıkla değiştirilebilir. Hayek, belki de en yalın genel . kuralın hükümetin vergiyle elde ettiği toplam milli gelirin yüzdesinde maksimum yasal marjinal vergi oranı tesbit

etmek olduğu görüşündedir. Bu şu demektir: Hükümet, diyelim milli gelirin yüzde 25'ini alıyorsa, o zaman yüzde 25 düzeyi ayrıca maksimum yasal marjinal vergi oranı olacaktır.

İktisadi Çerçeve

Hayek, vergiyi gerektiren belli hizmetlerin sunulmasına ilâveten, hükümetin, zorlayıcı gücün belli yerlerde toplanmasını önleme, yine bundan başka bireyler arasındaki alışverişin olabildiğince pürüzsüz ve hakça olmasını temin etme görevi olduğuna inanır. Bu nedenle Hayek, emek ve sennaye monopollerinin zorlayıcı güçlerini dikkate alma ve hükümetin ekonomik davranış standartlarını güçlendirmedeki rolü konusu üzerine çok gayret sarfetmiştir.

Sendikaların gücünün eleştirisi: Hayek, sendikaların söylenen amaçları ile fiilen yaptıkları arasındaki önemli farka dikkat çeker. Sendikalar 'örgütlenme özgürlüğünün' takdire değer amacından sapmış, bazı işçilerin diğerleri tarafından zorlanmasının araçları haline gelmiştir.

Hayek, İngiliz sendikalarını ve sendikacılarını her türlü yanlışlığın sorumluluğundan muaf tutan 1906 tarihli İşçi-İşveren Uyuşmazlıkları Kanunu (Trade Dispute Act) ve sendikaların zararlı eylemlerinden dolayı fiilen tam dokunulmaz olmalarının yerleşmesine yardım eden Birleşik Amerika'daki Sherman ve Norris-LaGu-ardia Yasalarını fevkalade gayri âdil bulur. Bu durum sendikalara işveren üzerinde nasıl bir güç verirse versin, işçilere yönelik olarak daha fazla güç vermektedir.

Sadece sendikalı işçilerin çalıştırılması durumu (closed-shop) buna klasik bir örnektir. Burada, sendika ücret görüşmelerinden elde edilen kazançların âdil olmayan bir şekilde 'biletsiz bedavacı yolculara' dağıtılmaması için, tüm iş gücünün sendika üyesi olması gerektiği ileri sürülür. Fakat Hayek bu iddiaya sendikaların, ücretleri piyasa düzeninde -elbette arzı sınırlama yolu dışında- hiç bir şekilde elde edecekleri düzeyin üzerine çıkaramadıkları şeklinde mukabele eder. Bu durumda ya sendikasızlar mutlaka piyasa düzeyinde alıyorlardır ya da yüksek ücret oranları işten çıkarılan veya hiç istihdam edilmeyen diğer işçilerin pahasına kazanılmaktadır. Sendikalar kısa dönemde üyelerine fayda sağlayabilirler fakat uzun dönemde ücretleri tüm çalışanlar için serbest piyasa düzeyinin üzerine çıkaramaz. Gerçekten sadece sendikalı işçilerin bulunduğu işyerinde (closed-shop) bir sendikanın

kendi üyelerinin ücretlerini yükseltebilmesinin tek sebebi, sendikanın, başkalarının istihdamını önleyecek zorlayıcı güce sahip olmasıdır -yoksa tehdit altındaki işveren derhal piyasa şartlarında sendikasız işçi tutabilirdi. Hayek'in belirttiği gibi:

Zor kullanma yoluyla (baskıyla), ücretleri yükseltmenin, bugün sendikaların tek amacı olduğunu inkar etmek pek mümkün değildir.

Mamafih sendikaların ücret artışı için uyguladıkları bu baskının en belirgin neticesi, daha fazla sayıda insanı düşük ücretli işlere sürerek veya işsizlik listelerine ekleyerek, durumu kötü işçilerin durumlarını iyileştirmelerine mâni olmaktır. Bu, serbest piyasadakin-den daha büyük bir ücret eşitsizliği yaratır ve muhtemelen ortalama ücreti düşürür. Doğal olarak, bu da emeğin verimliliğini düşürür. Çünkü emeğin tahsisi piyasanın getirdikleriyle değil, zorlamayla belirlenmektedir.

Hayek geniş bir ekonominin ancak, bireylerin çabalarını koordine edecek ve kaynakları ihtiyaç duyulan sahaya kaydıracak rekabetçi unsurlara dayanmasıyla müreffeh kalabileceğini ifade eder. Ama ücretlerin rekabetçi güçler tarafından değil de zorlamayla belirlenmesi durumunda toplumun toplam zenginliği zarar görecektir. Bu bakımdan sendikaların ücretleri yükselttiği inancı, sadece piyasa düzeyinin üzerindeki ücret yükselişlerinin diğerlerini . cezalandırması dolayısıyla değil, daha da önemlisi ücretlerin rekabet eden unsurlar tarafından değil de iktidarca belirlenmesi durumunda toplumun toplam refahı zarar göreceği için yanlıştır.

Buna çözüm, sendikaların kaldırılması değildir. Sendikalara serbest üyelik hakkı sağlanmalıdır. Dahası Hayek, kişinin akdi ihlal etmemesi ve yasaların da onun faaliyet sahasına: herhangi bir monopol tevcih etmemesi şartıyla, herkesin grev hakkına sahip olması gerektiğini ifade eder. Ancak Hayek hiç kimsenin diğerlerini greve zorlama hakkının olmadığı kanaatindedir. Bu nedenle Hayek, sendikaların diğerlerini greve zorlamalarına imkân veren ve onları birçok hukuki sınırlamalardan muaf tutan hukuki imtiyazlarına son vermedikçe, bu sorunun çözülemeyeceği görüşündedir.

Hayek, muhtemelen en iyi çözümün işçi-işveren arasındaki alış verişin tahdit ve kaydına mâtuf tüm anlaşmaları hukuken uygulanamaz kılmak olduğu sonucuna varır. Bu elbette, closed-shop pazarlığı ve tali-grev ve boykotlar gibi diğer icbar kaynaklarına ve yine pek tabii, fiyat dondurması ve diğer kontrol uygulamalarına mütealliktir. Fakat hangi faaliyetlerin 'işçi-

işveren arasındaki alış-veriş için tahdit ve kayıt' teşkil ettiği hususuna Hayek'in tam bir açıklama getirmemesi, onun konuyla ilgili yazılarının sık sık eleştirilen bir eksikliğidir.

Diğer monopoller: Bir piyasa üzerinde' monopol veya mono-pole-yakın kontrole sahip birçok müteşebbis, bunu sırf müşteriye hizmetteki üstünlüğü vasıtasıyla sağlamış olabilir. Diğer müteşebbisler sermaye teşkilinde ve monopolistin karşısına çıkma özgürlüğüne sahip olmaları şartıyla, monopolcünün varlığı zaruri olarak alarm veya müdahale için bir gerekçe değildir.

En sık rastlanabilecek zararlı monopol durumu, başlangıçtaki üstünlüğünün gerekçeleri sona ermeğe yüz tuttuktan sonra bile, durumunu korumak için gücünü sürdürmekte olan monopol durumudur. Örneğin, monopol fiyat farklılaştırması gücüne sahiptir; değişik müşteriler için farklı fiyat oranlan koyabilir. Fiyat farklılaştırması ile ilgili genel uygulama, potansiyel bir rakibin ortaya çıktığı alanlarda çok düşük fiyatlar sunmaktır. Fakat her fiyat farklılaştırmasının zararlı olduğu kesin değildir; hizmetin karşılığını ödemeye gücü yeten bir müşteriye daha yüksek, diğerlerine daha düşük fiyatlardan sunabileceği için monopolcünün daha iyi hizmet arz edebileceği durumlar vardır. Bu nedenle fiyat farklılaştırmasını tamamen ortadan kaldırarak problem çözülemez.

Bununla beraber, rekabete karşı dayanmak için fiyatların manipüle/istismar edildiği örnekler bulmak şüphesiz mümkündür. Hayek, zararları için hak talep etmelerine müsaade edilerek, bu durumu önleme (policing) görevinin, potansiyel rakipleere (ki bunların piyasa şartlarının farkında olması, herhangi bir hükümet makamından daha fazla ihtimal dahilindedir) bırakılması gerektiğini önerir.

Hayek, aynen sendikaların zorlayıcı uygulamalarında olduğu gibi, mübadeleyi tahdit etmesi bakımından karteller ve rekabeti engelleyen diğer girişimlerin önlenebileceğini belirtir. Ööyle bir genel hukuk prensibi, istisnalar, özel durumlar ve keyfi kaı-arlarla delinen halihazır monopol ve kartelleri yasaklama teşebbüslerinden, daha fazla uygulanabilir mahiyettedir.[21]

Para üzerindeki hükümet monopolü: Hükümetlerin genellikle kendilerine sakladıkları son bir monopol gücü vardır. Bu, para yaratma ve para ihracıdır. 1970'lerin büyük enflasyonu Hayek'i bu konuya eğilmeye

zorlamış ve Hayek son derece dikkate değer bir şekilde, hükümetin yegane para yaratıcısı olma imtiyazını kaldırmanın, enflasyonu önlemeye yardım edeceği ve muameleler için güvenilir bir- vasıtanın mevcudiyetini temin edeceği neticesine varmıştır.

Para emisyonunun normal olarak. münhasıran hükümetçe yapılması gereken bir faaliyet olarak düşünülmesine rağmen, bu her zaman böyle olmamıştır ve böyle olması da gerekmez. Şüphesiz bir zamanlar, hükümetler paraların ağırlığı ve saflığını garanti etmede yararlı bir rol oynamıştır. Ama hükümetlerin, üzerinde monopol gücüne sahip oldukları paranın hacmini genişletebildikleri modern dünyada artık bu böyle değildir. Gerçekten para hacmini genişletme arzusu dayanılmaz güçlü bir arzudur; çünkü bu yolla geçici bir iktisâdi hareketlenme kazanılır. Keza fiyatların yükselmesi durumu aynı şekilde hükümet için avantaj teşkil etmektedir: Borçlan reel olarak gittikçe küçülür.

Bu talihsiz enflasyoncu gidişin çaresi, özel teşebbüse rekabet edecek kendi paralarını ihraç etmelerine izin vermektir. İnsanlar doğal olarak en güvenilir ve istikrarlı olanı ve enflasyona en az mütemâyil olan parayı seçecektir. Bankalar muhtemelen değerlerinde istikrarı korumak için bazı mevcutlarla desteklenen paralar ihraç edecek ve rekabet aşırı para ihracını önleyecektir. Bireyler malların fiyatını' arz edenin kabul ettiği herhangi bir parayla ödeyebilecekler ve hem satıcılar hem de müşteriler muhtemelen günlük olarak gazeteler vasıtasıyla en küçük bir dalgalanmadan haberdar olacaklardır. Hayek bu rejim altında şuna inanır:

O zaman hükümet sadece ekonomiyi tahrip edip, bireyleri özgürlüklerinin sınırlanmasına mahkum eden başlıca araçların birinden değil; ayrıca, sürekli büyümesinin başlıca nedenlerinin birinden de mahrum olacaktır.

Hükümetin kendi parası güvenilir ve istikrarlı olduğu takdirde, insanlar pek tabiî onu büyük ölçüde bırakmayacaktır. Öte yandan rekabet kabiliyetine sahip piyasaya sürülen paraların tehdidi, enf-lasyoncu eğilimin kontrol altında tutulmasını temin etmeye yeterli olacaktır.

Patentler: Kişisel mülkiyetin korunması -ki bu, Hayek'e göre açıkça hükümetin bir görevidir- son zamanlarda genişletilen bir kavramdır. Patentler yoluyla monopol güçlerin korunması buna bir örnektir. Hayek'in bu imtiyaz konusunda tereddütleri vardır. Hayek bu imtiyazın, risk taşıma ve araştırma yatırımı için en etkili ödül biçimi olmayabileceğini, keza neyin

'mülkiyet' olarak korunması gerektiğine neyin gerekmediğine karar vermede zorluklara sebep olacağını ileri sürer.

Hukuki düzenleme ve sertifikasyon: İktisâdi faaliyetleri düzenleme teşebbüsleri bazen haklı bir temele dayandırılıp savunulabilir, ama bu teşebbüslerin maliyeti avantajlarına göre ağır basar. İş güvenliği mevzuatı gibi düzenlemeler genel ilkelere başvurarak savunulamaz. Bu düzenlemeler, piyasa düzeni üzerine bazı değerlerin dayatılması ve bu bakımdan mevzubahis üreticilere karşı bir cebir formudur. Fakat, getirdiği yararların yeterince geniş olması durumunda ve daha baştan peşinen tesis edilerek, muğlak takdiri düzenlemelere dayanmadığı sürece, Hayek bu düzenlemelerin savunulabileceği kanaatindedir. Ama yine de bu tür düzenlemelerin her zaman, asla hesap edemeyeceğimiz, yeni ve yararlı gelişmelerin olası engellenmesi gibi bir maliyeti vardır.

Mal ve hizmetlerin lisans ve belgeye bağlanması, o mal ve hizmetler konusunda çok iyi bilgiye sahip olmayan tüketicilerin, mevcut alternatifler arasında rasyonel tercihler yapmasına imkân vermek için gerekli diğer bir husus olabilir. Mamafih bu faaliyetleri üstlenebilecek gerekli çap ve kapasiteye sadece hükümetin sahip olduğu kesin değildir. Gıdaların saflığı konusunda yasalar, inşaat yapımına ilişkin düzenlemeler, tabip ve hukukçular için asgarî vasıflar, salonların güvenliği ve diğer konular bu lisans ve sertifika kategorisine girer. Bununla beraber, uyuşmazlık durumlarında bağımsız bir mahkemeye başvurma hakkına sahip olmaları şartıyla, insanları sahip olmadıkları vasıflara sahipmiş gibi' görünmekten alıkoyan kurallar, bu kontrollerin çoğuna lüzum bırakmayacaktır.

Bunun yanında fiyatların düzenlenmesi bir diğer husustur. Fiyatlar belli zamandaki koşullara bağlı olup, arz ve talep koşulları değişirken sürekli değişmektedir. Bu sebeple uzun-dönem etkin bir üretime hizmet edecek 'âdil' bir fiyat tesbit etmek imkânsız olup, ücret ve fiyatları tesbit edip bağlama yönünde herhangi bir girişim çok geçmeden sadece arz fazlası veya kıtlığa meydan verecektir. Fiyat mekanizmasının kaynakları tahsisindeki unsurların kısa-devre yapmasıyla (birbiriyle bağlarının aksamasıyla), yoğun hükümet müdahalesine ihtiyaç duyulacak ve ekonomik faaliyeti genel kurallar değil, emirler yönetecektir.

Özgür Bir Toplumun Refah Sistemi

Hayek, ziyadesiyle mobil açık toplumun ortaya çıkmasının getirdiği nisbeten yeni bir gelişmeye matuf hükümet faaliyetini bir kenara atmaz. Bu yeni gelişme, kötü durumlarda yardımlarına bel bağlayabilecekleri akrabalık gruplarıyla, artık bir bağlantı içinde olmayan çok sayıda insanın mevcudiyetidir. Bunlar piyasada kendi geçimlerini sağlayamayan insanlardır. Hastalar, sakatlar, dul, yetim ve yaşlılar bunlara örnektir. Hayek'e göre, bu problemie mücadelenin en iyi ve âdil yolu, kötü durumlara karşı herkesin yararlanabileceği bir koruma zeminine, minimum bir gelire sahip olmaktır.

Tabii bu Hayek'i, tüm kusurlarıyla 'sosyal adaletin' açıkça sözcülüğünü yaptığı ithamına açık bırakmakta ve gerçekten onun sözcülüğünü yaptığı mekanizmayı savunmak kolay olmamaktadır. Bununla birlikte Hayek, minimum gelir teminatının, savunma garantisi gibi, herkesin yararlandığı bir garanti olduğuna işaret eder. Bu, şüphesiz toplumun değişmez genel kurallarına özel bir istisna, bir imtiyaz olup, sınırlı bir uygulamaya sahip olmalıdır. Ayrıca bir ferdin içinde doğduğu topluluğun diğer üyelerinden artık hiçbir talebinin olmadığı geniş modern toplumlarda; bu zaruri olabilir.[22]

Emeklilik ödemeleri: Emeklilik, veya sigorta sistemiyle sunulan diğer herhangi bir ödemenin bir hükümet monopolü olmasi, hatta hükümetçe sağlanması için hiçbir neden yoktur. Başlangıcından beri 'sosyal sigortanın', devlet-kontrollü bir örgüt vasıtasıyla yürütülen zorunlu bir sigorta olduğu düşünülmüştür. Herkesin aynı organizasyonca korunmasının maliyetinin daha ucuz olacağı şeklindeki savunma, hizmetlerin arzındaki rekabetin doğuracağı potansiyel faydaları gözardı etmiş ve hükümetçe işletilen. emeklilik programlarının idaresinin maliyetini artırmış bulunmaktadır. Ve çoğu 'sosyal politikalar' gibi emeklilik ödemesi sistemi de, gerçek sigorta ideallerini gerçekleştirmekten daha çok, gelirin yeniden-dağıtımını amaçlayan bir oy kapma vasıtası haline gelmiştir.

Eğer insanların yaşlılık dönemi, aile reisinin kaybı veya sakatlı. ğın lüzumlu kıldığı ihtiyaçlara karşı korunmasını sağlama bağlamakta kararlıysak, o zaman bu ihtiyaçlar uygun tedbirler va'zetmeyi gerektirir. Çünkü bu tedbirler olmaksızın bu insanlar kamunun üzerinde bir yük haline gelecektir. Motorlu araç sahipleri için mecburi sigortayı, araç sahiplerinin menfaatleri için değil, fakat onlar tarafından yararlanabilecek diğer tarafların menfaatler için isteriz. Bu prensip emeklilik ödemesi, sağlık sigortası, hayat sigortası

ve işsizlik sigortasına (işsizlik ödemesi) kadar genişletile-bilir. Muhtemelen Hayek, minimum gelir garantisini geçici bir felakete maruz kalanlara primlerini ödeyebilme imkânı vermek için düşünmektedir (karşılaştıkları felaket nedeniyle halihazırda bu insanlara bu politikalar münasebetiyle bir ödeme yapılmıyorsa). Ama makul minimum bir düzey için bu zorunlu sigorta hizmeti arzının tedarikinin hükümetçe yönetilmesi gereğinin tabii ki hiçbir nedeni yoktur. Eğer bu hizmet tedariki, mevcut sigorta şirketleri vasıtasıyla yapılabilseydi, kesinlikle daha ucuz olur ve ihtiyaçları daha iyi karşılardı.

Sağlık: Yine aynı şekilde, sağlık sigortasını zorunlu yapmanın da bir gerekçesi vardır. Çünkü kendilerine sigorta yaptırmayanlar kamuya bir yük olacaklardır. Ancak sağlık konusu, hükümetçe bir tek düzeyde 'adil' hizmet sağlanmasının neden yanlış olacağının birçok sebebini ortaya koyması bakımından ilginçtir.

Herkes için aynı düzeyde ulusal sağlık hizmeti talebi tamamen, insanların sahip olduğu objektif bir sağlık 'ihtiyacı' olduğu şeklindeki yanlış varsayımdan kaynaklanmaktadır ki, bazı insanların bu objektif 'ihtiyaca' itina göstermeyi göze alamaması durumu, aynı düzeyde sağlık hizmeti sunma fikrini âdil olmaktan çıkarır. Mamafih, herşeyde olduğu gibi insanın istekleri çok farklıdır ve bazı insanlar diğerlerinin gerek gördüğünden daha fazla ya da süratli tıbbi muayeneye para ödemeye hazırdır. Bir doktorun hastası üzerindeki yapabileceği kontrollerin sayısı veya muayene altındayken hastaya sunulabilecek hizmet veya rahat düzeyinin adeta sonu yoktur. Yine en zengin insan bile genellikle sağlığını korumak için yapılabileceklerin tamamını yapmaz. Çünkü, sahip olduğu zaman içinde başka öncelik ve talepleri vardır. Hangi düzeyde kontrol veya muayenenin uygun olacağına hükümet değil, ancak birey karar verebilir.

Bedava sağlık hizmeti fikrinin temeli, yani tıbbi bakım ihtiyaçlarının objektif olduğu ve bunların tamamen karşılanması gerektiği düşüncesi, bu nedenle açıkça yanlıştır. Her halükârda, sağlik sigortası veya muayene hizmeti sunulmasının bir hükümet monopolü olarak görülmesinin hiçbir nedeni yoktur.

İşsizlik: İşsizlik hastalığa benzer bir felaket olup, sağlık hususunda olduğu gibi, bireyleri onun etkisinden koruyacak zorunlu devlet-işletimli sigorta programını icabettirmez. Hayek'in önerisi, muhtelif endüstrilerin tabiatında

olan farklı risklerin ödenen primlere yansıtılmasına imkân vererek, mümkün olan her yerde işsizliğe karşı gerçek sigortaya sahip olmaktır. Bu us&lün, bu risklerin maliyetlerini sözkonusu endüstrilere dağıtma gibi ilâve avantajı vardır ve piyasa sürecine de yardım eder. Şöyle ki; istihdam sürekliliği daha fazla (işsizlik riski az) olan, iyi ve ilerleme durumundaki endüstriler daha cazip olurken; işsizliğin büyük bir risk olduğu ve bu nedenle de primlerin daha yüksek olduğu düşüşteki endüstrilere girmekten insanlar caydırılmış olacaktır.

Eğitim: Belli bir seviyeye kadar zorunlu eğitimden yana gerekçenin iki ayağı vardır. Birincisi, çevremizdekilerin bizimle aynı temel bilgileri paylaşmaları durumunda, onlardan gelecek daha az riske maruz kalırız. İkinci olarak da, demokratik kurumların cahil birtoplumda işlemesi ihtimali yoktur.

Bu bakımdan, en azından bir kısım genel eğitimin hükümetçe finanse edilmesinin bir gerekçesi vardır, ama eğitimin hükümetçe yürütülmesi veya onun tekelinde olması lehinde bir gerekçe yoktur. Eğitim konusunda, insanlar arzu ettiklerinde üstüne ilâvede bulunabileceği kupon düşüncesi (Milton Friedman'ın önerisi), Hayek tarafından halkın genel eğitimin maliyetine katkıda bulunmasının mümkün bir yolu olarak tasvip görür. Bu, ailelere okullar konusunda bir tercih verip, ilk ve orta eğitim gibi çok önemli ve potansiyel olarak müessir bir fonksiyon üzerinde hükümet kontrolüne mâni olur.

Yüksek eğitime gelince, bu alanın kamusal olarak finansmanı lehinde gerekçe bulunabilir. Burada akademik araştırma ve geliştirmenin tüm topluma yararı vardır. Fakat öte yandan, örneğin öğrenciye, diğer bireyler ve gruplardan daha fazla yarar getiren meslekî eğitimi finanse etmenin tabiî ki bir gerekçesi yoktur.

Konut: Normal olarak temel kabul edilen hizmetlerden sonuncusu konuttur. Bu, hükümetlerin geniş ölçüde müdahale ettikleri bir hizmettir. Hayek, ne var ki - bu müdahalenin genellikle konuta ihtiyacı olanların zararına bir müdahale olduğunu ifade etmektedir.

Bir örnek, esasen olağanüstü bir tedbir olarak uygulamaya konulan ve kiraları yoksulların menzili içinde tutar göründüğü için sürdürülen kira sınırlamasıdır. Fakat bütün fiyat sabitleştirmeleri gibi, kira sınırlaması da kaynaklan başka yerlere çekmekte, nerede uygulanırsa uygulansın getirdiği

başlıca netice, kronik konut sıkıntısı olmaktadır. Mülk sahipleri kâr getirmeyen sermayelerini koruma konusuna alâka göstermezler ve konutlar tahribe uğrar. İnsanlar kendileri için fazla büyük olan evlerde kalır ki bu arzı daha da azaltır ve pek' az insan yeni kiralık konut yapar. Sıkıntı büyürken hükümet müdahalesi talepleri de yükselir.[23]

Konut hususu bu bakımdan, Hayek'in Batıdaki refah politikalarının -uygulanmasına değil- liberal düzene ve piyasa sürecini tahrip edecek bir tarzda uygulanmasına itirazını açıklayan, klasik bir örnektir.

---

19 Hayek'in liberal bir yönetimin asıl rolü konusundaki düşüncesini bir pasaj özellikle özetlemektedir: "Liberalizmin merkezî fikri şudur: fertlerin karışılmayan özel alanını (private domain) koruyarak evrensel âdil davranış kurallarının yürürlüğü altında, bilinçli düzenlemeyle husule getirilebilecek komplekslikten daha fazla kompleksliğe sahip bir insan faaliyetlerinin spontane düzeni kendi kendine oluşacak ve neticede de hükümetin -maksatları için tasarrufunda yer almış muayyen kaynakları kullanarak icrâ edebileceği hizmetler ne olursa olsun- zorlayıcı faaliyetleri, bu tür kuralların tatbikiyle sınırlı olacaktır", Studies in Philosophy, Politics and Economics, s. 162.

20 Political Order of a Free People, s. 47. Kablolu televizyonun doğması, aşikardır ki, böyle bir teknik ilerleme örneğidir. Motorlu araç sahiplerinin yol sistemine getirdikleri sıkışıklık ve maliyetle doğrudan alâkalı maliyetleri onlara yüklemenin yenilikçi bir yolu olarak, arabalara ölçer (takometre vb. Çev. Notu.) takma vasıtasıyla yolların finansmanı bir diğer örnek olabilir. Merkezî veya mahalli yönetimce finanse edilen bir çok hizmetlerin özel kesimce sunulması, bir çok hizmetlerin hükümet monopolü olarak tutulmasının hiçbir mantığı olmadığını gösterir.

* Hayek'in analizinde azınlık, zenginler de dahil toplumdaki dar kesimlerdir (Çev. notu).

21 Tabiî ki batı ülkelerinde, mevcut monopol güçlerin bir çoğuna devlet tarafından izin verilir veya bunlar devlet kurumlarına tevdi edilmiştir. Bu durum, monopollerle mücadeleyi daha da güçleştirir. "Bütün monopolcülerin ve -daha da fazla olmak üzere- devletin bürokratik mekanizmasının berbat şekilde gayri ekonomik olduğunu hatırlamalıyız, The Constitution of Liberty, s. 346.

22 The Political Order of a Free People, s. 54-6. Hayek ayrıca, açık toplumun, kabileci gruba ait paylaşımcı anlayış ve düşünceler manzumesini (ethos) kaldırıp, insanları modern toplumun üstünlük ve avantajlarını kabul etmeye teşvik etmek için, bu yeni form risk asgarîleştirmesine ihtiyaç duyabileceği fikrini ileri sürmektedir.

23 Diğer bir örnek, yapı ve inşaata ilişkin düzenlemelerdir. Her ne kadar bu düzenlemeler bazen kamu güvenliği açısından doğru görülse de, Hayek bu düzenlemelerin mevcut teknoloji düzeyini nazara alarak formüle edilme yönünde olduğunu ve gelecekteki ilerlemeleri imkânsız kıldığı kanaatindedir: "Bu tür düzenlemeler, minimum standartların gerektirdiği şartların üstünde hükümler taşıması ve özellikle sadece veri zaman ve yerdeki standart metoda izin vermesi durumunda, arzu edilen ekonomik gelişmenin önünde ciddî bir engel haline gelebilir", The Constitution of Liberty, s. 355.

Altıncı Bölüm : Liberal Bir Devletin Anayasası

İktidarın etkin şekilde sınırlanması, sosyal düzenin en önemli meselesidir.

Devletin büyümesini kontrol meselesi, Hayek'in yayınlanmış çalışmalarının merkezi konusu olduğu ve yayınlarında gittikçe artan bir yer tuttuğu görülmektedir. The Road to Serfdom 'da ortaya konan problem, The Constitution of Liberty'de Hayek'in zihnini daha çok meşgul etmiş ve devlet organlarının yetkilerini / iktidarını ihtiva eden model bir anayasa önerdiği üç ciltlik Law, Legislation and Liberty'nin arkasındaki itici düşünce olmuştur. Hayek'in bu probleme derinlemesine alâkası, umumun değerlendirmesinden her zaman bir adım önde olmuştur. 1944'te pek az insan ılımlı sosyal mühendisliğin keyfi yönetimde bir artışa yol açacağı fikrindeydi. 1960'ta refah tedbirleri kimsenin ummadığı bir gelişme göstermiş olmasına rağmen, hâlâ çoğu insan bu tedbirlerin korunup, geliştirilebileceğini düşünüyordu. 1970'lerin sonu itibariyle kamu sektörünün durdurulamayan ivmesi ortadayken de, pek az insanın önerecek çözümleri vardı.

Parlamentonun, monarkın veya diktatörün mutlak iktidarına hiçbir sınırın olmadığı ülkelerde, idarenin büyümesi ve onun, sürekli genişleyen bir hayat sahasına müdahalesi hiç de şaşırtıcı olmamalı. Ayrıca, der Hayek, görünürde 'güçler ayrılığı'nın bulunduğu ülkeler bile bu duruma karşı koyamamışlardır. Hayek, bunun temel nedeninin, isabetsiz bir şekilde her ikisi de 'yasa' diye anılan iki farklı tür şeyin -yani hiçbir merkezi yönlendirme olmaksızın özgür bir toplumun gelişmesini ve büyümesini mümkün kılan genel hukuk kuralları ile bazı sosyal planları başarmayı amaçlayan, otoritelerin tanzime ilişkin (organisational) kurallarının- karıştırılması olduğunu ileri sürmektedir. Bunların hepsini 'yasa' ('law') diye adlandırdığımız için, hükümet organının aldığı her tedbirin aynı meşruluğa sahip olduğunu düşünürüz. Halbuki aslında benzer bir çok düzenleme, âdil davranış kurallarıyla çatışabilmektedir. Bunun için, yönetimi özgür bir toplumun işlev görmesi için esas olan kurallara uygun belli bir tür faaliyetle sınırlamadığı takdirde, anayasal bir kuvvetler ayrımı da hükümet gücünün büyümesini ve keyfi genişlemesini kontrol edemeyecektir. Bu yüzden, iki tip 'yasa' arasındaki önemli farkı hatırdan çıkarmamalıyız.

Yasanın İki Türü

Hayek, tefrik ettiği yasanın iki değişik türü için değişik, alternatif tanımlar ortaya koymaktadır. Üç ciltten müteşekkil eserinin başlığında ifade ettiği yasa (the law) ve yasama faaliyeti (legislation) ayırımı belki kullanış bakımından en uygun olanıdır.

Yasa - hakkaniyet kuralları: Sosyal düzenin pürüzsüz ve sağlıklı işlemesi, sosyal düzenin önceden planlanmış olmasının değil, buna mukabil az çok düzenli şekilde davranan bireylerin mahsulü olmasının neticesidir. Hepimizin uyduğu kurallar, diğer insanların birkısım eylemlerini doğru gibi kabul etmemize ve bu suretle de, bir ölçüde güvenle işbirliği yapmamıza imkan verir. İşleve sahip bir sosyal düzen husule getiren kurallar bir topluluğun gelişmesine imkân verirken, diğer kurallar buna muvaffak olamayacaktır. Bu . nedenle kurallar, kral, komutan veya yasama faaliyetinde bulunanların keyfi emirleri olmayıp, evrimci bir süreçle uzun bir dönem içinde keşfedilmişlerdir. Gerçekten ekseri durumlarda, hiçkimse, takip edilecek yararlı bir kural ve bırakılacak zararlı -ya da uygun olmayan- bir kural husule getirecek hal ve şartların hepsini bilemez.

Hukuk teorisinin amacı bu genel kuralları kelimelerle ifade teşebbüsüdür. Liberal toplum görüşünde bu kuralların varlığı, bunları metne dökme girişiminden önce gelir. Yasa esas itibariyle yapılmamış, keşfedilmiştir. Hayek, Atina'lı Solon veya Babil'li Ham-murabi tarafından yazıya dökülmüş, insanı hayrete düşüren kodların bile, o toplumlara yeni yasalar 'verme' girişimleri olmadığını; bunların genel olarak kabul edilmiş yasaların, müştereken sahip olunan adalet kurallarının fiilen ne olduklarını açık ve sarih şekilde ifade çabaları olduğunu belirtir.

Gerçek yasa, bu temel mutabakat seviyesini icabettirir, çünkü bu yasa özgür insanlardan oluşan bir toplulukta ortaya çıkmaktadır. Özgür' insanlar, sağladığı fayda ile pürüzsüz bir düzenin gelişmesine vesile olacak ise, genel kurallara uymayı ve bazı davranışlarını gemlemeyi kabul edecektir. Bu şekilde gelişen. yasa, farkları ne olursa olsun insanlar arasında ayırım yapmayıp herkese eşit olarak uygulanır. Bu nedenle yasa, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusundaki genel kanaate dayanan geniş ölçüde bir mutabakatı gerektirir. Buradaki mutabakat birtakım muayyen amaçlar ortaya koyacak oldukça farklı bir ortak iradeye dayanmaz.[24] Zira, üzerinde

anlaşma sağlanabilse dahi, muayyen amaçlara ulaşma, bu amacın takibinde halka farklı şekilde muamele edecek bir otoriteyi gerektirecektir.

Bu bakımdan, adalet kuralları kral tarafından yapılmış olmayıp yargıçlar tarafından keşfedilmiştir. Yine common /awın uzun tarihi, herkese eşit uygulanması halinde pürüzsüz bir sosyal ortamı sağlayacak bu genel kuralları keşfetmeye çalışmıştır. Elbette farklı kişiler, kuralların muayyen hadiselere uygulanması hususunda anlaşmazlığa düşebilir ya da bir kuralın diğeri ile çatıştığı durumlar bulunabilir. Bu takdirde tabii ki her zaman ihtilaf çıkabilir. Bu durum gelecekteki benzer hadiseler için emsal oluşturacak bir yargı gerektirir.

Bu nedenle, hakimin amacı özel bir sonuca ulaşmak veya toplumun kaynaklarını özel bir amaca yöneltmek değil, düzeni korumaktır. Hakimin, keşfine ve iyileştirilmesine yardımcı olduğu kurallar, yerine başka kurallar konuluncaya kadar şimdi ve gelecekte bütün bireylerin iyiliğine olan, herkese nasıl davranacağını söyleyen ilkelerdir. Bu ilkeler, muayyen bir maksada vasıl olmada herhangi bir muayyen fert veya grubu etkin kılmaya değil, farklı farklı birçok özel maksatlara sahip ve gayri muayyen bireylerin hukukunu korumaya çalışan, soyut kurallardır.[25]

Yargıç, bu bakımdan ne spesifik grupların çıkarları ile ne de kamu politikalarının hedefleriyle ilgilenebilir. Onun tek görevi, sosyal düzenin muhafazasını sağlayacak 'adalet kurallarını tesbit etmek, açıklayıp vuzuha kavuşturmak ve iyileştirmektir. Bu. anlamda 'sosyalist hakim', terim itibariyle bir çelişkidir. Zira gerçek hakim, kararlarının siyasal sonuçlarıyla asla ilgilenmez. Hakimin görevi, herhangi bir siyasi hareketin düşünceleri karşısında öncelik arzeden, mevcut adalet kuralları çerçevesi içinde belirsizlikleri çözen tamamen teknik bir görevdir.

Yasama faaliyeti - organizasyon kuralları: Kadim yönetimler, esas itibariyle hukukun keşfi ile meşgul olmuşlardır. Hayek, gerçekten eski ve ortaçağ anlayışının; bizzat adaletin yaratılması veya ortadan kaldırılması anlamına geleceği için -ki bu olmayacak bir şeydir-, yönetimin yasaları ne yarattığı ne de ortadan kaldırdığı şeklinde bir anlayış olduğunu ifade eder. Ancak ortaçağların sonlarında yeni yasalar -yasama faaliyeti- yapma düşüncesi yerleşmeye başladı. Böylece, yasa bulucu değil yasa yaratıcı bir organ olarak parlâmentonun tesisi başladı ve hukuk hakimiyetinin (rule of law) yerini insanların hakimiyeti almaya başladı.

Bu noktada hükümetin yasa-bulma işlevi, idari işlevleriyle gittikçe karışmaya başladı. Ülke kaynaklarının bir kısmının herkesin çıkarına hükümet tarafından idare edilmesi için ayrılması durumunda, hükümet faaliyetlerinin tamamiyle genel âdil davranış kurallarıyla belirlenemeyeceği açıktır. Hükümetin kontrol ettiği kaynaklar belli maksatlara yöneltilmek için vardır ve bu yöneltme, bu amaçlara ulaşmak için idari bir organizasyonu (tanzimi).gerektirir. 'Yasa' diye adlandırılan birçok şey bugün, adaleti korumak için değil, idari mekanizmayı çalıştırmaya mâtuf olarak dizayn edilmiş, bu tipte idari yasama faaliyetidir.[26]

Bunun yanında, hükümet aygıtının idaresini kolaylaştıran kurallar, her zaman sadece hükümet memurlarını ilgilendiren ve sadece onlara uygulanan bir şey değildir. Örneğin vergileri artırma, açıkça herkesi etkileyen bir idari tedbirdir. Bu idari düzenlemelerin ortalığı kaplamış olması, özgür insanlar için potansiyel bir tehdit oluşturmuş ve hem hükümet idaresinin, hem de âdil davranış kurallarının halkın temsilcilerince kararlaştırılması gerektiği şeklindeki demokratik ideali cesaretlendirmiştir.

Ne yazık ki bu durum, kesin ve genel âdil davranış kuralları koyma, iştiraki (communal) faaliyetin hedeflerine karar verme ve bu amaçlara yönelik tanzim yetkilerini aynı' ellerde toplamıştır. Çok geçmeden adalet kuralları ve idari emirler birbirine karışmış ve -hep olduğu gibi- hükümet iktidarı üzerindeki tahditler zayıflamıştır. Daha 17. yy gibi geç zamanlarda, bir parlâmentonun com-mon law ilkelerine aykırı yasa teklif edip edemeyeceği hâlâ tartışılabiliyordu. Bugün ise seçilmiş meclislerin gücünün, hayatın her köşesine nüfuz etmesine izin verilmektedir.

Yasalar konusunda karışıklığın ortaya çıkardığı meseleler: İki farklı yasa türü konusundaki karışıklık, devletin büyümesi ve onun keyfi iktidarının / yetkilerinin tartmasına iki biçimde katkıda bulunmaktadır. Birinci olarak, seçilmiş meclisin tüm düzenlemelerinin 'yasa' adı altında bir araya toplanması, idari talimatlara, -yasa adının ima ettiği genel kabul ve saygıyla- yanlış olarak gerçek yasa, yani âdil davranış yasası statüsüaü verir. İkinci olarak aynı yanlışlık, seçilmiş meclisin, tıpkı idari tekliflerin tasarımı ve icrâ-sındaki gibi, adalet kurallarının tesbitinde yetkiye sahip olduğu ve olması gerektiği varsayımına yol açar. Bu akabinde, toplumu yeniden tasarlama girişiminde, toplumun ve onun işlemesini mümkün kılan kuralların beşeri qnsurlarca iradi olarak kontrol edilebileceği şeklindeki yanlış inancı güçlendirmiş bulunmaktadır.

Maalesef yasama faaliyetinde bulunanlar bir kez kendi ütopik düşüncelerine uydunnak için toplumu bilinçli şekilde yeniden dizayna başladılar mı, bu gidişin nonnal olarak nerede duracağı belli değildir. Muayyen bir idealin takibinde çıkarılabilecek talimat ve emirlerin kapsam, miktar ve keyfiliğinin sınırı yoktur. Seçilmiş bir otoritenin, kaynakları amaçlara yöneltme konusunda böyle hiçbir sınırlamaya tâbi olmadığı yerde, bu otorite kısa süre sonra birinin bir fabrika çalıştınnası gibi, kendisinin de 'ülkeyi çalıştırdığını' zannedecektir. Özel mülkiyet bu şekilde devlet idaresinde bir çıkış noktası olunca, mülkiyet (ve dolayısıyla tüm insan hayatı) üzerindeki hükümet kontrolünün kısmî mi, tam mı olduğu meselesi, sadece bir derece meselesi olmaktadır. Hayek birçok kez kanaatini şöyle ifade etmiştir.

Görünüş itibariyle tahdide tâbi olmayan (egemen) bir temsili meclisin giderek, hükümet yetkilerinin muntazaman ve sınırsız bir şekilde genişlemesi yönüne doğru sürükleneceği kesin gibi görünmektedir.

Bu tür yetkilerin insanlar arasındaki ilişkileri daha öngörülebilir kılması ve böylece etkin bir sosyal düzen husule getirmesi zor görünür. Neyin âdil olduğuna yıllar boyu süren keşif süreci tarafından değil de parlâmento tarafından karar verilmesi halinde, muayyen gruplara lehte veya aleyhte ayrım yapsın yapmasın, önemli kararlan hükümet organlarının keyfine bıraksın bırakmasın veya hatta etkileri itibariyle makable şamil olsun ya da olmasın, neler teklif edilebileceğinin bir sınırı yoktur. Adalet ölçüsüne karar verecek olanların seçilmiş yöneticiler olması durumunda, bu tür tedbirler gayri âdil diye eleştirilemez bile. Bu nedenle,

Yasaları, seçimle gelen yöneticilerin eline bırakmak, krema kavanozunu kedinin sorumluluğuna bırakmaya benzer. Kısa süre sonra hiçbir yasa -en azından hükümetin keyfi iktidarını sınırlaması anlamında bir yasa- kalmayacağı...

aşikârdır.

Demokrasi ve Hukukun Egemenliği İlkesi

Bu tür geniş takdiri yetkilere sahip durumdaki birçok hükümet, nitekim demokratik olarak seçilmişlerdir. Bu durum, Hayek'i demokrasi ilkelerinin ihtiyatlı bir analizi ve eleştirisine yöneltir. Demokratik ve liberal gelenek, ne zaman bir hükümet eylemi gerekse kararm çoğunluk tarafından alınması gerektiği görüşündedir. Hayek'in kendini de dahil ettiği liberal gelenek,

çoğunluk yönetiminin bir tiranlığa sapması önlensin diye, çoğunluğun kendilerine oy verdiği iktidarlara sıkı sınırlar koyar.

'Demokrasinin' bir tebcil terimi olarak kullanılmasına ve ona getirilecek herhangi bir sınırlamaya şüpheyle bakma temâyülüne rağmen, liberal gelenekteki bu görüş şaşırılacak bir şey değildir.

Hayek, demokrasinin gerçekten takdire şâyân bir kurum olduğunu, ancak en ateşli demokratın bile onun sınırsız genişlemesinden yana olmayacağını ifade eder. Çocuklara, diğer ülkede mukimlere, delilere ve diğer birçok gruplara oyu yaygınlaştırma yararlı olmaktan uzaktır.[27] Aynı şekilde, demokrasiyi genişletmenin diğer yolu olarak, üzerine oy kullanılan konuların kapsamını genişletme, her zaman hayırlı olacağa benzemez. Bir çoğunluk ne gücüne makul bir sınır olmadığını farzedebilir, ne de kimse çoğunluk kararlarının yüce, insanüstü bir bilgelikle kutsandığını varsayar. Genellikle, çoğunluk kararlan bireysel kararlardan daha az akıllıca olacaktır. Çoğunluk kararlan, hadiseleri daha kaba taslak nazarı dikkate almak ve neticeler hakkında daha az düşünmekle yetinir.

Demokratik idealin kokuşması: Çoğunluk yönetimi müessesesi takdire değer bir müessese olmakla birlikte, bu müessesenin kabulünün sadece getirdiği faydaya dayandığını hatırlamak doğru olacaktır.

Demokrasi esas itibariyle iç barışı ve bireysel özgürlüğü korumaya matuf fayda gayesi güden bir aygıt, bir usuldür. Bu bakımdan hatadan salim veya mutlak değildir.

Sınırsız bir demokrasinin özgürlük ve banş vaadini yerine getirmede akim kalabileceği genel bir durum, demokrasinin, sektöre) menfaat gruplarının birbiriyle çatışan baskılara mahkum hale gelmesidir. Seçilmiş bir meclis, kaynakları bazı gruplara dağıtmak ve diğerlerine vergi koymak için ne kadar daha fazla yetkiye sahip olursa, örgütlü lobilerden gelen siyasal baskıya hedef olması da o kadar ihtimal dahilinde olacaktır. Bu tür grupların oy güçleri kendi çıkarlarını en iyi koruyan politikalar ve politikacıları desteklemek için kullanılacak, herhangi bir siyasal parti tarafından önerilen politika paketleri, bu sektörel grupların en geniş kesimine fayda ve imtiyazlar sağlama teşebbüsüyle maksimum destek kazanmak için dizayn edilecektir. Politikacı böyle bir düzenlemeden nefret edip onu ortadan kaldırmak istese bile, ona mahkum olacaktır. Çünkü:

Bu yasallaştırılmış kokuşma, politikacıların kabahati değildir: iyi şeyler yapabilecekleri makamlara geleceklerse bundan kurtulamazlar.

Çoğunluğun veya en azından bir sektörel grup mecmuunun taleplerini dayatan bu amansız baskı, mukabilinde politikacıların özgür toplum ilkeleri ve siyaset konusunda sağlıklı düşünme kabiliyetini tamamen zayıflatır. Zira böyle bir hal ve şart içinde:

Başarılı politikacı, iktidarını, kabul edilmiş düşünce çerçevesi içinde davranmasına, alışılagelmiş tarzda düşünüp konuşmasına borçludur. Bir politikacı bakımından fikir alanında bir lider olma neredeyse bir çelişkidir. Bir demokraside politikacının görevi uzak bir gelecekte çoğunluğun görüşü olabilecek yeni kanaatlere revaç buldurmak değil, geniş kitlenin sahip olduğu kanaatleri ortaya koymaktır.

Bu nedenle, aşikardır ki çoğunluk yönetimini böyle tebcile değer bir kurum yapan aynı unsurların çoğu, gerçek adalet ilkeleri pahasına, çoğunluk yönetimi müessesesinin bireylerin özel alanları gibi müsait olmayan' alanlara genişletilmesine yol açar. Seçilmiş meclislerin halkın otoritesine dayanmaları münasebetiyle, uygun olduğuna hükmettikleri her tedbiri geçirmekte özgür olmaları gerektiği şeklindeki yaygın inanç, kesinlikle yanlıştır. Zira böyle bir parlâmento özgürlüğü, çok geçmeden halkın baş kaldırısı demektir. Bu nedenle iktidarın bir şekilde sınırlanması esastır:

Ya özgür bir parlâmentoya ya da özgür insanlara sahip olabiliriz. Bireysel özgürlük, bütün otoritenin halk effearının tasvip ettiği uzun dönem ilkelerle sınırlanmasını icap ettirir.

Anayasa ve hukukun üstünlüğü: Şüphesiz anayasal yönetimin gelişmesi, keyfi- iktidarın tahdit altina alınmasında yardımcı olmuştur. Bu yönetim formu mevcut yasama faaliyetini daha yüksek bir yasaya tabi kılar ve kuvvetler ayrımıyla işler. Onun için teşriî meclis, faaliyetlerinin anayasallığını yargılayan organdan ayrıdır.

Yine Hayek bundan biraz daha ileri gitmek ister. Güçler ayrılabilir ama gerektiği şekilde sınırlı olmayabilir ve bir anayasa onları gemlemekte gerektiği şekilde etkin olmayabilir. Mesele güçleri ayırmak değil, onları zabt-u rapt altına almaktır. Zira,

En büyük felaket sınırsız hükümettir ve hiçkimse, sınırsız iktidara sahip olma ve hükmetme vasfıyla mücehhez değildir.

Bu bakımdan, hükümet iktidarını adalet ilkelerinin sınırları içinde tutma, salt anayasacılıktan ibaret bir şey değildir. Bu hukukun üstünlüğü ilkesi, hükümetin zorlayıcı gücünün genel kurallara uygunluk dışında kullanılmamasını; kuralların bilinmesini ve kesin olmasını; insanlara eşit muamele edilmesini, yani yasaların kişileri dikkate alarak uygulanmamasını; siyasal emellerle motive olmamış bağımsız yargıçları; özel faaliyet alanının ve mülkiyetin korunmasını gerektirir.

Şimdi gerçek kuvvetler ayrılığının neden hiçbir zaman başarı-lamadığını anlayabiliriz. Bunun sebebi, âdil davranış kurallarına karar verme yetkisiyle hükümeti yönetme yetkisinin daima aynı temsili meclislerde toplanmış olmasıdır. Sonuç olarak, yönetimlerin nihai yetkileri hiç bir zaman 'hukuka bağlı (under law)' olmamıştır. Çünkü 'hukuka' bizzat kendileri karar verirler ve deruhte etmek istedikleri muayyen görevler için diledikleri 'kanunu' yapabilirler.

Model Bir Anayasa

Hayek, hukukun üstünlüğü ilkesinin erozyona uğramasına karşı bir anayasal tahkimin, birbiriyle ittifak içinde çalışmayan ve hatta aynı tür konularda karar vermeyen ve farklı bir kompozisyona sahip, tamamen farklı iki hükümet kamarasını icap ettirdiğine inanır.

Bunlardan biri, âdil davranış kurallarını, yani spesifik hedeflere ulaşmak için değil sadece sosyal düzeni korumak için uyulacak genel faaliyet kurallarını koyma göreviyle sorumlu olacaktır. Diğer kamara ise hükümet işlerinin idaresiyle sorumlu olacak, yüklendiği görevlerin sonu ve sınırı olmasa da, bu organın zorlayıcı gücü birinci kamara tarafından va'zedilen adalet kurallarınca sınırlandırılabilecektir.[28]

Yasama meclisi (teşrii meclis): Adil davranış kurallarının ne olduğunu ortaya koymakla görevli birinci kamaraya, Hayek mümkün olduğunca fazla bağımsızlık vermek ister. Bu meclis içinde, partiler yahut hiziplerin mevcudiyeti hiç doğru olmayacaktır. Zira bu kamara muayyen bir siyasal düşüncenin geliştirilmesi ve ilerletilmesiyle değil, sadece adaletle ilgilenecektir. Hayek bu bağımsızlığın, meclis üyelerini uzun bir süre için seçme yoluyla başarılabileceği fikrini serdeder. Üyeler bu dönemin ardından yeniden seçilemeyecekler, ama meslekten olmayan hakimlerde olduğu gibi, onur makamları üstlenebileceklerdir. Böylece üyeler, görev

süresi boyunca ne parti desteğine bağımlı olacaklar, ne de kişisel gelecek kaygısı taşıyacaklardır.

Hayek, ayrıca bu meclisin üyelerinin, akranlarının kendilerine itibar ettiği, doğru ve yanlış ölçüleri hususunda genel kanaati yansıtan insanlar olması gerektiği fikrindedir. Bu bakımdan Hayek, bu üyelerin, aynı yaştan her grup insandan hayatında bir kez, mesela 45 yaşında, onbeş yıllık görev için kendi aralarından seçmeleri istenerek seçilmesi gerektiğini önerir.

Sonuç, beşte biri her yıl değişecek, 45 ile 60 yaş arasındaki erkek ve kadınlardan meydana gelen bir meclis olacaktır. Böylece meclis, nüfusun tecrübeli ve olgun kesimini aksettirecektir. Meclisin üyeleri en iyi yıllarında olacak, siyasal parti ve sektörel menfaatlerden masun olacaklardır. Bundan başka yine bu meclisin ortalama yaşı, günümüzdeki seçilmiş meclislerin yaş ortalamasından daha düşük olacaktır. Hayek şuna inanır:

Kişinin ehliyeti hakkında her zaman en iyi hüküm verebilecek kimseler olan akranları tarafından, 'sınıfın en başarılı üyesi 'ne verilen bir tür ödül olarak seçilmeye dayanan böyle bir sistem, siyaset teorisyenlerinin bir 'bilgeler meclisi' idealinin gerçekleşmesine şimdiye kadar denenmiş olan sistemlerden daha yakın olacaktır. Şüphesiz ilk defa bu sistem, gerçek bir kuvvetler ayrılığını, hukuka bağlı yönetimi ve etkili bir hukuk devletini (hukukun egemenliğini) mümkün kılacaktır.

Hükümet edici (governmental) meclis: Yasama meclisince va'zedilen âdil davranış kuralları diğer meclisin (hükümet edici meclisin) yetkilerini sınırlayacak, ancak bu sınır içinde, hükümet edici meclis hükümet aygıtını tanzimde ve kendisine tevdi edilen maddî ve diğer kaynakların kullanımına ilişkin karar vermede tam kontrole sahip olacaktır.

Vergilendirme meselesi, bu anayasal düzenlemenin nasıl işleyeceğini çok iyi ortaya koymaktadır. Vergilendirme zorlayıcı bir faaliyettir ve bu nedenle vergi tahsilinin istinad ettiği ilkeler, teşrii meclis tarafından va'zedilen genel kurallarca belirlenmiş olmak durumundadır. Ama toplanabilecek miktarın büyüklüğü icrâî bir husustur. Muayyen bir düzenlemeden fayda elde edenlerin belirle-nebildiği ve karşılığında ücret alınabildiği (karayollan vergisi gibi) durumlar dışında, hükümet faaliyetlerinin maliyetleri (kamu harcamalarının karşılığı), meclisin değiştirme yetkisinin olmadığı ilkeler uyarınca, hükümet edici meclisin Üyeleri ve onların seçmenleri üzerinde

kalacaktır. Bu nedenle, yük başka birinin omuzlarına kaydırılabileceği gerekçesiyle yeni harcamalar için destek elde etmek mümkün olmayacaktır.

Bu düzenleme tabiî ki çoğunluğun finanse etmeyi irade ettiği ortak mallar her ne ise, onları yine tedarik edebilecek, ama muayyen menfaat gruplarının yararına piyasanın husule getirdiği gelirin seyrini değiştiremeyecektir. Yine bu düzenleme, sadece genel kurallara uygun olarak, bireylerin diğerlerine katkıda bulunmalarını ve saygıyla davranmalarını icabettirecektir. Bu düzenleme muayyen bir grubun, hükümetin muayyen bazı amaçlarına hizmet etme veya belli şekilde davranmasını gerektirmeyecektir.

Anayasa mahkemesi: Bu iki meclisin yetkileri arasındaki ayrım oldukça açık olmasına rağmen, pratikte her zaman birçok ihtilaf ortaya çıkacak ve bunlar ancak özel bir mahkeme vasıtasıyla çözülebilecektir.

En mutad problem olan iki meclis arasındaki yetki çatışması, bu mahkemenin, üye olarak meslekten yargıçlara ve muhtemelen iki meclisin eski üyelerine yer vermesini münasip kılacaktır.

Bu anayasa aynca ilginç bir yapıdır. Hayek'in önerisi, anayasanın yetkileri dağıtması ve sınırlandırması, fakat bu iktidarların nasıl kullanılacağını pozitif olarak ' söylememesi gerektiği şeklindedir. Anayasa sadece teşriî meclisince va'zedilmesi için mer'iyeti kabil âdil davranış kurallarının sahip olması gereken genel vasıflan, yani bireyin, herhangi keyfi bir iktidarın müdahalesi olmaksızın ve mutlak sahip olabileceği korunmuş alanın (protected domain) ölçüsünü belirtip, hukuk egemenliğinin zaruri koşullarını va'zedecektir.

---

24 Hayek'in, kanaat (opinion) ve irade (will) kavramlarının ayırımı ve bunun sosyal teorideki önemi konusunda bkz. New Studies, s. 82-8. Bu karışıklık, neticeten halkın meclisi için 'egemen' (yani tiranik mahiyette) iktidarı ileri süren Rousseau'nun çalışmalarında çok önemli bir kusurdur.

25 Bu genel kurallar böylece, henüz bilinmeyen (gayri muayyen) fertlere faydalı olmasının beklenmesi anlamında, -önceden teferruatıyla bilinmesi kabil olmayan hal ve şartlar içinde, sözkonusu kuralları kullanmaya bu fertlerin karar vereceği gayeler için- sadece birer alet vazifesi görürler, The Road to Serfdom, s. 56.

26 Bir karşılaştırma olarak, Hayek, âdil icra kuralları anlamında yasanın, bir idarî tâbirdeki gibi 'yürütülebilir' veya 'icra edilebilir' mahiyette olmadığını belirtir. Gerçek yasalar muayyen şeyleri yapmak için direktifler değil, genel olarak faaliyette bulunma kurallarıdır, Rules and Order, s. 126-8.

27 ' Birçok insana göre, diyelim, tüm hükümet çalışanları veya tüm kamu yardımı alanların oy kullanmadan hariç tutulması durumunda, demokrasi ideallerinin daha iyi işleyeceğini de tartışmak mümkündür.', The Constitution of Liberty, s. 105.

28 Hayek'in 'Hukukun üstünlüğü ilkesi, yürütmenin zorlayıcı eyleminde, zoru sadece ne zaman ve nerede kullanabileceğini değil, ayrıca kullanış tarzını da düzenleyen kurallarla bağlı olmasını gerektirir. Bunu sağlamanın tek yolu, yürütmenin bu tür eylemlerini yargısal değerlendirmeye tâbi kılmaktır' (The Constitution of Liberty, s. 211) şeklindeki daha önceki görüşlerinin geliştirilmiş bir şeklidir.

Sonsöz : Sosyal Bilimlerin Sihri ve Anlamı

> *Sosyal fenomenler üzerinde çalışan bilim adamlarının işine başlayan doğal bilimci, ekseriya, kendisinin kaçınmaya en çok dikkat ettiği bütün büyük hataları işleyen bir grup insanın arasına düştüğü ve kendi standartlarına uyan bir toplum biliminin henüz mevcut olmadığı hissine kapılır. Bunun nedenini, fiziki bilimlerle sosyal bilimlerin karakteristik metodları arasındaki büyük farklar açıklar.*

Doğal bilimlerle uğraşan bir ailede yetişmiş, kendisi doğal bilimlerin yöntem ve amaçlarını müdrik ve onlara ilgi duyan birisi olarak Hayek'in, sosyal fenomenleri incelemeye başlayıp, doğal bilimlerdeki metodların yanlış anlaşıldığını ve bu metodlann eleştiriye tâbi tutulmadan hiç uygunluk arzet-meyen problemlere tatbik edildiğini görünce, sert şekilde tepki göstermesi normal idi. Bu tepki, Scientism and the Study of Society ve birçok makalede izhar edilmiştir.

Sosyal vâkıalar üzerine çalışanların, fizikî bilimlerin bu şüphe götürmeyen başarılarını taklit etmek istemeleri gayet normaldir. Modern zamanlarda fizikî bilimlerin ilerleyişi bütün beklentilerin ötesinde olmuş; bize, fizikî çevremizi fevkalade ölçüde kontrol etme ve ona ilişkin kestirimde bulunmamıza; refahımıza büyük katkıda bulunan yeni faydalar husule getirip, onlara sahip olmamıza imkân tanımıştır. Hayek, buna rağmen bilimin sınırsız gücüne güvenin ekseriya, bilimsel metodun sadece hazır bir inceleme ve tetkik tekniğinin uygulamasından ibaret olduğu biçimindeki yanlış inanca dayandığını söyler. Sosyal bilimciler, fizikî bilimcilerin fizikî dünyayı kontrol etme metodlarını ortaya koymaları gibi toplumu kontrol etmenin yollarını ortaya koymaya çalışırlarken, bilimsel tekniğin özünden ziyade formunu taklit etmektedirler. Toplumun kontrolüne yönelik herhangi bir girişimin getireceği ciddî sonuçlar nedeniyle, sosyal bilimcilerin bilimsel olma -ama fizikî ve sosyal vâkıalar arasındaki çok mühim farkların yanlış anlaşılmasından doğan bir bilimsel olma- görünümüne sahip olabilen bir çok iddiaları konusunda ihtiyatlı olmak için sebepler vardır.

Doğal Bilimlerle Sosyal Bilimler Arasındaki Fark

Doğal bilimci, çalışmalarında objektifliği amaçlar. O, fizikî nesnenin, kimyasal reaksiyonun, incelemekte olduğu bitki veya hayvanın dışında olup, konuya kendi hisleri ve önyargılarını katmaksızın, tarafsız bir tarzda incelediği şeyin davranışlarını açıklamaya çalışır. İnsanların dünyayı anlayış ve görüş tarzları, dünya hakkında sahip oldukları duygu ve inançlar doğal bilimciyi ilgilendiren bir husus değildir. Zira onun görevi, dünyaya ilişkin yarım yamalak (yeterli bilgiden mahrum) görüşümüzün genellikle çok zayıf ve tutarsız olduğunu göstermektir.

Bilim adamı, insanlarla doğal nesneler arasındaki ilişkilerle değil, doğal nesneler arasındaki ilişkilerle meşgul olur. Örneğin insanlar, biçim ve görünüş olarak çok farklı olması nedeniyle, buz ve suyun tamamen farklı iki nesne olduğunu düşünürler. Ama basit bazı bilimsel testler (buzun eritilmesi gibi), görünüşlerine rağmen bunların sonuçta aynı nesneden meydana geldiğini gösterir.

Yine, bilim adamı bize, görünürde benzer şeylerin nasıl ayırdedilebileceğini göstererek, dünya hakkında yetersiz beşeri bakışımızı ortaya koymaktadır. Örneğin; bir dizi beyaz pudra insana aynı görünebilir. Temasta verdiği his, tad, koku ve diğer özellikleri ayırdedilemeyebilir. Fakat bilim adamı onlar üzerinde kimyasal test yaparak, onların gerçekten çok farklı olduklarını ortaya koyabilir. Bilim adamı, yanılabilir duyularımıza itibar etmeksizin, pudra ve diğer kimyasal maddeler arasındaki ilişkilere bakarak, dünyanın teşkil ve işleyiş tarzı konusunda bize yeni bir şeyler gösterebilmektedir.

Bu yaklaşım özellikle yararlıdır. Şöyle ki, bilim adamının bizim daha önceden ilişkisiz veya kaotik olduğunu düşündüğümüz şeyler arasındaki düzenli ilişkileri araştırıp tesbit edebilmesi münasebetiyle, doğal nesnelerin davranışlarını tahmin etmemize yardım eder. Ve yine, zâhiren aynı görünebilecek, ama önemli farklılıklara sahip ve bu bakımdan da farklı kullanım alanlarına tatbik edilebilecek şeyleri ayırmamıza yardım eder. Binaenaleyh, bilimsel gelişmenin hayatımız üzerinde sahip olduğu tesirleri vardır.

Dünyamızı, duyularımızın naif görüş ve kavrayışına dayanıp güvenmemiz durumundan daha fazla bir kesinlikle şekillendirme ve kontrol etmemize imkân veren bu bilimsel yaklaşım öylesine başarılı olmuştur ki, doğal olarak, sosyal alanlardaki birçok araştırmacı kendi alanlarına aynı usülü tatbik etmeye koyulmuşlardır. Bu araştırmacıların çoğu, toplumu

incelemenin tek doğru yolunun, toplumun fiilen ne yaptığını gözleme ve ölçme olduğunla ısrar etmektedir. İnsanların, toplumları konusunda ne düşündikleri veya niçin davrandıkları biçimde hareket ettikleri hususunuı araştırılması, tamamen objektif olması gereken bir çalışmıya kişisel sâikler ve değerleri getireceği için gayri-ilmî olarak tehkkî edilir. Bu görüşe göre toplumu incelemenin amacı doğal nesreleri incelemenin amacıyla aynıdır: Eski görüşleri yeniden ifıde değil, onlara ilişkin görüşlerimizi değiştirip geliştirmek.

Sosyal bilimlerin ayırıcı özellikleri: Hayek, doğal bilimlerin metodlarının sosyal bilimlere bu sorgusuz sualsiz tatbik :eşebbüsü-nün, kendisinin bilimperestlik (scientism) diye adlancırdığı çok ciddî bir hata olduğunu iddia eder. Bu bir hatadır, çünkü sosyal bilimler eşya ile eşya arasındaki değil, insanlarla insanlar(ve insanlarla eşya) arasındaki ilişkilerle meşgul olur. İnsanların,toplumları hakkındaki bakış açıları ve onları muayyen tarzlarda dtvranmaya sevkeden sâikleri gözardı etmeye kalkıştığımız takdirle, beşerî toplumların '.aşum ve işleyişinde önemli olan her şeyi bir kenara bırakmış ve bu nedenle toplum konusundaki çalışmamla hayli imkânsız ve anlamsız hale getirmiş oluruz.

İnsanoğlunun davranışını 'mekanistik tarz' olarak \asıflandır-mak pekâlâ mümkündür. Örneğin insanların fizikî uyarıulara reaksiyonları incelenip grafik haline getirilebilir. Fakat bu bize ekseriya, dünya hakkında insanların motivasyonlarını dikkate alma durumunda sahip olacağımız bilgiden daha az şey ifade eder. Örneğin, bir arkeolog bilinçli şekilde imal edilmiş bir taşı yeryüzüne çıkarabilir. Onun doğal bir oluşum mu, yoksa yapılmı? mı olduğunu keşfedebilmesinin tek yolu, onu yapmış olabilecek insanların motivasyonlarını yeniden inşaya teşebbüs etmektir. Taşıtı gerçekten ne olduğunu anlamak istiyorsak, taşın, onu yapan için ne maksat taşıdığı ve yapanın ona ne amaçla şekil verdiği soruları, son derece önemli sorulardır. İnsanların maksatları, doğal bilimcilerin arzu ettikleri gibi dikkate alınmayıp bir kenara bırakılamaz.[29]

Daha başka bir örnek olarak barometreler veya çekiçler gibi, bugün kullandığımız farklı alet ve araçları gözönüne alalım. Saf fizikî terimlerle bunlar, gerçekten mekanistik diye tanımlanabilir. Fakat böyle tanımlamak, bu aletlerin mevcudiyetinin asıl nedenini gözden kaçıracaktır: bunlar, insanlar tarafından bazı maksatlarla kullanılır. Fizikî anlamda, bir buharlı varyos ile normal çekiç arasında nerede ise hiçbir ilişki yoktur. Bu

bakımdan beşerî sâik dikkate alınmazsa, bunlar sanki çok farklı iki şeymiş gibi vasıflandı-rılacaktır. Fakat biz elbette biliyoruz ki, bu aletler aynı genel amaca hizmet ettikleri için önemli bir cihette birbiriyle bağlantılıdır.

İnsanların eşyalara mâtuf maksatları hususundaki doğru, insanlar arasındaki ilişkiler için daha da doğrudur. Zira bu tür ilişkiler, fizikî bilimlerin objektif terimleriyle hiçbir surette açıklanamayıp; ancak beşerî vaziyet alış (attitudes) ve inançlar açısından açıklanabilir. Ekonomi, bunun örnekleri bakımından özellikle zengindir. Örneğin para, fizik veya kimya terimleriyle tanımlanamaz. Gerçek şu ki, paranın genellikle basılmış kağıttan veya yuvarlak metal disklerden yapılmış olması, iktisatçıyı ilgilendirmez. İktisatçı sadece halkın paraya atfettiği değerle ve kendisiyle değişim yapılabilecek muhtelif mal ve hizmetlerle ilgilenir. Ne demir veya yünün tanımları, ne de onlardan elde edebileceğimiz herhangi bir bilimsel bilgi, yün veya demirin fiyatını hiçbir zaman açıklayamaz. Bu konuya, sadece bunlarla ilgilenen insanların bu mallar konusunda' ne düşündüklerine ilişkin enformasyon bir açıklama getirir.

Bu yüzden iktisatta veya diğer herhangi bir sosyal bilimde analiz etme durumunda olduğumuz hammaddeler, insan amaçlarına yollamada bulunmaksızın objektif bir tanımlaması kabil fizikî nesneler değildir. Sosyal bilimlerin hammaddeleri insanlar ve insanlara göründükleri şekliyle eşyadır. Bu nedenle, grup içindeki insanların davranışını, insanların kendi sâik ve tutumlarıyla alâkalandırmaksan yapılacak herhangi bir açıklama girişimi başarısızlığa mahkumdur.

Diğer zorluklar: Aslında yukarıda belirtilen hususlar aşırı bir basitleştirmedir. İnsanların eşya ve diğer insanlar hakkındaki görüşleri ve onlara bakışları, sosyal bilimlerin gerçek hammaddeleri olurken; aynı insanlar, insanların niçin ve nasıl davrandıkları konusunda kendi popüler teorilerini oluşturmaktadırlar. Pek tabiî bu teoriler tamamen yanlış olabilir. Bu teoriler, buz ile suyun aynı maddeden olmadığı veya beyaz kimyasal tozların gerçekte tıpatıp aynı olduğu şeklindeki naif düşünceler kadar yanlış olabileceği için, bunları gerçekler olarak düşünme daim bir tehlikedir. Sosyal bilimin amacı, bu popüler imajların üzerine yeni teoriler bina etmek değil, bu popüler imajları yeniden kurmaktır.

Bu nedenle, insanları belli tarzlarda davranmaya motive eden düşünceler ile, onların nasıl davrandıklarını kendilerine açıklamada kullandığı

düşünceleri birbirinden ayırmamız gerekir. Örneğin halkın bir mal ve hizmet konusunda sahip olduğu görüşler, onun fiyatını belirleyecektir. Ama halk, fiyatların niçin değiştiği ve değerin nasıl belirlendiği konusunda muhtelif açıklamalar oluşturabilir. Veya yine insanları imalât yapmaya ve zaman zaman mallarını pazara getirmeye sevk eden kanaat ve düşüncelerle, kendilerinin bir parçası oldukları ve faaliyetlerinin katkıda bulunduğu ekonomik sistem konusundaki teorileri tamamen farklıdır.

Maalesef sosyal bilimci, insanları motive eden kişisel düşüncelerden uzak kalma ve doğal bilimciler kadar objektif olma teşebbüsünde, popüler açıklamaları gerçeklerle çoğu kez karıştırır. Hatta, 'toplum', 'kapitalizm' veya 'ekonomik sistem' gibi kavramlar bile, gerçekte sadece popüler açıklamalardır. Bu kavramlar, sosyal bilimcilerin sanki objektif gerçeklermiş gibi ele almak değil; daha iyiye götürmek durumunda oldukları genelleştirme ve kaba teorilerdir.

Bilhassa, sosyal bilimci, sosyal olguların bilinçli olarak dizayn edilmiş olduğu şeklindeki popüler inanca ihtiyatla bakmalıdır. Eğer tüm insan faaliyetlerinin neticeleri bilinçli olarak niyet edilmiş olsaydı, herhangi bir sonucu açıklamak için sadece psikoloji bilimine bakmaya ihtiyaç duyardık. Gerçek şu ki, insan faaliyetlerinin genellikle niyet edilmemiş neticelere sahip olması, sosyal bilimi zaruri kılan asıl şeydir. Kaynakların tahsis arzı herhangi bir bireyin niyeti yahut bilinçli planlamasının neticesinde olmamakla beraber, insanların eşyayı değerlendirmelerinin fiyatlara nasıl transfer edildiği -ki mukabilinde insanların kaynakları bir yönden ziyade bir başka yöne kaydırmasına neden olur" sorusu, sosyal bilimcinin cevaplandırmak zorunda olduğu türden bir sorudur. Bu bakımdan sosyal teorinin amacı, insanların birbirleriyle alâkalı olarak neden halihazır davranış tarzında davrandıklarını, niçin işbirliği yaptıklarım, tercihlerini neyin etkilediğini ve muayyen bir netice hasılı için bu tercihlerin nasıl biraraya geldiğini keşfetmektir. Bunlar, çalışmalarında beşerî sâikleri zikretmekten sarfı nazar eden birçok sosyal teorisyenin kesinlikle cevaplandıramayacakları sorulardır.

Konu üzerinde ilk çalışmalarını yaptığı 1940'ların ilk yıllarından sonra görüşlerinde önemli değişiklikler olduğu için, Hayek'in sosyal bilimler konusundaki görüşlerinin tetkiki çetrefillidir. Başlangıçta Hayek, sosyal ve doğal bilimlerin metodlarının tamamen farklı ve birinin metodunu diğerine tatbik teşebbüsünün yanlış olduğu görüşüne sahipti.

Mamafih bu arada, Sir Kari Popper, Hayek'i yeniden düşünmeye sevkeden, tüm bilimsel metodun temel özelliği konusunda inandırıcı ve iknâ edici bir açıklama ortaya koydu. Popper'e göre her bilim bir tahmin ve test etme sürecidir: Teori geliştirilir, cerhe tâbi tutulur ve kusurlu bulunduğu takdirde reddedilir. Örneğin fizikçi, fizikî nesnelerin nasıl çalıştıklan konusundaki teorilerine istinaden, onların gelecek hareketlerini tahmin edebilir. Tahminleri doğru çıkarsa, bu tahminler (başka açıklamalar da mümkün olabileceği için, onun doğru olduğunu mutlaka kanıtlamasa bile) teorisini destekler. Eğer tahminleri isabetsiz ise, gerektirdiği şekilde reddedilir.

Bu metod, güvenilir fizik kadar güvenilir sosyal bilimi de karakterize eder. Gerçekten, bu metodu kullanması, gelecekteki hadiseler tarafından esas itibariyle reddedilebilir mahiyette tahminler yapması ve teorilerinin gerçeklere karşı test edilip yetersiz kaldığı yerde bırakılması, sosyal bilimin 'bilimsel' vasfının ölçüsüdür.

Bu bakımdan Hayek'in daha sonraki yazılan, sosyal bilimcilerin diğer disiplinleri taklit ederek yaptıkları tüm 'bilimsel' olma teşebbüslerinin kapsamlı bir eleştirisinden ziyade, sosyal bilimlerde iyi bir teorinin nasıl olacağına mâtuf bir standart ilkeler seti noktasına gelmiştir. Hayek'in toplum konusunda çalışanlara ikazı şudur: toplum konusunda çalışanlar, tahmin etmeye çalıştıklarını anlamada dikkatli olmalıdır ve bilimsel metodun temel prensipleri sosyal bilimlere uygun olabilir, ama yine de sosyal bilimler kendine has önemli belirleyici özelliklere sahiptir.

Gerçek Anlamda Sosyal Bilimin Düşmanları

Hayek, sosyal bilimin bu özel niteliği anlaşılmadığı zaman, ortaya çıkacak birçok spesifik yanlışlıklara işaret eder. Hayek ve diğerlerinin çabalan sayesinde, bu yanlışlıkların bir çoğuna toplum konusunda yapılan ciddî incelemelerde artık rastlanmasa da, bunlar hâlâ yaygın yanlışlıklardır.[30]

Davranışçılık (behaviorism): Davranışçılık, bizim beşeri akıl konusundaki sübjektif bilgimizi lüzumsuz ve gereksiz kılma girişimi ve başkalarının davranışlarını açıklamada içebakış (introspec-tion) aracının inkarıdır. Davranışçılık, niyet, motivasyon veya maksat yönünden açıklamaları reddederek, fizikî uyarıcılar (sitimuli) ve davranış arasındaki ilişkilerin peşindedir.

Hayek davranışçılığın çok tutarsız bir teori olduğunu söyler. Çünkü objektif olarak telâkkî ettiğimiz uyarıcılar bile, bütün insanlar tarafından aynı şekilde algılanmaz. Yorgun veya bir uyuşturucunun etkisinde olan birisi, belli bir uyarıcıyı bir başkasından daha farklı algılayabilir (ve tepki gösterebilir). Bu nedenle, bir uyarıcıya herhangi bir kimsenin gösterdiği tepkiyi incelerken kabul etmek zorundayız ki, bize objektif şekilde benzer görünen, diğerlerine farklı görünebilir. Sübjektif unsuru dışarıda bırakmak mümkün değildir.

Görmüş olduğumuz gibi -örneğin normal çekiç ve bir buharlı varyos veya yazılı bir kelime ile onun konuşulan karşılığında olduğu gibi-, fizikî olarak çok farklı olabilecek şeyler, insanoğluna aynı şeyleri ifade edebilir ve onlardan aynı tepkiyi alabilir. Bu nedenle, insan zihninin nasıl çalıştığı ve insanoğlunun niçin muayyen durumlara karşı muayyen tarzlarda tepki gösterdiği hususunu anlamak için, bu durumlarda nasıl reaksiyon göstereceğimize dair şahsî bilgimizi kullanmak zorundayızdır. Yani, insan davranışları konusunda neyin gerçekten önemli olduğunu anlamak istediğimizde, hiçbir zaman bütünüyle gayri-şahsî ve objektif olamayız.

Yanlış ölçüm: Objektifliğe olan bu haddinden fazla, düşkünlük, sosyal bilimcileri çoğunlukla sosyal olguları körü körüne ve bilinçsiz ölçüm yapmaya götürür. Doğal bilimlerde bu prosedür birçok başarıya yol açmıştır. Bu yüzden de ölçme genellikle bilimsel faaliyetin alâmeti farikası olarak düşünülür.

Ne var ki sosyal bilimlerde, ölçmede güdülen amaç ortadan kalkmaktadır. Toplum bir nicelikler sistemi olmayıp, bireyler arasında bir ilişkiler sistemidir. Bu bağlamda ölçme, sosyal fenomenin önem arzetmeyen cepheleri olan şeylere nümerik değerler atfetmekten başka bir şeye yaramaz. Sosyal ilişkilerin nümerik terimlerle ele alınması, ancak, sosyal grupların işleyişinde asıl önemli olan şeylerin karanlıkta kalmasına hizmet eder.

Kollektivizm: Bilimsel metod bakımından kollektivizm, çok farklı olan şeyleri birarada gruplandırma ve onları sanki üniter bütünlüklermiş gibi ele almaktır. Bu, toplum veya ekonominin bir bakıma üniter bir bütün ve bu kelimelerin taallûk ettiği bir 'nesne' olarak varsayıldığı popüler söylemde, çokça yaygındır. Bu varsayım, akabinde grupların sanki bir tek zihinle teçhiz edilmiş gibi, tekdüze hareket ettiğini varsayar.

Bunun büyük yanlışlıklara yol açtığını görmek kolaydır. Biz Fransa'nın çok fazla şarap ihraç ettiğini, çelik endüstrisinin çok insan istihdam ettiğini veya kapitalizmin yükseldiğini, geliştiğini ve düşüşe geçtiğini söylerken muayyen üniter hadiselerden sözet-miyoruzdur. Bu bizim için sadece, Fransa'nın ferden şarap ihracatçılarına, çelik sanayisindeki muhtelif firmalara ve kapitalizm kavramını teşkil eden insanlar, şirketler, kanaatler, piyasa ilişkileri ve fikirlere işaret etmenin kestirme bir yoludur. Özet bir tanım kullanmakta olduğumuzu unutup, bu nosyonları sanki somut bütünlükler olarak gerçekten mevcutmuş gibi ele aldığımız zaman, sorunlar ortaya çıkmaya başlar. Birincisi, Ibu nosyonları sanki insanlarmış (müşahhas kişiliklermiş) gibi dlüşünme ve onların bir amaç birliğiyle davranacağını düşünmeye Ibaşlarız. Toplum ne bir kişi, ne de muayyen şeyleri yapabilecek bilinçli bir organizasyon olmamasına rağmen; örneğin, toplumun şuınu ya da bunu yapması yönündeki taleplerin hattı hududu yoktur. İkinci olarak, bu kavramlar için merkezî bir yer işgal eden insanlar arasındaki ilişkiyi kaçırdığımız için, bu kavramları idrakimiz :zayıflar. Örneğin, piyasadaki insanların -ki bunların fiil ve hareketleri sistemin işleyişini teşkil ederler-, bireysel değerlerini dikkate almadan, fiyat sisteminin işlevini anlamak mümkün olmayacaktır:. Yine toplumdan sanki üniter bir bütünmüş gibi sözetmek, para, cezalandırma, suç, dil, alet kullanımı ve diğer birçok şeyin aralıarındaki -bu ilişkilerin oluşturduğu genel faliyet kalıbı konusunda bir şey söylemeden önce kavramamız gereken- kompleks ilişkiileri hepten görmemizi engeller.

İstatistik: Bu metedolojik kollektivizmin belirli bir neticesi, sosyal yapıların mahiyeti konusunda istatistiksel metodlann bize bir şeyler söyleyebileceği varsayımıdır.

Dilbilim alanından bir örnek, bunun yanlışlığını bize göstermektedir. Örneğin hangi ölçüde olursa olsun, kelimelerin kullanımının istatistik! analizleri, dilin yapısı hakkında bize bir şey söylemez. Kelimeler sistematik şekilde kullanılmakla beraber onlar hakkındaki matematiksel bilgiler, onların kullanımını yöneten karmaşık sistemin anlaşılması için bize yardımcı olmaz. Hayek, toplum için de aynı durumun geçerli olduğunu belirtir: Bireyler birbirlerine bir ilişkiler ağı ile bağlıdır ve bireylerin istatistik! analizleri bize bu ilişkileri anlama imkânı vermez.

Sosyal bilimler alanında istatistiklerin yetersizliğini anlamak için fiili uygulamalara bakmak zorundayız. İstatistikler bireyler mecmuunun

vasıflarını özetler. İstatistikler, inceleme altındaki bireylerin sistematik şekilde birbiriyle bağlı olmadığını ve bu yüzden büyük geniş bir nüfustan herhangi bir örneğin temsil edici mahiyette olduğunu varsayar. İlişkilerin yapısıyla uğraşmak bir yana; istatistikler, incelenmekte olan bireyler arasında mevcut olabilecek ilişkileri bilinçli olarak gözardı eder.

Fiyat değişiklikleri, milli gelir analizleri vb. hususlardaki rakamlar gibi çoğu iktisâdî istatistikler, istatistik? teknikleri uygun olmayan verilere -ki bu veriler, insan değerleri ve ilişkileriyle bağlantılıdır- uygulama girişimidir. Belirleyici unsurlar olan bu ilişkiler, istatistikî analizler tarafından önemsenmediği için, istatistik? yaklaşımdan yararlı bir bilginin gelmesi ihtimali yoktur. İstatistikî analizin en fazla yapabileceği, bize, geçmiş hadiselerin bazı ölçümlerini vermektir. Bunlar (eğer veriler doğru şekilde ölçülebilirse) tarihî kayıtlar bakımından çok ilginç olabilirler; fakat hiçbir zaman geleceğe yönelik ve geleceğe sârî genelleştirmeler ortaya koyamaz.

Tarihselcilik[31]: Tarihselcilik, daha çok Marx tarafından popü-lerize edilmiş, yanlış prensiplere dayanan bir doktrindir. Bu prensiplerden birincisi, farklı toplumlara veya tarihsel dönemlere uygulanabilecek sosyal davranışın genel kuralları olmadığı prensibidir. İkincisi, yegâne genel yasanın, feodalizmin merkantilizme ve ardından sanayi kapitalizmine, ila ahirihi... şeklinde, bir tarihî aşamanın diğerine nasıl dönüştüğünü gösteren bir tarih yasası olduğu prensibidir. Bir zamanlar çok yaygın olan bu görüş, bugün neredeyse sosyal bilimlerde bir kenara bırakılmıştır. Bu nedenle, burada sadece kısa bir özete ihtiyaç duyulmuştur.

Birinci tarihselci ilke, örneğin bir fiyat veya monopol hadisesinin, feodal İngiltere veya eski Mısır'dakiyle bugün aynı olmadığını ve bu nedenle de karşılaştırılamayacağını ileri sürer. Tabiî ki bu, anlamsızdır. Çünkü biz, benzer olarak düşündüğümüz ve benzer mütâlaa edebileceğimiz farklı zaman ve toplumlardaki hadiselerin, genel durumlarını nazara alırız. Belli bir zamanda cari olan muayyen fiyatlar, tabiî ki o anın şartlarına bağlıdır; fakat biz onları açıklamaya çalışırken tamamen bugün kullandığımız teoriyi kullanırız.

İkinci ilke, tarihselciler tarafından tarihin 'kaçınılmaz' olarak bir istikamete veya muayyen bir sona (Marx'ta bu komünizm idi) -genellikle tarihselcilerin kendisinden yana tercih koydukları bir sona/neticeye- doğru hareket ettiğini göstermek amacıyla kullanılır. Pek tabiî bu kollektivist bir

görüş olup, kollektivizmin tüm yanlışlıklarını ve gerçeklere kapalı mahiyetini ihtiva etmektedir. Bu görüş, insanların 'toplum' tarafından 'şekillendirildiğini' ve insanların tarihsel kaderlerinden kaçamayacağını varsayar. Fak&t 'toplum' somut bir nesne olmadığı için kimseyi biçimlendiremez. Toplum insanlar arasındaki ilişkiyi değil, insanlar arasındaki ilişkiler toplumu oluşturur.

Bilinçli tasarım varsayımının yanlışlığı: 'Maksat (purpose)' kelimesinin yanlış kullanımı ayrıca sosyal bilimcinin zorluklarla karşılaşmasına yol açar. Zira 'maksat' kelimesi, tam olarak ifade edecek olursak, bir sonucu bilinçli şekilde amaçlayan birinin mevcudiyetini ima eder. Bu nedenle, bu kelimeyi sosyal olguları incelemede kullandığımızda, yanlış bir şekilde sosyal kurumların bilinçli olarak tasarlandığı neticesine varabiliriz.

Örneğin bir organımızın 'maksadının' ne olduğunusoralım. Biz biliriz ki, o vücut azası bilinçli olarak tasarlanmamıştı, ama bütün vücudumuzla alâkalı olarak onun işlevinin ne olduğu bizim için önemlidir. Aynı şekilde bir adetin, geleneğin veya diğr bir sosyal yapının 'maksadını' sorduğumuzda, birinin onu beli bir amaci gerçekleştirmek için kullandığı varsayımında bulunamıyız. Mamafih sosyal kurumlar (fiyat mekanizması gibi) bilinçli şekilde dizayn edilmiş olmasalar da, genellikle, adeta öyleymiş gibi işerler.

Bu yanlış çoğu kez, halkın, beşerî kurumların bilnçli şekilde biçimlendirildiğini ve sosyal yapıların bilinçli şekilde inşa edildiğini varsaymalarına yol açar. Bu yanlış anlayış, kurum ve yapıları, bizim tayin ettiğimiz özelliklere göre yeniden inşa edebileceğimizi ifade eder. Ancak, bu bir felaket reçetesidir. Çünkü buyapıları biz yapmamışızdır ve genellikle onların 'maksat' ve önem. konusunda pek az idrake sahibizdir.

Sosyal mühendislik: Herhangi bir bilimin en çekiciyönü, onun dünyayı şekillendirmemize imkân tanımasıdır ve bu nedenle de sosyal bilimcinin bu güç için çalışması anlaşılabilir. , ÎJe yazık ki, sosyal mühendisin ve mekanik mühendisin uğraştğı olaylar, -tekrar ifade edelim ki- mahiyet itibariyle tamamen farklıdır. Bu durum sosyal mühendisin görevini imkânsız kılar.

Örneğin, mühendislerin yeni tip bir motoru dizayn sderken hesaplamak zorunda oldukları veriler, genellikle çok iyi bilinir. Motorun mekaniği çok iyi kurulmuş olup; mühendis, veri yakıt ve makina terkibinden ne kadar güç elde edeceğini hesaplayabilir. Fakat topluma mühendislik tekniği uygulaması fikri, sosyal mühendisin benzer şekilde dizayn ettiği şeyler

konusunda tam enformasyonla mücehhez olduğunu kabul etmektedir ki, tabiatıyla durum bu değildir.

Kaynakların en etkin tahsisini belirlemek için, planlıtmacı, kaynakların kıtlığını ve alternatif kullanımlarını dikkate alınak zorundadır. Örneğin, sermaye kıtlığı faiz hadlerinde kendini gösterir. Fakat sosyal bilimci, sermayenin kıtlığı konusundaki bu özet formdaki enformasyonu I bilgiyi alamaz ise, her münferit olayda sermayenin muhtelifkullanımları için geriye bakmaya çalışmak, muhtelif şekillerde elde edilebilirliğini (bileşimini) araştırmak ve sonra da onun en uygun kullanımını belirlemeye çalışmak zorunda olacaktır. Sosyal bilimcinin, makina mühendisinin motorların mekaniği konusunda sahip olduğu şekilde tam bilgiye sahip olması gerekir. Gelgelelim, sosyal planlama için toplanması ve biriktirilmesi gereken enformasyon doğal olarak o kadar bölük pörçük ve ferdî; o kadar kapsam itibariyle geniştir ki, hiçbir plancı onu toplayamaz da işleyemez de...

Sosyal yapılar, enformasyonun merkezî bir şekilde toplanmasına değil, birçok insanın ayrı ayrı bilgilerine, onları birbirine bağlayan ilişkiler ve sahip oldukları değerlere istinad eder. Bu münasebetle sosyal düzenler, bilinçli-planlanmış organizasyonlardan önemli ölçüde farklılık arzeder. Sosyal bilimin maksadı, gerçekte sahip olmadığımız halde toplumu biçimlendirme kabiliyetine sahip olduğumuzu ortaya koymak değil; bilinçli kontrolümüzün sınırlarının nerede bittiğini göstermektir. Bizler, insan zihninin kontrol kapasitesini aşan bir şekilde evrimleşmiş bulunan, kompleks bir sosyal sürecin parçasıyız. Toplum çalışmalarındaki yaygın yanlışlıkların çoğu, bunun idrak edilememesinin neticesidir.

Sosyal Bilimin Sınırlan

Eğer sosyal çalışmalar gerçek bilimler olarak nazara alınacak ise, bunların, bilimsel metodun genel itibariyle kabul edilmiş kurallarını takip etmeleri gerekir. Yani gelecek hadiseleri kestirmemize imkân verebilecek, kestirimlerin yanlış olması durumunda reddedilebilecek teoriler üretmelidir. Hayek'in sosyal bilimler konusundaki yazılarının büyük bir kısmı, böyle teorilerin' sosyal olguları incelemede gerçekten mümkün olup olmadığını veya sosyal olaylafı asıl mahiyetleri itibariyle tahmin etmenin imkânı olup olmadığını keşfetme teşebbüsüdür.

Hayek'in daha sonraki yazıları, iktisat ve sosyal bilimlerde 'Avusturya Okulu' içinde yer alan meslektaşlarının çizgisinden ayrılmıştır. Geleneksel Avusturyacı düşünce, hiçbir sosyal olayı tahmin etmenin mümkün olmadığı, iktisat ve diğer sosyal çalışmaların bilimselliği iddiasının bu nedenle aldatıcı olduğu şeklindedir. Ancak daha sonraki çalışmalarında Hayek, sosyal veya ekonomik hadiselerin (menkul kıymetler piyasasındaki fiyat düzeyleri gibi) tahmin edilememekle beraber, hadiselerin diğer -daha genel- kalıplarının (fiyatların kontrolü durumunda mal darlığının ortaya çıkması gibi) tabiî ki tahmin edilebileceğini ifade eder. Bu nedenle sosyal bilimler, teorileştirme sahaları sınırlı olmakla birlikte, gerçek bilimler olarak adlandırılabilir.

Bu argümanı anlamayı kolaylaştırmak için, konuyu. daha fazla bütünüyle tartışmadan önce, Hayek'in ve Avusturyalı meslektaşlarının daha önceki durumlarını kısaca gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Hayek 'in ilk dönemleri ve Avusturya Okulu mensupları: Bugün de geleneksel Avusturya Okulu yaklaşımı ve Hayek'in ilk zamanlardaki inancı, karmaşıklık bakımından sosyal ve doğal fenomenlerin tamamen iki farklı şey olduğu şeklindedir.

Birçok insan, bilimin konusunun çok karmaşık olduğunu düşünür. Ama bu gerçekte böyle değildir. Bilim adamları, dünyayı mümkün olduğu kadar birçok karışık değişkenleri bir kenara bırakarak ve 'ideal koşullar' altında 'ideal' soyut nesneler arasındaki ilişkileri keşfetmeye çalışarak araştırırlar. Bu itibarla, örneğin fizikçinin mekanik yasaları oldukça basittir: Fizikî nesnelerin hareketlerini tahmin etmek için, sadece birkaç değişkenin birkaç temel denklem içine dahil edilmesi gerekmektedir.

Topluma gelince, durum farklıdır. En basit biyolojik sistem veya üremenin bile işleyişini açıklamak için çok fazla miktarda değişken gerekir. Toplumu açıklamak ise kat be kat çok değişkeni gerektirecektir. Toplum, kendileri bizzat kompleks olan bireyler arasındaki kompleks ilişkilerin, kompleks nizamıdır. Problem, sadece . iyi bir bilgisayarın yapabileceği bir hesap konusu değildir. Tam tersi, toplumun yapısını kestirmek için ihtiyaç duyduğumuz değişkenlerin bazıları, bizce asla bilinemez. Bu temel değişkenler bireylerin motivasyonlarıdır ve bu sâikler, sadece bireylerin kendilerine malumdür (ve bazen tam olarak kendileri tarafından da anlaşılmış değildir). Bu sâikler, zamana, şartlara ve ortaya çıkan yeni

durumlara bağlı olarak değişir. Fakat, bir toplum bilimi inşa edecek isek, bireysel düzeydeki bu hususları kestirebilme esastır. Bunu kestiremediğimize göre, sosyal bilim mümkün değildir.

Vereceğimiz basit bir örnek -Hayek'in olmasa bile-, bu konuyu anlamada yardımcı olacaktır. Bir Marslı yeryüzüne geldiğinde, her sabah 08.35'te Oxford'dan Londra'ya bir çift metal çubuk üzerinde, yüzlerce insanı içine alan metal bir tüpün gittiğine dikkat edecektir. Marslı, bunun düzenli olarak devam edeceği teorisini formüle edebilir. Teorisi haftalarca, hadiseler tarafından desteklenebilir. Ancak düşünün ki, bir gün metal tüp gitmedi. Acaba Marslı ne düşünürdü? Teorisi bunu nasıl açıklardı? Tabiî ki açıklayamazdı. Ancak bu tüpün bir tren olduğunu, Londra'ya gitmek isteyen insanları taşıdığını ve onun kendi motivleri olan bir insan tarafından sürüldüğünü anladığımızda, her şeyin ne olup bittiğini anlamaya başlarız. Ancak o zaman, sürücünün hasta olduğu yahut bir cenaze törenine gitmek zorunda olduğu gibi açıklamalarda bulunuruz. Diğer bir ifadeyle, sürücünün motivlerini anlama, onun dünyasının işleyişini anlamak için esastır. Sürücünün eylemlerinin, diğerlerinin motivlerini ve davranışlarını etkilediği yerde, bu motivler çok önemli olabilir. Bu bakımdan toplumu incelerken bireye ilişkin motivasyonlardan başlamak mutlak bir gerekliliktir.

Fakat Avusturyacı görüşe ve Hayek'in daha önceki çalışmalarına göre, bu motivler asla anlaşılamaz. Ve sosyal olgular tamamen bu olguları inşa eden bireylerin motivlerine dayandığı için, asla güvenilir bir toplum 'bilimi' meydana getiremeyiz.

Hayek 'in daha sonraki durumu: Hayek daha sonra, kestirimde bulunmayı ümit ettiğimiz olaylar, sosyal bilimler alanlarında çok daha fazla sınırlı olmakla beraber, doğal bilimlerin metodlarının sosyal bilimler için müsait olabileceğine inanmaya başladı. Her ne kadar genel faaliyet kalıplarından daha fazlasını tahmin etmesi beklenmemekle birlikte, doğru olarak ele alındığı takdirde, sosyal bilimlerin bulunduğu tahmin yine de çok yararlı olabilir.

Hayek'in analizi, konuyu farklı bir ele alış tarzıdır ve sosyal fenomenlerin birkaç basit formüle indirgenmesinin gerçekten mümkün olmadığı şeklinde, ilk bakışta umutsuz görünen bir noktadan başlar. Bilim adamı, pekâlâ fizikî dünyayı basitleştirebilir, gereksiz ve karmaşık değişkenleri bir yana bırakabilir. Fakat böyle bir basitleştirme sosyal bilimlerde mümkün değildir.

Zira, sosyal hayatın öğelerinin bir çoğu zaruri olarak komplekstir. Örneğin rekabet, piyasada çok sayıda insanın mevcudiyetine dayanır. Süreci basitleştirme ve birkaç temel değişkeni dışarıda bırakma girişimi, -ancak çok sayıda insanın mübadele için bir araya gelmeleri durumunda işleyen rekabeti yararlı kılan- asıl noktayı gözardı edecektir. Sosyal olguların, kompleks olgular olması muhakkak ve kaçınılmaz bir durumdur.

Kompleks bir yapının işleyişi konusunda basit bir teori kullandığımızda, elbette bunun elverişsiz olacağı kesindir. Örneğin hiçbir basit rekabet teorisi, bize, rekabet eden muayyen bir ferdin davranışı konusunda bir şey söylemez; ferdin belirli bir zamanda hangi fiyattan ne arzedeceğini tahmin etme imkânı vermez.

Hayek yine de, hangi bireylerin bu kalıbı oluşturmak için faaliyette bulunduğunu bilmesek bile, sosyal olayların genel kalıplarını tahmin etmenin mümkün olabileceğini ifade eder.

Hayek, kalıpların tahmini hususunu, bir kimsenin bir halı üzerindeki desenleri, -halının deseninin ne renk olduğu, ne kadar büyüklükte olduğu veya tek tek yün iplerin neye benzediği kendisine söylenmemiş olsa bile- desenin tanımlanmasından halıyı hemen tanıyacak diğer bir kişiye tasvir etmesi durumuna benzetir. Veya yine diğer bir örneği alacak olursak, yüz yıllık bir yarılanma süresine sahip bir radyoaktif izotop aşınmaya bırakıldığında, hangilerinin hareketsiz kalacağını bilmesek de, elli yıllık süre içinde radyoaktif atomların yarısının hareketsiz kalacağından emin olabiliriz. Hadiselerin kalıbını tahmin edebiliriz, ama tek tek atomların davranışlarını asla tahmin edemeyiz. Tıpkı toplumda sosyal fenomenlerin kalıplarını tahmin edebilirken, ne herhangi bir bireyin ne de herhangi bir özel olayın kalıplarını tahmin edemediğimiz gibi ...

İnsanlar bilgisayar gibi değildir. Bir kişinin hayatında hemen hemen her olay, gelecekteki herhangi bir eylemi üzerinde önceden tahmin edilemez bazı etkilere sahip olabilir. Bu durum, o kişinin başına gelen tüm olayları bilmek mümkün olsa bile, onun nasıl davranacağını bilmeyi imkânsız kılar. Bu bakımdan, fiziki nesnelerin davranışında bulabileceğimiz şekilde, insan davranışlarında hiçbir sade düzenlilik bekleyemeyiz. Belli bir piyasada faaliyet gösteren insanların tamamı hakkında çok fazla bilgimiz olsa bile, örneğin, mübadelede bulunanların bireysel karmaşıklığı ve aralarındaki ilişkilerin karmaşıklığı, mallara değer verme ve diğerlerine karşı davranış

tarzlarından dolayı hiçbir zaman bu insanların alıp sattıkları malların cari fiyatlarını tahmin edemeyiz. Hiçbir ekonomist, gelecekteki fiyatların bilimsel tahminlerini temel alıp, mal ve hizmet alım satımıyla zengin olabilmiş değildir!

Bu nedenle, iktisat veya diğer sosyal bilimler, belli koşullar karşılandığında ortaya çıkacak kalıpların türlerini tasvirle sınırlıdır. Bu tasvir sosyal bilimciye pek az şey sunuyor görünmekle birlikte, yine de tecrübeye değer ve yararlı olabilir. Belli koşullar altında -bir değişken maksimizasyonu husule getiren- belli bir kalıbın ortaya çıkacağını tahmin ettiğimiz takdirde, -tezahür edecek tamı tamına durumu belirleyen özel hal ve şartlardan bihaber olsak bile-ardından, gerekli koşulları oluşturabilir, kalıbın meydana gelip gelmeyeceğini görebiliriz.

Hayek'e göre, sosyal bilimler bu nedenle asla spesifik hadiselerin kestirimini amaçlamaz. Fakat bu bilimler, belli bir düzen veya kalıp hasıl edecek mekanizmaları açıklayıp anlamamıza yardım edebilirler. Bu da, sözkonusu kalıpların tesisi için hangi eylemlerin gerektiğini -ya da hiçbir eylem gerekli değilse, gerekmediğini-göstermede önemli bir vasıta olabilir. Yine, sosyal olguların doğru ele alınması bize, sosyal bilimler metodunun uygun olmadığı durumlar, yani eksik ve netice getirmeyen bir teşebbüs olarak kompleks fenomenlerdeki -sosyal evrenin kendine özgü işleyişinin bir maksada matuf tasarımlı kontrolünü mümkün kılacak- basit düzenlilikleri keşfetme teşebbüsü konusunda da malumat verecektir.

Hayek'in bu kompleks fenomenler teorisine ilişkin analizi ve onun sosyal teorilerin bilimsel teoriler statüsüne (tahmin gücü sınırlı olsa da) sahip olabileceğini göstermesi, gerçekten ulaşmak istediğimiz iktisâdî ilerleme veya sosyal fenomen çeşitlerini husule getiren şartları anlayıp açıklamamıza yardım ediyorsa, şüphesiz değerli bir analizdir. Fakat Hayek'in analizinin bütünüyle tatminkâr olmadığı belirtilmelidir. Zira Hayek, doğru teorileştirme ile, güven vermeyen, temelsiz spekülasyon arasındaki sınırın kesin çizgilerini vermez. Hayek'ten, bir yandan herhangi bir zamanda mübadele edilen fiilî miktarların veya spesifik fiyatların tahmin edilmesinin mümkün olmadığını; diğer yandan da genel kalıba ilişkin tahmin yapmanın savunulabileceğini öğreniyoruz. Yine analizinde, muayyen olaylar kategorisine ya da genel kalıplar kategorisine tekabül etmeyen aradaki şeylerin kesin bir ölçütü yok gibi görünmektedir. Bunları ayıran sınır nerede bulunmaktadır?

Şüphesiz, sosyal bilimler gelişirken ve sosyal bilimci hangi tür teorinin olayların sınıflarını herhangi bir doğrulukta tahmin edebileceğini ve hangi tür teorinin bunu yapamayacağını öğrenirken, bilimsel olarak kestirilebilen ile kaçınılmaz olarak bilinmesi gayri kabil olaylar kategorisi arasındaki sınır keşfedilecektir. Hayek'in yaptığı, sosyal bilimcilere, topluma ilişkin bilimsel bilginin bir yerlerde bir hattı ve hududu olduğunu hatırlatmak ve onların tutturmayı umdukları tahminlerin mahiyeti hususunda mütevazı olmalarını istemektir.

Entelektüeller ve Sosyalizm

Sosyal bilimin kullanımı ve metodundaki bu sınırlar, daha yetkin sanat icrâcılarınca pekâlâ anlaşılabilmektedir. Bunlar büyük düşünce adamı olarak isim yaparlar veya başka şekilde yüksek statülü ve etkili makamlara gelirler. Fakat sosyal bilimlerin sınırlarını değerlendiremeyen ya da buna yanaşmayan geniş bir kesim vardır. Onlar açısından, ilerleyen toplum bilgimizin, sosyal dünyanın (doğal bilimcilerin fizikî dünyayı yeniden inşa etmiş oldukları gibi) yeniden inşasını mümkün kılacağı inancı, bir atraksiyon ve statü kaynağıdır.

. Hayek, bu inancın özellikle entellektüeller arasında iyi mümessilleri olduğunu söyler. Ona göre gazeteciler, yazarlar, öğretmenler, memurlar, yayıncılar ve benzerlerini içine alan entellektüeller, orjinal düşünürler değil; ikinci-el fikirlerin taşeronlarıdır. Onların ünleri, ait oldukları çevrenin insanlarınca kabul edilmiş bulunmalarına ve -çok fazla ilerde olmasa da-cari düşünce ikliminin bir adım ötesinde bulunmalarına dayanır. Doğal bilimler metodunun sosyal bilimlere yanlış uygulanması gibi yeni hatalar yaratarak, eski düşünceleri yeni sahalara uygulamayı keşfeden onlardır. Bu kesimdeki insanların fikir taşıyıcıları olmaları münasebetiyle, bu hatalar çabucak yayılır.

Mamafih, doğru metod entellektüellerin düşüncelerine açık tahditler getiriyor gibi görünmektedir ve entellektüeller bundan rahatsız olmaktadır. Entellektüeller sınırlamaları umursamayınca veya onlara katılmayınca, zihinlerini toplumun ütopik şekilde yeni-den-yapılanmasına vererek, diğer insanların saygısını kazanabilmektedir. Reforma mâtuf reçeteler onlara, -daha fazla araştırmanın eninde sonunda üstesinden geleceği teknik hususlardan ibaret gibi görünen- metodolojik zorlukların tahdidi altında olmaktan daha cazip gelmektedir.

Bu yanlışlığın farkına varan hakiki manada düşünürler, akademik çalışmanın çileli yolunu başka bir nedenle değil, sırf sevdikleri için takip ederler. Fakat geriye kalanlar -yani entellektüellerin en seçkinleri değil, ikinci sınıf düşünürler-, daha çok maddi ödüllerle ilgilenir. Sosyal reform reçeteleriyle cezbedilmiş oldukları için, bu entellektüeller doğal olarak sosyal kurumların, kendilerinin rasyonel gayretleriyle kontrol edilebileceğini varsayarlar. Velhasıl, planlı , bir toplumda var olacak manipülatörler entellektüellerdir ki, bu artı bir atraksiyon olmalı. Bu yüzden entellektüeller, yanlış bir inanç olan toplumun ortak bir beşeri değerler hiyerarşisine intibakı maksadıyla biçimlendirilebileceği şeklindeki sosyalist bir toplum anlayışına kapılma temâyülündedirler.

Rasyonel planlama ve bilimsel ilkelere dayalı toplum kavramı, gençlerin zihnini cezbeden güçlü bir idealdir. Buna mukabil, sosyalist olmayan düşünürler ekseriya, kendilerinin sunacak çok şeyleri olmadığını düşünürler. Muhaf^kârlığı (conservatism) güçlü bir doktrin olarak tavsif etmek zordur ve muhafazakârlık, değerlerini empoze ederken sosyalistin kendi değerlerini empoze etmede yaptığı gibi aynı güç kullanımına güvenir. Buna rağmen, sosyalist olmayan düşünürlerin ütopyacı sosyalistler tarafından planlanmış geniş kapsamlı sosyal değişmeleri reddetmeleri, maalesef, bu düşünürleri daha rahat ve değişim özelliğine kapalı muhafazakârlık dünyasına sığınmaya yöneltir. Hayek bu nedenle sosyalist planlamanın bir panzehiri olarak muhafazakârlığa güvenme hususunda çok ihtiyatlı olup, bunu şöyle ifade etmektedir:

Muhafazakârlık, istikrarlı her toplum için gerekli bir unsur olmakla beraber, sosyal bir program değildir. Paternalistik, nas-yonalistik ve iktidar-hayranı eğilimleri bakımından gerçek liberalizmden daha ziyade, sosyalizme yakındır ve gelenekselci mahiyeti, anti-entellektüel ve çoğunlukla mistik tabiatıyla muhafazakarlık, gençlere ve -eğer bu dünya daha iyi bir yer olacaksa bazı değişikliklerin arzuya şayân olduğuna inanan- diğer insanlara, kısa hayal kırıklığı dönemleri hariç, hiçbir zaman çekici gelmeyecektir.

Peki liberallerin, daha iyi bir toplumun inkişafını görmek isteyenler için güdüleyici ilkeler olarak gösterebilecekleri herhangi bir idealleri var mıdır? İlk bakışta istikbal cesaret verici görünmemektedir.

Ütopyacı sosyalist teorinin taraftarları, önemsiz, uygulamaya yönelik zorlukların üstesinden gelinebileceğini varsayma temâyü-lündedirler. Hayek ise, aslında bu zorlukların hiçbir zaman üstesinden gelinemeyeceğini ortaya koymaktadır. Taraftarlarının bu varsayımı nedeniyle, ütopyacı sosyalist teoriyi uygulanabilirlik temelinde yanlışlamak, adeta imkânsızdır. Bu nedenle, liberal sosyal' düşünür tarafından ortaya konulan program, çok daha sınırlı olmak durumundadır ve daha az motive edici vasfı ağır basmaktadır. Liberal, meselenin gerçek ve amelî cephelerini unutmamalı: Liberal, kendi başına bir hayata sahip ve bizim kendisini değiştirmeye (reform) yönelik eksik ve yüzeysel teşebbüslerimize pek cevap vermeyen sosyal kurumlarla uğraşmaktadır. Liberalin emeli, -bizim genellikle çok zor tahmin edebildiğimiz kompleks fonksiyonları yerine getirmek için uzun bir evrim dönemi boyunca ortaya çıkmış olan- mevcut sosyal unsurların işleyişini geliştirmektir. Liberalin görevi, içinde bu sosyal unsurlar manzumesinin ortaya çıkması ve hepimizin yararına işlemesi daha muhtemel olan koşullan keşfetmek ve oluşturmaktır.

Mamafih, liberalin görevi hepten değersiz değildir. Liberalin de aslında, tıpkı sosyalist gibi hedeflediği çekici bir ideali vardır. Üstelik sosyalist ideal yanlışlara dayanırken; liberalin idealinin, uygulanabilirliğe dayanması şeklinde ilâve üstünlüğü vardır. Hayek, meseleyi şöyle görür:

Özgür bir toplumun inşasını bir kere daha entellektüel bir macera, bir cesaret işi yapmalıyız. Bizim ihtiyaç duyduğumuz şey, liberal bir ütopyadır. Durumu sadece olduğu gibi muhafaza eden ya da sulandırılmış türden bir sosyalizm görünümü arzetmeyip, aksine (sendikalar dahil) güçlü kesimlerin hassasiyetlerini bir kenara bırakmayan, aşırı surette tatbiki olmayan ve kendini bugün siyaseten mümkün görünenle sınırlamayan gerçek bir liberal radikalizm görünümü arzeden bir programdır...Özgür bir toplumun felsefi, temelllerini bir kez daha canlı bir entellektüel mesele yapmadıkça; yine, bunun hayata geçirilmesini enerjik ve aktif düşünürlerimizin yaratıcılık ve tahay>ül gücünü harekete geçiren bir görev haline getirmedikçe, özgürlüğün istikbali gerçekten karanlıktır. Ama liberalizmin en parlak dönemlerindeki alâmeti fârikası olan, fikirlerin gücüne olan inancı tekrar kazanabilirsek, savaş kaybedilmemiş demektir.

Bu sözlerin yazıldığı 1949'dan beri, bu savaş şüphesiz liberallerin lehine döndü. Liberalizm geniş ölçüde status quoyu savunan çekiciliği olmayan bir doktrin durumundan, daha iyi bir dünyaya yönelik radikal yeni bir vizyon

haline gelmiş bulunuyor. Liberalizmin hayata geçirilmesi, gerçekten son yıllardaki çok sayıda seçkin düşünürün yaratıcılıklarına ve tahayyül gücüne şevk vermektedir. Bugün artık özgürlük umutlan, uzun süre devam eden durumdan daha aydınlıktır. Bu büyük ölçüde, modern dünyaya Friedrich Hayek tarafından bağışlanan, özgür toplumun ilkelerinin daha iyi idrak edilmesine atfedilmesi gereken bir değişikliktir.

---

29 Sosyal bilimler bu nedenle, fıtraten 'sübjektif' bir tabiata hâiz olarak tavsif edilebilir (The Counter-Revolution of Science, Böl. 3). Ne yazık ki 'sübjektif terimi farklı manaları ima etmektedir ki, bu muteber bir şey değildir. Bu farklı manalar, sosyal bilimin olduğundan daha 'objektif olabileceğini düşünenler tarafından bilinçli bir şekilde pekiştirilmektedir.

30 Buna ilişkin özellikle bkz. Karl Popper, The Poverty of Historicism, London: Routledge, 1961. Bu çetrefil bir kitaptır. Ancak, ikisi de birbirini takviye etmekle bereber, tarihselci sosyal çalışmaların çürütülmesinde bu kitabın etkisi muhtemelen Hayek'inkinden daha büyük olmuştur.

31 Historicism kavramının karşılığı olarak kullanılan bu kelime, ülkemizde genelde felsefe, özelde bilim felsefesi ve metodoloji alanlarındaki çalışmalarda tarihiyye, istorizm, istorisizm, tarihsicilik ve tarihselcilik şeklinde zikredilmektedir. Burada bu sonuncusu tercih edildi (Çev. notu).

Bibliyografya

Aşağıda, Hayek'in kitabımızın metninde zikredilen İngilizce çalışmaları (ilk yayımlanış tarihlerine göre) verilmiştir. Basılmış kitaplar konusunda daha fazla bilgi, Laissez Faire Books, 532 Broadway, New York, N. Y. 10012 den elde edilebilir. Hayek'in 1976 ya kadarki makale ve kitapçıklarının tam bir listesi için bkz. Fritz Machlup (ed.), Essays on Hayek (New York: New York University Press, l976), s. 51-59.

Prices and Production, 1931, Fairfield, N. J.: Augustus M. Kelley, 1967.

Monetary Theory and the Trade Cycle. 1933. Fairfield, N. J.: Augustus M. Kelley, 1975.

Pmfits, Interest and Investment, and Other Essays on the Theory of Industrial Fluctuation, 1939, Fairfield, N. J.: Augustus M. Kelley 1975.

The Pure Theory of Capital, 1941, Chicago: University of Chicago Press, 1975.

The Road to Serfdom, 1944, Chicago: University of Chicago Press, 1956.

Individualism and Economic Order, Chicago: University of Chicago Press, 1948.

The Sensory Order: An Inquiry into the Foundations of Theoretical Psychology, Chicago: University of Chicago Press, 1952, London. Routledge & Kegan Paul, 1976.

The Counter-Revolution of Science, 1952, Indianapolis: Liberty Press, 1979.

The Constitution of Liberty, Chicago: University of Chicago Press, 1960.

Studies in Philosophy, Politics and Economics, Chicago University of Chicago Press, 1967.

Law, Legislation and Liberty.

Vol. 1, Rules and Order, Chicago: University of Chicago Press, 1973.

Vol. 2, The Mirage of Social Justice, Chicago: University of Chicago Press, 1976.

Vol. 3, The Political Order of a Free People, Chicago: University of Chicago Press, 1979.

New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas, Chicago: University of Chicago Press, 1978.

The Fatal Conceit, Chicago: University of Chicago Press. ,

Diğer Çalışmaları (Alfabetik Sırayla)

Capitalism and the Historians (ed.), Chicago: University of Chicago Press, 1954.

Choice in Currency: A Wa.Y to Stop Inflation, London: Institute of Economic Affairs, 1976 (Occasional Paper 48).

' Collectivist Economic Planning (ed), Fairfield, N. J.: Augustus M. Kelley, 1976.

Confusion of Language in Political Thought, London: Institute of Economic Affairs. (Occasional Paper 20.)

The Denationalization of Money, London:. Institute of Economic Affairs, 1978 (Hobart Paper 70).

Economic Freedom and Representative Government. London: Institute of Economic Affairs (Occasional Paper 39).

Ful/ Employment at Any Price, London: Institute of Economic Affairs 1975 (Occasional Paper 45).

Monetary Nationalism and International Stability, Fairfıeld, N. J.: Augustus M. Kelley, 1964.

1980s Unemployment and the Unions, London: Institute of Economic Affairs, 1980.

The Reactionary Character of the Socialist Conception, Stanford, Calif: Hoover Institution Press, 1978.

A Tiger by the Tail: The Keynesian Legacy of Inflation, Washington: Cato Institute, 1979. (Cato Paper 6.)

Unemployment and Monetary Policy: Government as Generator of the 'Business Cycle', Washington: Cato Institute, 1979.

"Siyaset bir kez gelir pastasından pay almak için bir mücadele haline geldi mi, doğru dürüst hükümet (etmek) mümkün değildir."

Friedrich von Hayek

Liberal geleneğin 20. yüzyıldaki belki de en büyük ismi olan F. Hayek'in düşüncesi, Eamonn Butler'ın "Hayek: Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı)la birlikte artık ülkemiz okuru için son derece kolay kavranabilir bir hale geliyor. Bugüne kadar düşünce alanında kolektivist ideolojilerin; iktisadi alanda onların doğal tezahürü olan ve sahte bir sosyal adalet söylemiyle bireyleri aslında yoksullukta eşitleyen devletçi-totaliter görüşlerin ve uygulamaların cenderesinde ezilen Türkiye insanı için bu kolaylık neredeyse "hayati" diyebileceğimiz bir önem taşıyor. Bunun neden böyle olduğunu Hayek'in muhteşem bir uzak görüşlülük ve filozofik bilgelikle sanki günümüz Türkiye'sini tasvir eden şu görüşlerinde bulabiliriz:

" ...bir hayır kurumu haline gelen parlamento veya hükümet, böylelikle dayanılmaz bir şantaja maruz hale gelir. Kısa bir süre sonra da hangi grupların genelin pahasına ihsana mazhar olacağını "liyakatin" belirlemesi sona erip, bunu tamamen siyasal gereklilik belirler hale gelir." Bireyin iktisadi ve siyasî özgürlüğünü birbirinden koparılamaz bir biçimde ilişkilendiren büyük bir "Özgürlük Savunucusu"nu gerçekten anlamamızı sağlayacak bir çalışmayı ülkemiz okuruna sunmaktan gurur duyuyoruz...

Melih Yürüşen